

Қазақ экономика,
қаржы және
халықаралық сауда
университетінің

ЖАРҒЫСЫ

2009 жылдан бастап шығарылады

№1
2017

ВЕСТНИК

Казанского университета
экономики, финансов
и международной
торговли

издается с 2009 года

Главный редактор:

Г.С. Сейткасимов,
научный руководитель
по экономическим исследованиям КазУЭФМТ,
академик НАН РК, д.э.н., профессор

Заместитель главного редактора:

А.А. Мусина,
директор Центра социально-экономических исследований,
д.э.н., доцент

Редакционная коллегия:

С.А. Абдымананов	ректор КазУЭФМТ, д.пед.н., профессор математики
И.Ж. Искаков	ректор АНОО ВПО Межрегионального института экономики и права при МПА ЕврАзЭС, к.ю.н.
В.П. Тихомиров	научный руководитель Московского государственного университета экономики, статистики и информатики, д.э.н., профессор
Г. Ревалде	ректор Вентспилсской высшей школы, д.тех.н., ассоциированный профессор
Е. Әмірбекұлы	проректор по академической деятельности и науке КазУЭФМТ, д.э.н., профессор
Д.М. Турекулова	завкафедрой менеджмента КазУЭФМТ, д.э.н., доцент
Б.Т. Аймурзина	декан факультета послевузовского образования КазУЭФМТ, д.э.н.
Д.К. Аксеитова	технический секретарь, главный специалист отдела организации НИР КазУЭФМТ

Свидетельство о регистрации №15459-Ж (вторичное)
Выдано Министерством по инвестициям и развитию Республики Казахстан
Комитет связи, информатизации и информации

МАЗМУНЫ / СОДЕРЖАНИЕ

Слово главного редактора	3
ЭКОНОМИКА ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ САЯСАТ / ЭКОНОМИКА И СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ПОЛИТИКА	
<i>Дарибаева А.К.</i> Социально-предпринимательские корпорации и их значение в развитии социальной ответственности бизнеса.....	5
<i>Амирова Г.</i> Аймақтық және халықаралық интеграция жағдайында ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттыру.....	10
<i>Карипова А.Т., Мадьшева А.М.</i> Білім экономикасы инновациялық даму факторы ретінде.....	17
<i>Нуркенова М.Ж.</i> Халыққа әлеуметтік көмек көрсету жүйесінің шетел тәжірибесі.....	23
<i>Тансықбаева Г.Ө.</i> Еңбекақыны ұйымдастыру тетігі әлеуметтік-серіктестік келісімдерін дамыту.....	29
<i>Уажанов М.У.</i> Көліктік-логистикалық орталықтардың желісін дамытудың маңыздылығы.....	35
<i>Акишева А.С.</i> Public relations (PR) в сфере гостиничного бизнеса.....	41
МЕМЛЕКЕТТІК-ЖЕКЕ ӘРІПТЕСТІК / ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОЕ ПАРТНЕРСТВО	
<i>Нурсеитов А.А., Жолдасбаева А.С.</i> Новые задачи государственно-частного партнерства в РК.....	45
ИНВЕСТИЦИЯЛАР / ИНВЕСТИЦИИ	
<i>Rakhimbekova A.E.</i> Modern state and perspectives of using foreign investment on enterprises in Kazakhstan.....	54
<i>Gutkevych S., Smyk R.</i> Government investments regulation at macro level.....	61
БАҒАЛАУ ҚЫЗМЕТ / ОЦЕНОЧНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ	
<i>Сартабаева Г.С., Айбасова Г.К.</i> Қазақстандағы бағалау іс-әрекеттерін жетілдіру жолдары.....	68
<i>Владыкина Е.Г., Нуржумина Д.Е.</i> Совершенствование оценочной деятельности в РК.....	72
ЕСЕП ЖӘНЕ АУДИТ / УЧЕТ И АУДИТ	
<i>Айтхожина А.Е.</i> Особенности расчета сметной и плановой стоимости строительной продукции.....	78
<i>Тусибаева Г.С., Кажмухаметова А.А., Дайрабаева А.С.</i> Особенности налогового аудита как сопутствующей аудиту услуги.....	83
ҚАРЖЫ СЕКТОРЫ / ФИНАНСОВЫЙ СЕКТОР	
<i>Есенгельдинова С.Ж.</i> Современное состояние платежной системы Казахстана.....	90
<i>Юсупов У.Б.</i> Электронные счета-фактуры как новшество в сфере налогообложения.....	95
АВТОМАТТЫҚ ӘДІСТЕР ЖӘНЕ МАТЕМАТИКАЛЫҚ МОДЕЛЬДЕР / МЕТОДЫ АВТОМАТИЗАЦИИ И МАТЕМАТИЧЕСКИЕ МОДЕЛИ	
<i>Байдаулетова А.Т.</i> Методы автоматизации расчетов экологических задач.....	102
<i>Оразбаев Б.Б., Азиева Г.Т.</i> Математические модели процессов разлива и распространения нефти в условиях казахстанского сектора Каспийского моря.....	109
ЖОҒАРҒЫ МЕКТЕПТІ ДАМУ МӘСЕЛЕЛЕРІ / ВОПРОСЫ РАЗВИТИЯ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ	
<i>Бисмильдина Д.Д.</i> Тәуелсіз Қазақстанның полилингвалды жастарының мүмкіндіктері.....	115
<i>Ерсұлтанова А.С.</i> Виртуалды білім беру жүйесінің тиімділігі.....	119
<i>Зиядин С.Т.</i> Роль университета в повышении качества человеческого капитала в контексте Послания Президента РК.....	123
<i>Мейрманова А.М.</i> Mathematica қолданбалы бағдарламалық пакетін оқу процесінде қолдану.....	129
<i>Назырова А.Е., Мусайф Г.</i> Операциялық жүйе пәнінен мультимедиялық электронды оқулық құрастыру.....	134

Дорогие читатели и авторы публикаций!

Вот уже восемь лет прошло с тех пор, как вышел первый номер нашего научного журнала Вестник КазУЭФМТ. К настоящему моменту издано 32 номера. Согласно первоначальным задумкам Вестник был призван освещать научные статьи профессорско-преподавательского состава университета, а также коллег-ученых из других вузов и научных организаций. За прошедшее время издания Вестника менялся состав редакторов и расширялся круг авторов. Сегодня география ученых, опубликовавших свои работы, охватывает различные страны, как ближнего, так и дальнего зарубежья. Приоритетными темами публикаций являются макроэкономические исследования проблем институциональных реформ экономики в целом и отраслей, вопросы развития финансового и банковского секторов, учета, аудита, маркетинга и права, туризма и сервиса, менеджмента и другие. Особое внимание уделяется гуманитарным наукам, а также сфере образования и подготовки кадров.

Исследования авторов направлены на решение актуальных проблем социально-экономического развития нашей страны, поиск путей модернизации Казахстана. На страницах журнала поднимаются вопросы, связанные с проблемами мировой экономики и политикой государства на современном этапе. Отдельного внимания заслуживают статьи научно-методического характера, отражающие результаты разработок преподавателей вузов.

Обращаясь к нашей аудитории читателей и авторов, хочется поблагодарить всех за сотрудничество и поделиться планами на перспективу.

Считаем целесообразным в ближайшие годы сохранить ориентацию на социально-экономические темы, не упуская при этом из поля зрения проблематику образовательной деятельности. Будем продолжать привлечение зарубежных авторов по самому широкому кругу вопросов. Перспективным направлением редакция считает создание специальных тематических рубрик, в частности, есть предложение о регулярной публикации материалов по государственно-частному партнерству с привлечением специалистов Казахского центра ГЧП, с которым наш университет тесно сотрудничает на протяжении последних лет. Есть возможность создавать подобные рубрики по другим направлениям научных исследований. Редакция будет благодарна авторам за соответствующие пред-

Слово главного редактора

ложения и инициативы. Совместными усилиями мы можем сделать наш журнал еще более интересным, привлекательным и полезным для широкого круга читателей.

С уважением и пожеланиями творческих успехов

Главный редактор

Сейткасимов Г.С., д.э.н., профессор, академик НАН РК

УДК 334.74:339.94 (330.8)

А.К. Дарибаева, к.э.н.

КазУЭФМТ

**СОЦИАЛЬНО-ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКИЕ КОРПОРАЦИИ
И ИХ ЗНАЧЕНИЕ В РАЗВИТИИ
СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ БИЗНЕСА**

В статье рассматриваются теоретические вопросы социальной ответственности бизнеса, изучены американский и европейский опыт корпоративной этики, многоуровневая система социальной ответственности бизнеса, универсальные и специфические социальные эффекты. Особое внимание уделено основным направлениям деятельности социально-предпринимательских корпораций в Республике Казахстан, выявлена роль деятельности социально-предпринимательских корпораций в реализации социальных программ, рассмотрены их основные задачи в части развития государственно-частного партнерства. Положительным моментом научной статьи является исследование деятельности СПК «Алматы» в области осуществления социальных программ.

Ключевые слова: *бизнес, социальная ответственность бизнеса, социальные проекты, уровни социальной ответственности, бизнес-процессы, бизнес-организация, благотворительность, социально-предпринимательские корпорации, государственно-частное партнерство, СПК «Алматы».*

Как известно, любой бизнес ведется в определенной социальной и политико-культурной среде и, поэтому, не может игнорировать интересы общества. Вместе с тем, стабильность общества является необходимым условием эффективного функционирования бизнес-структур, они вынуждены разрабатывать и осуществлять меры, обеспечивающие такую стабильность. В этой связи развитие и улучшение социальной среды соответствуют долгосрочным интересам бизнеса, и их деятельность в соответствии с принципами социальной ответственности повышает эффективность предпринимательской системы в целом.

Под социальной ответственностью бизнеса рассматриваются, прежде всего, программы, предназначенные для сотрудников частных компаний, так и мероприя-

тия по защите окружающей среды, поддержке социально незащищенных категорий населения, сохранению и развитию жилищно-коммунального хозяйства и памятников культуры, спонсорская помощь образовательным и спортивным организациям, различные благотворительные акции и т.д.

Социальная ответственность бизнеса, или корпоративная социальная ответственность, – это обязательство корпораций осуществлять добровольный вклад в развитие общества, включая социальную, экономическую и экологическую сферы, принятое компанией сверх того, что требует закон и экономическая ситуация. Все виды ответственности (экономическая, правовая, экологическая, филантропическая, этическая) определяют облик (имидж) компании при ее рыночном позиционировании. Компании

пытаются создать себе имидж, репутацию социально ответственных компаний, они стараются оправдать общественные ожидания в отношении своей продукции или услуг и одновременно формируют высокие общественные стандарты, повышают качество и уровень жизни в стране [1].

Каждая бизнес-организация в условиях рынка, добиваясь высоких экономических результатов своей деловой активности должна вносить собственный вклад в решение социальных проблем общества. В этой связи каждая организация должна наряду с экономическими целями ставить и реализовывать социальные цели.

При этом, многие предприниматели считают, что социальная ответственность необходима бизнесу как средство коммуникации с органами власти и местной общественностью, вместе тем есть и такие бизнесмены, которые видят в социально-ответственном деловом поведении эффективное средство достижения конкурентных преимуществ и роста капитализации.

Вместе с тем, невозможно бизнес-сообществу навязать социальную ответственность. Власть своим примером, прозрачностью своих действий должна убедить бизнесменов в том, что необходимо вкладывать деньги в социальные проекты. Но это не значит, что к тому бизнесу, который не захочет заниматься благотворительностью, будут применены какие-либо санкции. А тот бизнес, который будет социально ответственным, кто будет участвовать в благотворительности, тот будет иметь особое к себе отношение со стороны государства. Иметь позитивное отношение такие представители бизнеса будут не со стороны власти, а со стороны общества.

Как известно, при осуществлении бизнес-проектов возникают различные социальные эффекты, которые принято разделять на универсальные и специфические.

В бизнесе универсальные социальные эффекты возникают при реализации лю-

бого инвестиционного проекта. Специфические социальные эффекты обусловлены определенными типами проектов и особенностями региона, на территории которого продвигается проект [2].

На разных этапах развития бизнес-организации ее социальная ответственность выражается по-разному.

Социальная ответственность бизнеса носит многоуровневый характер.

1. Базовый уровень социальной ответственности бизнеса предполагает выполнение следующих обязательств: своевременная оплата налогов, выплата заработной платы, по возможности – предоставление новых рабочих мест (расширение штата).

2. Второй уровень социальной ответственности бизнеса предполагает обеспечение работников адекватными условиями не только работы, но и жизни: повышение уровня квалификации работников, профилактическое лечение, строительство жилья, развитие социальной сферы.

Такой тип социальной ответственности бизнеса был условно назван «корпоративной ответственностью».

3. Третий, высший уровень социальной ответственности бизнеса предполагает благотворительную деятельность.

К внутренней социальной ответственности бизнеса можно отнести:

- безопасность труда;
- стабильность заработной платы;
- поддержание социально значимой заработной платы;
- дополнительное медицинское и социальное страхование сотрудников;
- развитие человеческих ресурсов через обучающие программы и программы подготовки и повышения квалификации;
- оказание помощи работникам в критических ситуациях.

К внешней социальной ответственности бизнеса можно отнести:

1. Спонсорство и корпоративная благотворительность.

2. Содействие охране окружающей среды.

3. Взаимодействие с местным сообществом и местной властью.

4. Готовность участвовать в кризисных ситуациях.

5. Ответственность перед потребителями товаров и услуг (выпуск качественных товаров).

В последние годы бизнес в Казахстане ставит перед собой социальные цели, что обусловлено рядом социально-экономических причин, к которым в первую очередь следует отнести процессы глобализации. Другой причиной становится изменение структуры взаимодействия современной коммерческой организации с внешней средой, заключающееся в возрастании степени открытости фирмы, осознании необходимости гибкого реагирования на изменения в развитии различных сфер жизни общества. Кроме того, переход к постиндустриальному обществу, основанному на знании и информации, значительно повысил значение человеческого капитала, в результате чего трансформируется отношение работника к своему труду и изменяется характер требований к работодателю, касающихся соблюдения его прав в социальной сфере. Вместе с тем, причины возросшей социальной активности бизнесменов связаны с поведением современного потребителя, имеющего возможность с помощью различных средств информации получить сведения об отношении фирмы к клиентам, сотрудниками, об ее участии в социально значимых проектах и т.д.

С приобретением благоприятных позиций на рынке у организации появляется возможность повысить свою социальную ответственность путем вложения части средств в социальные программы, учитывающие потребности и ожидания различных общественных групп как внутри организации, так и за ее пределами.

Использование принципов социальной

ответственности в конечном результате выгодно для организации, так как организация получает дополнительные преимущества: формируется более привлекательный образ ее в обществе, возрастает доверие широкого круга заинтересованных лиц, уменьшаются риски инвестирования в организацию и др.

Для упорядочения бизнес-процессов, повышения их эффективности и предотвращения развития нестандартных ситуаций разрабатываются корпоративные кодексы – это правила, действующие для всех членов организации, и убеждения, разделяемые всеми членами команды.

Если в США к общественным проблемам и вопросам охраны окружающей среды обращается 42% кодексов, то в Западной Европе – 65%. Можно говорить, что американская корпоративная этика больше повернута к клиентам, подрядчикам и партнерам, а европейская – к служащим и обязательствам в целом [3].

Выступая на республиканском Форуме по социальной ответственности бизнеса в январе 2017 г., Глава государства отметил: «...Государство и бизнес должны стать полноценными партнерами в решении не только экономических, но и социальных вопросов».

Решению социальных вопросов в регионах Казахстана направлена деятельность социально-предпринимательских корпораций (далее – СПК), основная задача которых направлять ресурсы государства и частного капитала на формирование предпринимательской среды и стимулирования конкуренции в тех сферах бизнеса, имеющих социальное значение.

Каждая СПК представляет собой региональный институт развития, управляющий переданными государственными активами в соответствующем регионе страны, включая участки неосвоенных земель, и выполняет роль генератора проектов, привлекающих инвестиции на их реализацию и осуществляющий продвижение имиджа экономического развития региона на рынки.

СПК будет инициировать создание и реализацию совместных проектов с участием собственного, иностранного и отечественного частного капитала.

На сегодняшний день, социально-предпринимательские корпорации функционируют во всех 14 областях Казахстана, а также городах Астана и Алматы. Решение о их создании принималось Правительством Республики Казахстан в соответствии с принятыми Стратегиями территориального развития и среднесрочными планами развития регионов, включающими основные направления развития областей.

Отличие социально-предпринимательских корпораций от коммерческих корпораций – в реинвестировании полученной прибыли в социальные проекты того региона, в интересах которого они созданы. При этом под социальной ответственностью следует понимать не только инвестирование прибыли в социальные проекты, но и создание и ведение конкурентоспособного бизнеса, создание новых производств на базе нерентабельных предприятий, эффективное использование государственной собственности. Каждая такая корпорация должна стать своего рода региональным институтом развития, который будет способствовать усилению кооперации.

Деятельность СПК ориентированы на развитие государственно-частного партнерства в регионах, однако еще не работают как прозрачный эффективный механизм взаимодействия государственного и частного сектора

При этом деятельность СПК приносит выгоду всем участникам бизнеса: бизнесу, государству и населению.

Социально-экономическая выгода для населения будет заключаться в следующем:

- рост занятости населения и доходов населения;
- получение качественных продуктов и услуг;
- повышение качества и уровня жизни;

– снижение цен и тарифов на основе повышения конкуренции [4].

В настоящее время СПК создают новые рабочие места, выполняют свои социальные обязательства перед сотрудниками, занимаются благотворительностью, оказывают реальную поддержку социально незащищенным гражданам Казахстана.

Анализ деятельности СПК «Алматы» за 2016 г. показал, среди 16 СПК по итогам 2016 г. в рамках исполнения Комплексного плана приватизации на 2016-2020 гг., утвержденного постановлением Правительства РК от 30 декабря 2015 г. №1141 СПК «Алматы» по реализации активов занимает 2 место, реализовав на электронных торгах 7 активов.

Также в СПК «Алматы» начата работа по реализации инвестиционных проектов в таких сферах как транспорт (строительство автобусного парка), экология (перевод автотранспорта на газ), обеспечение безопасности дорожного движения (установка камер), благоустройство (организация площадочных парковок) и другие.

Вместе с тем, СПК в 2016 г. реализованы следующие проекты:

1. Организация Центра обучения молодых предпринимателей – 12 млн тенге.
2. Организация пельменной с кулинарным цехом по производству полуфабрикатов – 12 млн тенге.
3. Строительство торгового павильона по современному дизайну «Ферма у дома» – 60 млн тенге.

В рамках государственно-частного партнерства с начала 2016 г. начата реализация 20 проектов в сферах транспорта, образования, здравоохранения, природопользования и спорта. В 2016 г. подписано 7 Договоров о государственных закупках услуг по разработке 6 концепций проектов ГЧП и концессионного предложения Проекта ГЧП:

- «Строительство и эксплуатация детских садов в городе Алматы»;
- «Строительство и эксплуатация 3-х

подстанций скорой медицинской помощи в городе Алматы» (далее – ПСМП);

– «Строительство и эксплуатация городской поликлиники на 200 посещений в смену в городе Алматы»;

– «Строительство и эксплуатация реабилитационного центра в городе Алматы»;

– «Строительство и эксплуатация консультативно-диагностического центра педиатрии в городе Алматы»;

– «Строительство и эксплуатация здания детской музыкальной школы №5 им. М. Тулебаева со сносом существующего здания в городе Алматы»;

– «Строительство и эксплуатация легкорельсового транспорта в городе Алматы».

Несмотря на положительные аспекты деятельности СПК «Алматы», в целом, в деятельности СПК имеются некоторые проблемные моменты. Одной из них является то, что СПК – это хозяйственная структура со сложной системой управления. СПК ориентированы на развитие государственно-частного партнерства в регионах, однако еще не работают как прозрачный эффективный механизм взаимодействия государственного и частного сектора.

Основными причинами недостаточно активного развития СПК в РК являются:

• многообразие созданных институтов, что снижает оперативность принятия решений;

• дублирование институтами функций друг друга;

• создание государством рыночных институтов в регионах [5].

Для дальнейшей активизации деятельности СПК необходимо провести анализ эффективности реализации принятых отраслевых и региональных программ развития с целью определения механизмов финансирования бюджетных программ через вновь создаваемые структуры корпоративного управления. Вместе с тем проведение комплексного мониторинга эффективности институциональной среды, в которую можно включить не только СПК, но и другие институты регионального развития, позволили бы определить прозрачный механизм рассмотрения и принятия решений по реализации проектов бизнес структурами.

Таким образом, считаем, что концепция социально ответственного бизнеса должна постепенно становиться образом мышления казахстанского предпринимателя. При этом, пример деятельности СПК в части реализации социальных программ может послужить для реального бизнеса доводом к повышению социальной ответственности и не рассматривать вложение финансовых средств в социальную сферу в качестве дополнительной нагрузки, неизбежных затрат, а как условие активизации экономики, получения экономических и репутационных преимуществ.

Литература

1. Корпоративная социальная ответственность: Учебник / Под ред. Э.М. Короткова. – М.: Юрайт, 2013.
2. Шуленбаева Ф.А., Абдулманова А. Формирование и развитие социальной ответственности бизнеса в Казахстане // Вестник КазУЭФМТ. – 2015. – №2. – С. 21-27.
2. Турысжанова Р.К., Коцигулова К.И. Корпоративная этика организации: Учебн. пособие для магистрантов. – Алматы: Экономика, 2013. – 96 с.
3. Государственно-частное партнерство в Республике Казахстан: Учебн. пособие / Под ред. С.А. Абдыманапова, Ж.А. Абдиева. – Астана: Изд. КазУЭФМТ, 2014. – 238 с.
4. Дарибаева А.К. Роль социально-предпринимательских корпораций в развитии сельского хозяйства Казахстана. – АльПари. – 2016. – №1. – С. 15.

Түйін

Мақалада бизнестің әлеуметтік жауапкершілігінің теориялық сұрақтары, бизнестің әлеуметтік жауапкершілігінің көп деңгейлі жүйесі, американдық және еуропалық корпоративтік этикасының тәжірибиесі, әмбебап және арнайы әлеуметтік тиімділіктер қарастырылған. Қазақстан Республикасының әлеуметтік-кәсіпкерлік корпорациялары қызметінің негізгі бағыттарына ерекше көңіл бөлінген, әлеуметтік бағдарламаларды іске асырудағы әлеуметтік-кәсіпкерлік корпорациялардың ролі белгіленген, мемлекеттік-жеке серіктестікті дамытудағы олардың негізгі міндеттері қарастырылған. Ғылыми мақаланың жағымды жағы – «Алматы» ӘКК-ның қызметіндегі әлеуметтік бағдарламалардың іске асырылуы зерттелген.

Summary

In article theoretical questions of social responsibility of business are considered, the American and European experience of corporate ethics, multilevel system of social responsibility of business, universal and specific social effects are studied. Special attention is paid to the main activities of social and enterprise corporations in the Republic of Kazakhstan, the role of activity of social and enterprise corporations in implementation of social programs is revealed, their main objectives regarding development of public-private partnership are considered. The positive moment of the scientific article – a research of activity of SEC «Almaty» in the field of implementation of social programs.

ӘОЖ 330.5

Г. Амирова, магистр, аға оқытушы

ҚазӘҚХСУ

**АЙМАҚТЫҚ ЖӘНЕ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ИНТЕГРАЦИЯ ЖАҒДАЙЫНДА
ҰЛТТЫҚ ЭКОНОМИКАНЫҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН АРТТЫРУ**

Мақалада жаһандану жағдайындағы ұлттық экономиканың бәсеке қабілеттілігін арттыру мәселелері қарастырылған, бәсеке қабілеттілік артықшылықтары анықталып, елдің бәсекеге қабілеттілігін бағалаудың принциптері ұсынылған. Әлемдік нарықтағы бәсеке қабілеттілікті қамтамасыз етудегі мемлекеттің ролі айтылған.

Негізгі ұғымдар: *ұлттық экономика, бәсеке қабілеттілік, жаһандану, бәсекеге қабілеттіліктің факторлары, бәсекелік артықшылықтары.*

Қазіргі даму жағдайында өсу полюстері ретінде әлемдік нарықпен интеграцияланған экономикалық дамудың қозғаушы күші қарқынды дамушы аймақтар бола алады, сондықтан аймақтық экономиканың бәсекеге қабілеттілігіне баса назар бөлінуі тиіс.

Халықаралық тәжірибе мен Қазақстан экономикасының дамуының өзіндік ерекше-

лігін ескере отырып, Қазақстан экономикасының бәсекеге қабілеттілігін қалыптастырудың негізгі бағыттары келесі болуы керек:

- инфрақұрылым мен индустриялық әлеуеттің мүмкіндіктерін сапалы игеру негізінде инновациялық үдерістердің кіріктірілуі;
- өндірістің ғылыми-техникалық және инновациялық әлеуетін қалыптастыру;

– ғылыми-сыйымды және өңдеу саласының дамуын одан әрі ынталандыру;

– адам капиталын дамыту және оны тиімді қолдану.

Бүгінгі күнге қолда бар өнеркәсіптік әлеуетті технологиялық жаңартумен қатар инновациялық дамуға алғышарт жасау қатар жүруі тиіс. Әлемдік тенденция соңғы жылдары білімге негізделетін экономикаға бағытталумен сипатталады. Бүгінде дамыған индустриалды елдерде экономика, оның бәсекеге қабілеттілігі, әлемдік нарықтағы орны, сәйкесінше халықтарының өмір сапасы білімге негізделген экономика құру деңгейіне байланысты айқын байқалады. Бұл елдерде ғылымның жетістіктері өндіріске енгізіліп, тұрмысты жеңілдетуге бағытталған технология өндіруде көрініс тауып отыр.

Қазақстан жағдайында мұндай жаңалықтарды енгізудің мәселесі ғылым мен өндірістің байланысының әлсіздігі, әзірленетін ғылыми әзірлемелерді коммерцияландыру деңгейінің төмендігі болып отыр. Сонымен бірге әлемдік жаһандану жағдайында инновациялық саясаттың жүзеге асырылуы, оның өзгерістерге жылдам икемделуі қажет. Осылайша, инновациялық дамыту бойынша мемлекеттік саясаттың тиімділігін қамтамасыз ету үшін қоғамның қажеттілігін ұдайы назарда ұстап, сәйкес біліктілікті игеріп тұру қажет және мемлекет пен жеке сектордың серіктестігін кеңейту керек.

Инновациялық даму саласындағы өзекті мәселенің бірі әзірленген ғылыми жаңалықтарды өндіріске енгізудің, ғылым сыйымды өндірістің жоқтығы болып отыр.

Халықаралық тәжірибенің келесі тиімді құралы – жаңа инновациялық өнімдерді өндірудің бастапқы кезеңінде басымдық болмауы қажет. Алдымен қолданыстағы үдерістер мен өнімдерді өндіруге жаңа технологияны енгізу жеткілікті болады. Ш етелдік тәжірибе ұлттық инновациялық жүйенің осы жолмен қалыптасқан тәжірибесінің көп екендігін көрсетіп отыр. Сондықтан жаңа технологияларды жергілікті өндіріске икемдеуге

болады (мысалы, жаңа технологиялық элементтерді қоса отырып, өндірісті жетілдіру).

Нәтижесінде кәсіпорынның табиғи дамуы түбегейлі жаңа инновациялық өнім өндіруге әкеледі. Келтірілген тәжірибе Бразилия, Үндістан және Мексика елдерінде сәтті жүзеге асырылды. Жалпы алғанда, инновациялар күрделі сипатты мемлекеттік саясат болып табылады. Осылайша, көп елдердің инновациялық даму мәселесін алға қояды, бірақ олардың көпшілігі инновациялық әлеуетін пайдалану мүмкіндіктерін толық біле бермейді.

Макроэкономикалық жағдай бойынша, Қазақстан халықаралық рейтингтерде бәсекелік артықшылықтарға ие және бұл инвестицияларды тартудың маңызды шарты болып табылады.

Сонымен қатар ЖІӨ-нің өсуі, көп мөлшерде мұнай және шикізат тауарларына бағаның қолайлылығы қамтамасыз етіліп отыр. Бұл жағдайда осы факторларға тәуелсіз ғылыми-техникалық прогресс пен инновацияға баса назар аудару қажет, соның нәтижесінде сапалы өндіріс факторларына қол жеткізе отырып, өнеркәсіптің басқа салаларын игеріп, әртараптандыру қажет. Бұл арада негізгі құралдарға, жаңа технологияға, адами капиталды дамытуға инвестиция салудың орындығын атау қажет.

Қазіргі кезеңде қалыптасқан Қазақстан экономикасының дамуының территориялық-салалық құрылымы әлемдік нарыққа кірігудің шарттарына жауап бермейді, ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігін қалыптастыру деңгейінде тиімділігі төмен болып отыр. Жаңа экономикалық даму жаңа аймақтық иерархияны құруды қажет етеді – өндіруші-аймақтар, делдал-аймақтар мен қаржылық орталық-аймақтар.

Ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттырудың балама стратегиясы кеңістіктік даму бола алады. Себебі ресурстарды (еңбек, капитал) табиғи және климаттық ерекшіліктер мен әлеуетін ескере отырып, сәйкес аймақтарға орналастыру іштей үйлескен

экономикалық кеңістікті құруға әкеледі. Бұл жаһандық интеграция жағдайында халықаралық ұйымдар мен бірлестіктерге (әлемдік шаруашылық жүйесіне) интеграциясына дайындық болып табылады. Бұл мәселе кластерлік даму саясатын дұрыс құруға ықпалын тигізеді. Осылайша, өңірде және халықаралық нарықта тиімді кеңістіктік саясат бәсекелік мамандануға, ол өз кезегінде орнықты экономикалық даму мен халықтың өмір сапасының өсуіне әкеледі. Кеңістіктік дамудың тиімділік және рационалдылық қағидасы келесілер болулары керек [1]:

– полярлы даму (немесе «шоғырланған») қағидасы – аймақтық даму деңгейін теңестіру саясатын алмастыруға көмектеседі және қаржылық, басқарушылық, адами ресурстарды «тірек аймақтарда» (полюстер мен өсу локомотивтерінде) концентрациялауға (жинауға) әкеледі, нәтижесінде инновациялық белсенділік басқа аймақтарға тарайды;

– «реформалауға преференция (қалау)» қағидасы – территория тірек аймағы статусына жетпесе, онда мемлекеттік көмек ең алдымен осы аймақтың тұрғындарды бюджеттік қызметтерге бірдей қол жеткізуді қамсыздандыруға бағытталуы керек, бұл азаматтардың конституциялық құқықтарын іске асыруын кепілдендіреді;

– «шараларды синхрондау» қағидасы елдегі негізгі реформаларды үйлестіру, реформалар аймақтардың әлеуметтік-экономикалық дамуына, жалпы мемлекеттік басымдылықтарды қалыптастыруға, республика облыстары мен аймақтық құрылуларды үйлестіруге әсер етеді;

– «мемлекеттік саясаттың дифференциациялануы» – Қазақстан территориясында зоналардың қалыптасуына әкеледі: шикізат зонасы, қауіпсіздік зонасы (шекаралық аймақ, критикалық территориялар), технологиялық трансферт аймағы, инновациялық даму аймағы, әлемдік қалалар, ескі өнеркәсіптік аймақтар, бірінші ретті индустриалауды өткен аймақтар.

Аймақтық кеңістіктік жаңарту шегінде

бәсекеге қабілетті дамудың басым бағыттарын анықтай алу қажет, ол күрделі процесс болып табылады. Зерттеу барысында салалық аймақтық экономиканың бәсекеге қабілеттілігін күшейтудің бағыттары анықталды, ол салалық өнеркәсіптік құрылымын диверсификациялау деңгейі бойынша 4 топқа бөліп қарастырылады.

Бірінші топ үшін – моносалалық облыстар (Атырау, Ақтау, Батыс Қазақстан, Қызылорда, Маңғыстау). Басым бағыт ретінде келесі салалар ұсынылды: экономиканың шикізаттық бағытын азайтумен байланысты құрылымдық түрлендірулер арқылы экономикалық бәсекеге қабілеттілікті арттыру және өңдеуші өнеркәсіп салаларын дамытуды жеделдету; ақпараттық алаңды дамыту, сырттағы аймақтарды дамыту, жұмыс орындарын құру; адам ресурстарын дамыту (үздіксіз білім беру жүйесі); бизнесті дамыту инфрақұрылымын құру.

Екінші топ – жақсы диверсификацияланған аймақтар (Ақтөбе, Шығыс Қазақстан, Қарағанды, Қостанай, Павлодар). Басым бағыттар: экономикалық бәсекеге қабілеттілікті арттыру, жұмыс орындарын ашу және табысты көтеру; түрлілігі мол және динамикалық іскерлік базаны дамыту (бұл аймақтарда дәстүрлі салалар диверсификация мен модернизация үшін, сонымен қатар инновациялық өнімдер мен қызметтерді енгізуде жақсы потенциалға ие. Жаңа бұйымдардың өндірісін дамытуға инвестицияларды қолдау жүзеге асырылуда, жаңа процестерді енгізу және қайта оқыту мен технология алмасу арқылы жаңа нарықтарды игеру іске асып отыр); стратегиялық инвестициялар; адам ресурстарын дамыту (жоғары білікті және икемді жұмыс күшінің қолдауы); ауылдық тұрғын пункттерін дамытуға жәрдемдесу.

Үшінші топ – әлсіз диверсификацияланған немесе аграрлы-өнеркәсіптік аймақтар (Солтүстік Қазақстан, Ақмола, Алматы, Жамбыл, Оңтүстік Қазақстан облыстары). Дамудың келесі басым бағыттарын атауға болады: ауылдық аймақтағы экономикалық

қызметті дамыту және ауылдық құрылымдарды икемдеу (оқыту, ауылдық тұрғын пунктерін экономикалық дамыту шаралары, ауыл шаруашылықтық құрылымдарға инвестиция); диверсификация; жұмыс бастылықты көтеруді қажет ететін аймақтарға инвестицияларды тарту; аймақтық специфика (Алматы және Оңтүстік Қазақстан облыстары үшін мәдени және тарихи өзіндік ерекшелік бар).

Төртінші топ – даму орталықтары (Астана, Алматы). Бұл аймақтарға келесі бағыттар басым: іскерлік белсенділікті және жұмыс күшін оқытуды қолдау; стратегиялық инвестициялар; шағын, орта кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігін арттыру; бизнесті дамыту үшін инфрақұрылымды құру; аймақтық специфика (Алматыда – мәдени орталық) [2].

Аймақтық кеңістіктік модернизацияның негізгі блоктары келесілер:

– ғылыми-зерттеу секторының (ҒЗС) аймақтық модульдерін қалыптастыру, өнеркәсіпті модернизациялау жағдайларын жасау, бәсекеге қабілетті экономикалық кластерлерді құру және қолдау;

– адам ресурстарын басқару жүйесін қалыптастыру;

– аймақтардың кеңістіктік дамуын құқықтық қамсыздандыру. Тиімді аймақтық саясатты қамтамасыз ететін және заманауи талаптарға жауап беретін базалық (негізгі) заң актілерін қабылдауға ерекше мән беру керек. «ҚР дамуының аймақтық кеңістіктік модернизациясы туралы» заңның қажеттігі туады.

Жалпы ұлттық экономиканың аймақтық модернизациясы инвестициялық даму фазасынан инновациялық фазаға көшуге мүмкіндік береді, сол арқылы постиндустриалды қоғамға жолдағы (орта дамыған елдерге тән) Қазақстанның индустриалды-инновациялық даму кезеңіне қол жеткізіледі.

Орнықты экономикалық өсу қарқынына экономиканың оң (позитивті) құрылымдық өзгерістері жағдайында жету және халықтың нақты табысының өсімін қамсыздандыру сияқты негізгі әлеуметтік-экономикалық мәселелерді шешудің қажеттігі «на-

рықтардағы белсенді позиционирлеу» сценарийіне негізделген құрылымдық-технологиялық маневр стратегиясын іске асырудың экономикалық тұрғыдан рационалды және іске асыруға мүмкін екенін көрсетеді.

Қазақстан экономикасының құрылымдық моделі келесідей жобаланған:

– жоғары деңгейде бәсекеге қабілетті экспортқа бағытталған өндіріс, экспортқа бағытталған салалармен түйіндес өндіріс;

– негізінен ішкі нарыққа бағытталған бәсекеге қабілетті өндіріс;

– инфрақұрылымдық салалар – экономиканың басқа салаларының дамуының шарты ретінде;

– отандық өндірісте жоқ немесе бәсекеге қабілетсіз тауарлардың (жұмыс, қызметтердің) импорты.

Әлемдік экономикада елдер түрлі әсер ету арналары арқылы өзара байланысты. Мәселен, одан әрі ғаламдық дағдарысқа ұласқан Оңтүстік Шығыс Азиядағы қаржы дағдарысы (1997), АҚШ-тағы дағдарыс (2007) экономикасының көлемі жағынан ірі елдердің жүйелік тәуекелдерінің іске асуы, көлемі жағынан аз және осындай әсерлерге неғұрлым сезімтал елдер үшін жұқтырып алу әсеріне әкеп соғатынын көрнекі түрде көрсетті. Өз кезегінде, GVAR – «Ғаламдық векторлық авторегрессия» моделі экономикалардың өзара байланысын орнатуға көмектеседі. Бұл модель әлемдік экономикадағы экономикалық және қаржылық өзара байланысты қамтитын эмпирикалық модель болып табылады [3].

GVAR құралдары сауда әріптестердің макроауыспалы экономикаларының Қазақстан экономикасына және басқа елдердің экономикаларына өзара әсерінің сандық бағасын алу үшін пайдаланылады. Модельді бағалау үшін Ресейді, Қытайды, Беларусьті, АҚШ-ты, Еуропа елдерін және т.б. қоса алғанда, 28 ел іріктеліп алынды. Модельде қысқа мерзімді кезеңдегі (бір және екі жылдағы) үш күйзеліс түрі айқындалған:

– елдерге тән күйзеліс: бір елдің ЖІӨ-

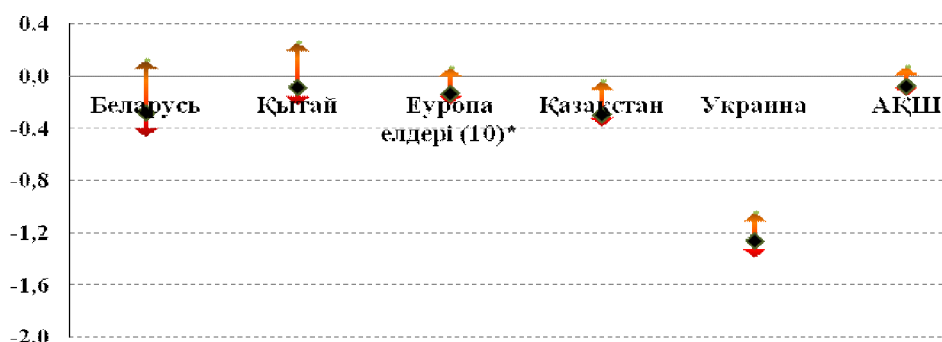
нің өсу қарқынының төмендеуінің басқа елдердің ЖІӨ-ге әсері;

– өңірлерге тән күйзеліс: Еуропа елдері ЖІӨ-нің өсу қарқыны төмендеуінің басқа елдердің орташа алғандағы ЖІӨ-ге әсері;

– ғаламдық күйзеліс: мұнай бағасының төмендеуінің ЖІӨ-нің өсу қарқынына, нақты айырбастау бағамына әсері.

Бірінші күйзеліс – Ресей ЖІӨ-нің теріс күйзелісі, онда күйзелістің бір стандартты ауытқуы Ресей ЖІӨ нақты өсуінің орташа алғанда екі жылда 1 п.т.-ға қысқаруына баламалы. Ресей ЖІӨ қысқаруының күйзелісі

әсерінің салдарынан қалған елдердің нақты ЖІӨ-нің реакциясы берілген (1-сурет). Алынған нәтижелер бұл күйзелістің географиялық тұрғыдан көршілес орналасқан елдерге айтарлықтай әсер ететінін көрсетіп отыр. Мәселен, Ресейдің өсу қарқынының 1п.т.-ға төмендеуі, Украина экономикасының өсу қарқынының 1,3 п.т.-ға, Қазақстанның 0,3 п.т.-ға және Беларусьтің 0,3 п.т.-ға қысқаруымен сипатталады. Бұл елдердің ЖІӨ реакциясы ЕАЭО елдері мен Украинаның іскерлік циклдерінің қатар жүру дәрежесінің жоғары болуымен түсіндіріледі.

Ескертпе: Ромбиктер ЖІӨ өсімінің медианалық мәндерін көрсетеді, стрелкалар ең жоғары және ең төменгі мәндерді көрсетеді. Күйзеліс 1-ші стандарттық ауытқу ретінде берілген.

*Австрия, Бельгия, Финляндия, Франция, Германия, Италия, Нидерланд, Испания, Швеция және Ұлыбритания.

1-сурет. Ресей күйзелісі (Ресейдің ЖІӨ 1 п.т. төмендеген кезде), екі жылдың орташа мәні*

**[4] әдебиет негізінде құрастырылды*

Келесі күйзеліс – Қытай күйзелісі. Жүргізілген бағалау нәтижесінде Қытай ЖІӨ орташа алғанда екі жылда 1 п.т.-ға төмендеген кезде, Қазақстанның ЖІӨ 0,4 п.т.-ға қысқарады. Қазақстанның Қытайға тәуелділігі Қытайдың Қазақстанның ірі сауда әріптесі болып табылатындығына байланысты және әсер етуі, негізінен, сауда арнасы арқылы бағаланады. Беларусь пен Ресейдің ден қоюы одан аз емес.

АҚШ ЖІӨ өсуі қысқарған кезде көбірек Ресей ЖІӨ (1,2 п.т.), Қазақстан (0,7 п.т.) ден қояды, бірақ Қытай тарапынан туындаған күйзеліске қарағанда АҚШ тарапынан туын-

даған күйзеліс анағұрлым маңызды.

Өңірге тән күйзеліс ретінде Еуропа елдерінің күйзелісі қаралды, ол осы елдердің ауыспалыларының орташа алынған мәнінің әсерін көздейді (4-график). Бұл күйзеліс АҚШ күйзелісі сияқты Қазақстанға да айтарлықтай ықпал етеді (0,7 п.т.). Қытайдан келетін ықпал сияқты Қазақстанға ықпал ету көбіне сауда арнасы арқылы жүзеге асырылады, сондай-ақ қаржы арнасы арқылы да әсер етуі мүмкін.

Ғаламдық күйзелістердің әсерін ескерсек, тұтастай алғанда әлемдік экономика үшін ортақ болуы мүмкін күйзелістер бар.

Осындай ғаламдық күйзеліс ретінде мұнай бағасы қаралады. Мұнай бағасы күйзелісінің елдердің экономикалық өсуіне әсерінен алынған модельдің нәтижелері ЕАЭО елдерінің басқа елдерге қарағанда мұнай бағасының өзгеруіне әлдеқайда әлсіз екендігін көрсетіп отыр. Сондай-ақ модель нәтижелері мұнай бағасы күйзелісінің Қазақстанның бағамына аз әсер ететінін көрсетті, ал Ресей бойынша қарама-қайшы жағдай байқалады. Мұндай жағдай Қазақстанның экономиканың өсуіне қолдау көрсету жөніндегі неғұрлым белсенді саясатымен және ол елдерде валюта саясатын жүргізу тәсілдерінің әр түрлі болуымен байланысты.

Орта мерзімді перспективада мұнайдың орташа жылдық әлемдік бағасы бір баррель үшін 50 АҚШ долл. деңгейінде сақталған кезде, Қашаған кен орнының пайдалануға енгізілуіне (шамамен 2017 ж. бастап) байланысты мұнайдың сандық жеткізілімінің өсуімен кейіннен өтелетін келісімшарттық бағалардың да, экспорттың нақты көлемінің де айтарлықтай (екі есе дерлік) қысқаруы күтіледі.

Мұнай экспортынан түсетін кірістердің төмендеуі шетелдік тікелей инвесторларға дивидендтер төлемінің қысқаруына және, тиісінше, инвестициялық кірістер сальдосы тапшылығының қысқаруына негіз болады. Нәтижесінде, ағымдағы шоттың тапшылығы 2015 ж. ЖІӨ-нің 3,3% деңгейінде болды, ал 2016-2017 жж. ЖІӨ-нің 3,1-3,3%-на дейін (2015 ж. мұнайдың бір баррелі үшін орташа жылдық баға 55-60 АҚШ долл. болған кезде, тапшылық ЖІӨ-нің шамамен 2% деңгейінде қалыптасты) төмендейді.

Болжамды кезеңде шетелдік тікелей инвестициялардың таза ағынының қысқаруы күтіледі, бұл қолданыстағы жобалардың аяқталуымен және шетелдік тікелей инвесторлардың қатысуымен болатын жаңа жобалардың шикізат нарықтарының баға конъюнктурасының өзгеруімен, сондай-ақ бұрын тартылған қарыздар (облигациялық қарыздарды қоса алғанда) бойынша айтарлықтай төлемдермен байланысты кейінірек мерзімге

ықтимал ауыстырылуымен байланысты. Сонымен қатар ҚР ҰҚ-ға таза түсімдердің төмендеуі жағдайында республикалық бюджетке кепілдік берілген және нысаналы трансферттер деңгейі сақталған кезде портфельдік инвестициялар бойынша капиталдың таза әкелінуі байқалатын болады.

Мұнайдың орташа жылдық әлемдік бағасы 2016-2017 жж. бір баррель үшін 40 АҚШ долл. дейін төмендеген жағдайда, ағымдағы шоттың тапшылығы ЖІӨ-нің шамамен 3,8%-4,1% құрайтын болады.

Базалық сценариймен салыстырғанда пессимистік сценарий жағдайында ҚР ҰҚ-ға таза түсімдердің төмендеуі және басқа инвестициялар бойынша жаңа қаржыландыру ағынының қысқаруы күтіледі.

2016-2017 жж. мұнайдың орташа жылдық әлемдік бағасы бір баррель үшін 60 АҚШ долл. болған кезде, болжам ағымдағы шот тапшылығы ЖІӨ-нің 1,2-1,3% шегінде болатындығын көздейді.

Қазақстан экономикасының алдында Еуразиялық Экономикалық Одақтың 2016 ж. бастап қызмет ету мен жақын болашақтағы Дүниежүзілік сауда ұйымына мүшелігі жағдайында бәсекеге қабілеттілігін сақтап қалу міндеті өзекті болып табылады.

Қазіргі жағдайда елдің бәсекеге қабілеттілігі оның халықаралық еңбек бөлінісі мен жаһандық халық шаруашылығында әлемдік нарық сұранысына сай тауар мен қызмет өндіре отырып қатысуымен сипатталады. Бұл сәтті орындалған жағдайда, халықтың әл-ауқаттылығы да артады.

Бір жағынан кедендік кедергілердің алынуы нарықтың кеңеюіне алып келеді. Сонымен қатар Ресей, Беларусь елдеріндегі бәсекеге қабілеттірек компаниялардың отандық нарықты жаулап алу қаупі бар. Осы арада отандық өндірушілер мен компаниялар технология мен инновациялық әлеуетке баса назар аударуы қажет. Институттық даму саласында паракорлық мәселесі, бұдан ауқымдырақ көлеңкелі экономикамен күрес маңызды болып табылады.

Экономика және әлеуметтік-экономикалық саясат

Бұл арада мемлекетпен жүзеге асырылып жатқан көлеңкелі экономикамен күресу бойынша кешенді жоспардың орындылығын атау қажет.

Кесте. Төлем балансының 2016-2017 жж. арналған болжамы, млн АҚШ долл. (2015 ж. желтоқсандағы жағдай бойынша)*

Көрсеткіштің атауы	2016			2017		
	бір баррель үшін 60 АҚШ долл.	бір баррель үшін 50 АҚШ долл.	бір баррель үшін 40 АҚШ долл.	бір баррель үшін 60 АҚШ долл.	бір баррель үшін 50 АҚШ долл.	бір баррель үшін 40 АҚШ долл.
Ағымдағы шот	-2 937,6	-8 023,4	-9 662,4	-3 704,1	-8 532,6	-9 920,8
Ағымдағы шоттың сальдосы, ЖІӨ-нің	-1,2%	-3,3%	-4,1%	-1,3%	-3,1%	-3,8%
Сауда балансы	16 354,1	9 751,0	6 123,2	16 520,4	10 091,2	6 869,2
Тауарлар экспорты	51 569,1	43 709,0	37 861,9	53 651,9	45 761,4	40 402,3
Тауарлар импорты	35 215,0	33 958,0	31 738,7	37 131,5	35 670,1	33 533,2
Көрсетілетін қызметтер экспорты	5 041,3	4 713,0	4 380,5	5 513,4	5 164,3	4 782,8
Көрсетілетін қызметтер импорты	10 205,6	9 780,7	9 119,4	11 423,6	10 920,6	10 289,3
Қаржы шоты	-7 709,1	-9 109,0	-10 383,9	-6 578,9	-8 150,0	-9 797,0
Тікелей инвестициялар (нетто)	-6 452,5	-6 152,5	-6 050,5	-6 356,4	-6 177,6	-6 482,6
Жалпы баланс	-690,2	2 600,9	2 187,0	895,5	3 795,2	2 794,1
Жалпы баланстың сальдосы, ЖІӨ-нің %-ы	-0,3%	1,1%	0,9%	0,3%	1,4%	1,1%

*[4] әдебиет негізінде құрастырылды

Қазақстан үшін әлемдік шаруашылыққа шикізаттық ел ретінде емес, технологиялық деңгейі жоғары, күшті қаржы институттары мен дамыған инфрақұрылымы мен ақпараттық секторы бар экономикалық дамыған ел ретінде қатысуы маңызды стратегиялық міндет болып табылады. Өз кезегінде экономиканың бәсекеге қабілеттілігі жаһандық тенденциялардың талабы бойынша экономикада құрылымдық реформалар жүргізумен

байланысты болып табылады.

Сонымен бірге елдің бәсекеге қабілеттілігі оның ашықтығы мен сауда-экономикалық қатынастардың әлемдік жүйесіне кіругінсіз мүмкін емес. Бір жағынан, интеграциялық үдерістер отандық нарықта бәсекені ынталандырады және олардың өткізу нарығын кеңейтеді, сонымен қатар сауда келіспеушіліктерін халықаралық механизмдермен шешуге мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

1. Кенжегузин М, Додонов В. Экономические реформы в Казахстане: этапы, проблемы, итоги // Экономика и статистика. – 2006. – №2.
2. Шеденов Ө.К., Усибалиева Н.К. Аймақтардың экономикалық қауіпсіздігін қамтамасыз ету жағдайлары // ҚазҰУ хабаршы. – 2011. – №2(84).

3. Макроэкономикалық орта және оның орнықтылық факторлары. ҚР ҰБ есептері. – Алматы, 2015. www.nationalbank.kz.

4. Қаржылық қатынастарды дамыту үрдістері. ҚР ҰБ есептері. – Алматы, 2015. www.nationalbank.kz

Резюме

В статье рассматриваются проблемы конкурентоспособности национальной экономики в условиях глобализации. Определены конкурентные преимущества, предлагается использовать принципы оценки конкурентоспособности страны. Установлена роль государства в обеспечении конкурентоспособности страны на мировом рынке.

Summary

This article considers the problems of competitiveness of national economy in conditions of globalization. Competitive advantages are defined and nine principles of the country competitiveness estimation are proposed. The role of the State in provision of competitiveness of the country in the world market is specified in the article. Established the state's role in ensuring the country's competitiveness in the global market.

ӘОЖ 338.23

А.Т. Карипова, э.ғ.к., аға оқытушы

А.М. Мадышева, магистр, аға оқытушы

ҚазЭҚХСУ

БІЛІМ ЭКОНОМИКАСЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ДАМУ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ

Мақалада индустриалды қоғамнан постиндустриалды қоғамға өтудің өзекті мәселелері қарастырылған. Инновациялық дамудың басты факторы білім экономикасын қалыптастыру болып табылады.

***Негізгі ұғымдар:** инновациялық даму, білім экономикасы, интеллектуалдық капитал, адам капиталы, ұйымдастыру капиталы, тұтыну капиталы.*

Инновациялық даму жолы қоғамдық өндіріс тиімділігін арттыруға, тұрғындардың қажеттіліктерін қанағаттандыру, әлеуметтік қорғау және халықтың тұрмыс деңгейін жақсартуға ықпал ететін ғылыми жаңалықтарды іздеу, жасау және жүзеге асыруға негізделеді. Қоршаған ортаны қорғау және экономиканың жалпы өнімділігін арттыру, өнеркәсіптік өндірістің, қызмет көрсету саласының жаңа салаларын құру, қызмет көрсету

сапасын жақсарту, әлемдік нарықтағы отандық тауарлардың бәсекеқабілеттілігін арттыру, сауда және тауар тапшылығын қысқарту инновациялық экономиканы қалыптастыру және дамыту арқылы қол жеткізілетін қазіргі заманғы өркениеттің даму мақсаттары болып табылады. Инновациялық дамудың басты мақсаты – елдің жедел әлеуметтік-экономикалық дамуы мен бәсекеқабілеттілігінің басты факторы ретінде иннова-

циялық әрекетті дамыту, инновацияларды үздіксіз әрі ұдайы жасау және жүзеге асыру.

Инновациялық даму – бұл білімге, инновацияларға, жаңа идеялар, машиналар, жүйелер мен технологияларды қабылдап, оларды адам әрекетінің әр түрлі салаларында жүзеге асыруға дайын болуға негізделетін экономика [1].

Инновациялық дамуға қол жеткізу үшін экономикада келесі жағдайлар болуы тиіс:

– кез келген индивидуум, адамдар тобы немесе кәсіпорындар елдің кез келген бұрышында қалаған уақытында жаңа немесе бұрыннан белгілі білім, инновация, инновациялық әрекет, инновациялық үдерістер жайлы қажетті ақпаратқа еркін қол жеткізе алуы керек;

– алдыңғы шарт орындалуы үшін кез келген индивидуумға, адамдар тобына және ұйымдарға қол жетімді заманауи ақпараттық технологиялар мен компьютерлік жүйелер болуы керек;

– басқару мен өндірістің барлық салаларында кешенді автоматтандыру мен компьютерлендіру, әлеуметтік құрылымдағы түбегейлі өзгерістер жүзеге асырылады;

– инновацияларды жедел әрі жүйелі түрде жүзеге асыруға қабілетті, жоғары өндірістік технологияларға негізделген дамыған инновациялық инфрақұрылым болуы керек;

– отандық өндірістің қарқынды дамуына бағытталған жобаларды тиімді жүзеге асыратын мамандарды даярлау және қайта даярлаудың қалыптасқан иілімді жүйесі болуы тиіс.

Инновациялық белсенділікті арттыру тиімді инновациялық экономиканы қалыптастырудың маңызды шарты болып табылады.

Инновациялық әрекеттің тиімділігі өзара байланысты, бірін-бірі толықтыратын өндірістік-техникалық жүйелердің, ұйымдардың, фирмалар мен сәйкес ұйымдастыру-басқару жүйелерінің жиынтығы болып табылатын инновациялық инфрақұрылыммен анықталады.

Бәсекеге қабілетті елдердің қатарына

кіру үшін әрбір мемлекет өзінің ұлттық инновациялық жүйесі мен инновациялық инфрақұрылымын дамытуға баса назар аударады. Сондықтан да бәсекеге қабілетті экономикасын қалыптастырып, дамыту үшін Қазақстан үшін бүгінде өзінің мүмкіндіктері мен стратегиялық мақсаттарына сай ұлттық инновациялық жүйесі мен инфрақұрылымын дамыту өзекті мәселе болып отыр. Инновациялық инфрақұрылым инновациялық экономиканың негізгі нұсқаулығы және механизмі болып табылады. Аталған фактор елдің экономикасын өте жоғары деңгейге көтере алады.

Қоғам дамуының қазіргі кезеңінде интеллектуалдық ресурстар, ақпарат және білім бәсекелік күресте басты құндылық және шешуші фактор болып саналады. Интеллектуалдық ресурстарды жинақтау, дамыту және басқару тұтас елден бастап кішігірім кәсіпорынға дейін кез келген масштабтағы экономикалық агенттер үшін маңызды міндетке айналып отыр. Қазіргі заманғы экономикалық теорияға сәйкес, жаңа экономика материалдық ресурстар қозғалысына емес, идеялар, білім, ақпарат алмасуға және оларды пайдалануға негізделеді, ал адам капиталы қоғамның құнды ресурстарының біріне айналып отыр. Бүгінде білім және үздіксіз оқу сәттіліктің міндетті компоненті болып есептеледі.

Әлеуметтік-экономикалық жүйенің дамуының қазіргі сатысы постиндустриалды, ақпараттық қоғамға немесе білімге негізделген экономикаға өтумен сипатталады.

Білім экономикасының басты ерекшелігі білімнің шешуші ролімен, экономикалық өсудің көзіне айналуымен байланысты. Білімге бағытталған жаңа экономикада материалдық игіліктер өндірісі білім «өндірісімен» біртіндеп ығыстырылуда.

Елдегі тұрмыс деңгейі мен экономикалық өркендеудің басты көрсеткіші ретінде өнімділіктің тұрақты өсуіне қолда бар ресурстарды анағұрлым тиімді әдістермен пайдалану арқылы қол жеткізу үшін интел-

лектуалдық капиталға салынатын инвестицияларды сандық және сапалық тұрғыда жетілдіріп отыру қажет [2].

Қазіргі заманғы нарықтық қатынастардың қарқынды дамуы, экономикалық өсудің позитивті тенденцияларының қалыптасуы, халықтың тұрмыс сапасының, әл-ауқатының артуы ғылым мен білім жетістіктерін жан-жақты қолданумен байланысты. Экономикадағы білім ролінің артуы бірнеше себептермен түсіндіріледі:

– ғылым мен техниканың дамуымен, ғылыми сыйымдылығы жоғары өнімдердің пайда болуымен, жаңа өндірістік технологиялардың жасалуымен, еңбек өнімділігінің және мәдениетінің артуымен;

– ақпараттық прогресспен, ақпараттың халықтың ауқымды тобына қол жетімді болуымен, қолайлы және аса қымбат емес есептеуіш техникалар негізінде ақпараттық технологияларды жергілікті пайдалану аясының кеңеюімен;

– адамдардың жалпы білім деңгейінің, сәйкесінше интеллектуалдық әлеуетінің көтерілуімен;

– арзан табиғи, ең алдымен энергетикалық ресурстар қорының азаюымен;

– жаһандану үдерісінің артуымен және әлемнің әр түрлі аймақтарында адамдардың саяси, экономикалық, ғылыми-техникалық және әлеуметтік үдерістерге күннен күнге көбірек қатысып араласуымен.

Білім экономикасы – бұл білімге және инновацияларға, сонымен бірге жаңа идеяларды, жаңа машиналарды, жаңа жүйелер мен технологияларды қабылдауға, оларды іс жүзінде адам қызметінің барлық салаларында ендіруге әзірлікке негізделген экономика. Білім экономикасының қозғаушы күші ғылыми зерттеулер мен зерттемелер болып табылады. Білім экономикасы өсудің жаңа көздері арқылы еңбек өнімділігінің артуын қамтамасыз етеді, өсудің жаңа факторларын және ұлттық экономиканың барлық секторларында бәсекеге қабілетті артықшылықтарды іс жүзіне асыру үшін негіз құрайды [3].

Ғылыми зерттеулер материалдық құндылықтармен тікелей байланысты емес интеллектуалдық капитал құнының тұрақты артып отырғанын көрсетеді. Жекелеген қызметкердің біліктілігі, ұжымның алдына қойған күрделі инженерлік, ғылыми және т.б. мәселелерді шеше алуы сияқты материалдық емес активтердің ролі өсті.

Компьютерді пайдалану арқылы өнеркәсіптің барлық салаларында жаңа өнімді жобалау және конструкциялау процесін еселеп жылдамдатуға қол жеткізген автоматты жобалау мысалымен өндірістің интеллектуалдық мәселелер жағына ығысуын көрсетуге болады. Үнемі өзгеріп отыратын өндіріс жағдайында басты мәселе жаңа тетікті өндіру емес, оны дайындау уақыты болып табылады.

Қоғам құрылымында болып жатқан өзгерістер ең алдымен білімнің қоғамдық өндірістің негізгі факторына айналуымен, өндірілетін және тұтынылатын өнімнің құнының құрылымындағы өзгерістермен байланысты. Қазіргі өндірістің негізгі сипаты – әрбір өнім мен қызмет өндірісінде білімнің қолданылуы, яғни материалдық емес өндірістің материалдық ресурстарға ықпалының басым болуы.

Білімнің ерекше экономикалық ресурс ретіндегі негізгі қасиеттеріне мыналарды жатқызуға болады:

– білім жалпыға ортақ игілік болып табылады;

– білімді тек пайдалануға болады, ол жұмсалып, шығындалмайды;

– білімді қанша қолданғанымен, ол пайдалылығын жоғалтпайды;

– білім қоры азаймайды, сондықтан жетпей қалады деп қауіптенудің қажеті жоқ;

– білімде тауарлық тапшылық мәселесі жоқ, себебі сатушы білімін сата отырып одан айрылмайды, оның иесі болып қала береді және көп рет сата алады (материалдық заттардан айырмашылығы);

– білім алудың «өзіндік құны» оның «тиражына» және қолданушылардың санына байланысты емес;

– білім кеңістік тұрғысынан шектелмеген;

– білімнің кейбір түрлері уақытқа сезімтал, яғни моральдық және физикалық тозуға ұшырайды (материалдық игіліктермен ұқсастығы);

– экономикалық категория ретінде білім оны қолданудың нақты қолдану контексінде ғана құндылыққа ие болады;

– білім алу үдерісінің баяулауы, тоқтатылуы жинақталған білім қорының құнсыздануына әкеліп соқтырады;

– білім неғұрлым көп болса, соғұрлым қымбат әрі сапалы (материалдық заттар әлемінде керісінше: неғұрлым аз болса, соғұрлым қымбат әрі сапалы);

– білім көлемі үздіксіз артып отырады;

– білімді беру барысында оны иемденушілердің саны артады;

– кез келген экономикалық қызмет білімді тұтынған көлемінен артық береді;

– жаңа білімнің ұдайы өндірісінің нәтижесін алдын ала білу мүмкін емес, себебі зерттеулер нәтижесі оны алуға жұмсалған қаражатқа үнемі байланысты бола бермейді;

– білімді тұтынушыға жеткізу уақыттық тұрғыда лезде жасалуы мүмкін.

Осылайша, жаңа экономикалық ресурс ретінде білім мен ақпараттың негізгі сипаттық ерекшеліктері болып жаһандық, шексіздік, материалдық емес табиғаты, өзгермелілік, әмбебаптық, қоланылу тәсілдерінің әр түрлілігі табылады.

Қазіргі заманғы экономикада ақпарат пен білім ролінің күннен күнге артуына байланысты интеллектуалдық капитал мен адамдардың жаңалықтарды енгізуге және инновацияларға бейімделе алу қабілеті негізгі ресурсқа айналып отыр.

Ұйымның интеллектуалдық капиталы – бұл кәсіпорынның өзара әрекеттесу барысында трансформациялануға қабілетті және капитализацияны арттыруды қамтамасыз ететін адам капиталы, ұйымдастыру капиталы мен тұтыну капиталдарының жиынтығы [4].

Адам капиталы ұйымның немесе жеке-леген индивидтің табыс табу үшін пайдаланатын білімі, шығармашылық және интеллектуалдық әлеуеті, жеке қасиеттері, моральдық құндылықтары, біліктілік пен еңбек машықтары, көшбасшылық қасиеттері, еңбек мәдениеті ретінде қарастырылады. Бұл әрбір жекелеген қызметкердің білімі мен жеке қасиеттерінің жай жиынтығы ғана емес. Себебі ұжымдық жұмыста жекелеген шешімдердің тиімділігін еселеп арттыратын синергиялық әсер орын алады. Адам капиталы ұйым меншігі бола алмайды, себебі ол қызметкерлердің ажырамас тұлғалық бөлігі болып табылады. Ұйым тек өзіне жұмыс істейтін қызметкердің жұмысынан максималды мүмкін пайданы алып қалуға тырыса алады. Ол үшін басқарудың тиімді көшбасшылық, қызметкерлерді ынталандыру, өзгерістерді басқару сияқты жақтарын тиімді қолдана алу маңызды.

Ұйымдастыру капиталы технологиялар, басқару жүйесі, мәдениет, техникалық және бағдарламалық жабдықтау, патенттер, ұйымдастыру формалары мен құрылымдардан тұрады. Басқаша айтқанда, бұл ұйымның нарық талаптарына жауап бере білу қабілеті және өзінің адам капиталын қолдану тәсілдері деуге болады. Ұйымдастыру капиталы ұйымның меншігінде бола отырып, сатып алу-сату объекті ретінде әрекет етуі мүмкін. Сәтті әрекет етуі үшін ұйым өзінің ұйымдастыру капиталын үнемі қайта қарап, жетілдіріп отыруы керек, яғни ауқымды зерттеу жұмыстарын жүргізіп, корпоративтік мәдениетті тұрақты дамытып отыруы тиіс. Корпоративтік мәдениет – барлық қызметкерлерге белгілі, таныс ортақ құндылықтар, миссия, іс-әрекет нормалары, коммуникациялар, символдар, іс жүргізу әдістері және т.б. ұғымдардың жиынтығы. Осы аталғандардың барлығы ұйымның алға қойған мақсаттарына сай ілгері жылжуын қамтамасыз ете отырып, ұйымның өзіне тән келбетін қалыптастырады.

Тұтыну капиталы клиенттермен және

тұтынушылармен қалыптасқан тұрақты байланыстар мен қарым-қатынастар жүйесі ретінде келісімшарттарды, бренд, репутация, тауар белгісі, өнімді үйлестіру каналдары мен тапсырыстар портфелін, клиенттермен өзара орнатылған қарым-қатынастарды қамтиды. Ұйымның этикалық нормалар мен іс-әрекеттер нормаларынан, әлеуметтік жауапкершілігінен құралатын іскерлік репутациясы нарықтық категория болып табылады. Егер ұйым тұтынушылардың сеніміне ие болса, онда ол өз өнімін жоғарырақ бағамен сата алады, сату көлемін арттыра алады, қызметкерлер мен клиенттердің оң көзқарасына ие болып, ең мықты мамандарды өздерінде жұмыс істеуге шақыра алады. Іскерлік белсенділіктің символы ретінде әдетте тауарлық белгі немесе бренд көрініс табады.

Интеллектуалдық капиталдың жоғарыда аталған түрлерге бөлінуі, әрине, шартты түрде. Себебі іс жүзінде олар жеке дара бола алмайды, керісінше, бірлесе әрекет ете отырып, синергиялық әсер береді. Демек инвестиция интеллектуалдық капиталдың барлық түріне салынуы тиіс. Ал оның сыңаржақты дамуы ұйымға айтарлықтай артықшылық бермейді,

Кез келген ұйымның сәтті қызметі үшін ақпараттық, қаржылық, технологиялық және басқа да ресурстармен қатар ұйымдық бірлікті үнемі арттырып отыру қажет. Бұл үдеріс ұйымдық мәдениетті басқарумен байланысты. Ал ұйым мәдениеті – бұл адамгершілік құндылықтар, нормалар, әдеттер, дәстүрлер, іс-әрекет пен ғұрып формалары, сондай-ақ ұйымның өзіне тән қарым-қатынас стилі.

Әр түрлі өзгерістерге бейімделе отырып, ұйымдық мәдениет те үнемі білімге бағытталып отыруы тиіс. Бұл ұйымдық мәдениеттің атқаратын қызметтерімен, атап айтар болсақ, оның білім беру немесе дамыту, интеграциялық және тұтынушыға бағытталу қызметтерімен байланысты. Мәдениет білім беру, тәрбиелеу әсерімен тығыз байланысты. Себебі ұйым да отбасы сияқты, бас-

шылар өз қызметкерлерінің білім алуын, оны арттырып отыруын қамтамасыз етуі тиіс. Интеграциялық қызметіне келер болсақ, ұйымдық мәдениет әрбір қызметкерге белгілі бір құндылықтар жүйесін үйрете отырып, олардың өздерін өзгелермен тең екенін сезінуіне жағдай жасайды. Бұл олардың ұйым мақсаттарын айқын түсініп, өзін біртұтас ұжымның бір бөлшегі ретінде сезінуіне және оның алдында өз жауапкершіліктерін айқын ұғынуына ықпал етеді. Тұтынушыға бағытталу қызметі білімнің бизнес мақсатында трансформациялануына, оның іс жүзінде қолданылуына ықпал етеді.

Сондай-ақ, ұйымдық мәдениетті барлық қызметкерлерді білімді жүйелі түрде жинақтау, ауқымды тарату және өзара алмасу үдерісіне қатысуға тартатын ұйымдық атмосфера туғызатын білім мәдениеті ретінде қарастыруға болады.

Білім мәдениеті – бұл ұйымның барлық қызметкерлері өз қызметтерінің бағыт-бағдары ретінде ұстанатын білімді басқару мақсаттары мен стратегияларына сәйкес келетін ұйымның басты қағидалары мен құндылықтарынан тұратын корпоративтік философия [5].

Қызметкерлердің өзара білім алмасуына бағытталған ұйымдық мәдениетті қалыптастыру қазіргі заманғы кәсіпорын үшін бәсекеге қабілеттіліктің маңызды факторы болып табылады. Қызметкерлердің өзара білім алмасуына бағытталған ұйымдық мәдениет – бұл ең алдымен қызметкерлер өздерінің тәжірибесімен бөлісе отырып өздері де көп нәрсе алатынын түсінетін, сондықтан да өзінің адами капиталымен ықыласпен бөлісуге тырысатын қарым-қатынас стилі. Қызметкерлердің өзара білім алмасуы үшін ұйым олардың көзқарастарымен сәйкес келетін құндылықтар жүйесін қалыптастыруы тиіс. Ол құндылықтар жүйесі келесі екі аспекттен тұруы қажет: ұйымның өз қызметкерлерінің қауіпсіздігін қамтамасыз ету деңгейі; ұйым мен қызметкерлер арасындағы сенімге негізделген қарым-қатынас сапасы.

Экономика және әлеуметтік-экономикалық саясат

Қызметкерлерді оқыту мен дамыту стратегиялық даму талаптары мен перспективасы есепке алына отырып, қызметкерлер біліктілігінің тиісті деңгейін қалыптастыру мен қолдау мақсатында жүзеге асырылады. Ал макродеңгейде инновациялық дамуды жүзеге асыруды көздейтін мемлекеттік саясат жүйелі, кешенді және тізбекті болуы тиіс, яғни қойылған мақсаттар елдің экономикалық, ресурстық мүмкіндіктеріне, инновациялық кешенінің даму деңгейіне сәйкес болуы тиіс. Елдің инновациялық кешені икемді, мобильді және жедел қызмет еткен жағдайда ғана инновациялық даму мәселелері сәтті шешілетін болады. Ол үшін мемлекет пен жеке ұйымдар бірлесе әрекет етуі қажет. Әлеуметтік-экономикалық мәселелерді шешу үшін тек нарықтық құралдар-

дың көмегіне ғана жүгінбей, сонымен қатар нарықтық қатынастарды тиімді жүзеге асыруды қамтамасыз ететін институционалдық механизмдерді қалыптастыру қажет. Мемлекеттік саясат экономикалық институттарды ынталандырып, саяси құрылымдардың тиімділігін арттырып, әлеуметтік ұйымдарға қолдау көрсетіп, ғылым мен мәдени қызметтің белсенділігін арттыруы керек. Инновациялық даму институттары ретінде инновациялық-технологиялық орталықтар, технопарктер, инновациялық қызметті үйлестіру органдары, ғылыми-техникалық ақпарат орталықтары, ғылыми-зерттеу жұмыстарын қаржыландыру қорлары шағын және орта бизнестің дамуына ықпал етіп, инновациялардың дамуын ынталандырып, технологиялық тұрғыда артта қалу құбылыстарын жоюы тиіс.

Әдебиеттер

1. Голубев А.А. Экономика и управление инновационной деятельностью: Учебн. пособие. – СПб: СПбГУ ИТМО, 2012. – 119 с.
2. Бикенова А.С., Мусабаева А.К., Экономическое содержание образовательных услуг и их особенности // Вестник КазУЭФМТ. – 2016. – №1.
3. Паникарова С.В., Власов М.В. Управление знаниями и интеллектуальным капиталом: Учебн. пособие. – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2015. – 140 с.
4. Платонов В.В. Интеллектуальный капитал: оценка и управление: Учебн. пособие. – СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2012. – 116 с.
5. Леонтьева Л.С., Орлова Л.Н. Управление интеллектуальным капиталом: Учебник и практикум для бакалавриата и магистратуры. – М.: Изд-во Юрайт, 2016. – 295 с.

Резюме

В данной статье рассматриваются актуальные проблемы перехода от индустриального к постиндустриальному обществу. Основной фактор инновационного развития – формирование экономики знаний.

Summary

In this article are considered urgent problems of transition from industrial to post-industrial society. The main factor of innovative development – formation of economy of knowledge.

ХАЛЫҚҚА ӘЛЕУМЕТТІК КӨМЕК КӨРСЕТУ ЖҮЙЕСІНІҢ ШЕТЕЛ ТӘЖІРИБЕСІ

Әлеуметтік көмек көрсетудің дамуына көптеген шетел тәжірибелерінің бірқатар ерекшеліктері, яғни әлеуметтік саясаттың стратегиялық мақсаттарындағы әлеуметтік көмектің ролі, мемлекет, азаматтық қоғам және кәсіпкерлік сектор арасындағы әлеуметтік қызметтердің қайта бөлінуі, қайта бөлінетін және мемлекеттік сектордағы ЖІӨ көлемімен анықталатын мемлекеттік сектор масштабы, әлеуметтік саясаттың ерекшеліктері ие. Аталған критерийлер әлеуметтік саясаттың мақсаттары мен құралдарындағы айырмашылықты білдіреді

Негізгі ұғымдар: әлеуметтік көмек, зейнетақы, бюджет, баға, еңбекақы, стратификация, дифференциация, мемлекет.

Қоғамның эволюциялық даму үрдісінде көптеген елдерде тұрғындарға әлеуметтік көмек көрсету өзгерістеріне бейімделген, солардың нәтижесінде тұрғындарға әлеуметтік көмек көрсетудің үш «классикалық» үлгісі қалыптасты, олардың әрқайсысы белгілі бір ерекшеліктермен сипатталады.

Әдіснамалық тұрғыдан әлеуметтік үлгілерді айқындау барысында келесі жағдайларды ескеру маңызды:

– *біріншіден*, нарықтық экономика жағдайында үкімет әлеуметтік кепілдерді кеңейту немесе өзін-өзі қамтамасыз етуді ынталандыру бойынша шараларын таңдауда, ағымдық, тез арада шешуді талап ететін мәселерді шешу мен стратегиялық келешектегі әлеуметтік әлеуеттілік арасындағы әлеуметті-экономикалық таңдау мәселесін қалай шешеді;

– *екіншіден*, әлеуметтік және экономикалық саясат арасында әлеуметтік шаралар экономиканың бейімделу мүмкіндіктеріне ықпал етпейтіндей өзара теңгерімділік қалай жүзеге асырылады;

– *үшіншіден*, әр азаматтың өндірісте жаңа қоғамның дамуына қатысу мүмкіндігі қалай қамтамасыз етіледі, оның осындай мүмкіндігі бар мүшелерінің максималды санына қалай қол жеткізуге болады, олардың бел-

сенді қызметінің ұзақтығы қалай арттырылады, еңбекке жарамды тұрғындарға қатысты олардың еңбек және іскерлік белсенділігі үшін тиімді жағдайлар қалай қалыптастырылады;

– *төртіншіден*, халыққа әлеуметтік көмек көрсету жүйесі экономикадағы құрылымдық өзгерістер үдерісін жеңілдетілуіне қалай ықпал етеді, ал экономикалық өсу әлеуметтік кепілдіктің дамуының жағдайына қоса тұрғындардың басым бөлігінің әлеуетінің маңызды элементі болып табылады;

– *бесіншіден*, әлеуметтік әділеттілік қағидасы кепілдер жүйесі қалай қалыптасады және қызмет етеді, әлеуметтік кепілдер қалай бекітіледі және жүзеге асырылады, нарықтық экономикадағы әлеуметтік қамтамасыз ету, тұрғындардың өмір сүру қалпын демеу механизмдері қандай болады [1].

Халыққа әлеуметтік көмек көрсетудің алғашқы моделі – Ұлыбритания, Австрия, Канада, Солтүстік Еуропа елдеріне тән *У. Беверидж моделі*. Бұл модель бюджет тарапынан қаржыландыратын мемлекеттік әлеуметтік қамсыздандырудың қағидаларын кеңінен пайдалануды талап етеді.

Халыққа әлеуметтік көмек көрсетудің негізін келесі қағидалар қалайды: револю-

циялық, әлеуметтік прогресс, мемлекет пен жеке тұлғаның әріптестігі. Сонымен қатар мемлекет азаматтардың құлшынысын баспауы керек, әлеуметтік қамтамасыз ету тұрғындардың салымдары есебінен қаржыландырылады. Халыққа әлеуметтік көмек көрсетудің мемлекеттік жүйесінің көмегімен аурулар, қайыршылық сияқты құбылыстардың алдын алуға болады.

Халыққа әлеуметтік көмек көрсетудің екінші моделі – *жеке (ұжымдық) сақтандыру моделі*. Бұл модель кеңінен АҚШ-та тарады, қандай да бір нысанда Латын Америка елдерінде, Португалияда және т.б. қолданыс тапты. Оның мәні келесіде, жалпыұлттық әлеуметтік сақтандырудың ортақ жалпыұлттық жүйесі жоқ, ал дамыған жеке сақтандыру жүйесі коммерциялық қызмет саласы болып табылады.

Халыққа әлеуметтік көмек көрсетудің үшінші моделі – *О. Бисмарк моделі*. Осы модель негізінде тұрғындарға әлеуметтік көмек көрсетуді ұйымдастыру еңбекшілерді табыс (еңбекақы) деңгейінің күрт төмендеуіне байланысты көмек көрсету жатады. Ол Швеция және Германияда анағұрлым дамыған [2].

Әлеуметтік жүйенің дамуының шетелдік тәжірибесіне әлеуметтік саясаттың ролі, мемлекет, азаматтық қоғам және кәсіпкерлік сектор арасындағы әлеуметтік қызметтердің қайта бөлінуі, қайта бөлінетін және мемлекеттік сектордағы ЖІӨ көлемімен анықталатын мемлекеттік сектор масштабы, әлеуметтік саясаттың ерекшеліктері тән [3].

Бюджет тарапынан қаржыландырылатын әлеуметтік шығындары басым мемлекеттер әлеуметтік сақтандыру қағидаларын белсенді пайдаланатын болды да, ақылы мемлекеттік әлеуметтік қызметтер енгізе бастады. Келтірілген шаралар қарастырылған типтер тұрақты кестелер еместігін көрсетті, ал уақыт факторын ескере отырып, әлеуметтік-экономикалық өмірдің әр түрлі күйлерінде тұрақты қозғалыста және эволюциялық даму үстінде болады.

Әлеуметтік саясатты зерттеудің маңызды аспектісі әлеуметтік сала мен тұрғындардың табыс деңгейі арасындағы өзара байланысты зерттеу болып табылады [4].

Іс жүзінде табыс саясаты үш типтік жағдайды пайдалану жолымен жүзеге асырылады. Бірінші типтік жағдай әлеуметтік-экономикалық көрсеткіштердің өсімінің өзара баланстылығынан туындайды. Мысал ретінде Жапонияны атап өтуге болады. Жапонияда еңбекақы жүйесі икемділігімен ерекшеленеді. Жыл сайын елде кәсіпкерлер мен жұмыскерлер мүддесін қорғайтын кәсіподақтар арасында еңбекақыны арттыру бойынша келіссөздер сериясы өтеді. Қол жеткізілген жалпыұлттық келіссөз негізінде фирма қызметінің экономикалық көрсеткіштерін есепке ала отырып, фирмалар өз жұмыскерлерімен еңбекақыны арттыру бойынша келіссөздер жүргізеді. Өз фирмаларымен тұрақты байланыстары болғандықтан, жапондық жұмыскерлер фирмалары қиындықтар болғанда еңбекақыны төмендетуге оңай келіседі, себебі олар экономикалық жағдайлар жақсарғанда осы әрекетінің орнын толтыруға үміттенеді алады [5].

Инфляциямен күресуде үлкен жетістіктерге жеткен Германияда оның алдын алуының жүйесі өзгешелеу. Жылына бір рет кәсіподақтар мен кәсіпкерлер арасында еңбекақыны арттыру бойынша келіссөздер жүргізіледі. Осы келіссөздерге экономикалық саясатқа қатысты алдыңғы кезеңдегі ұсыныстарымен үкімет те қатысады.

Осы деректерге ұжымдық келісімдерді құру кезінде кәсіподақтар да сүйенеді, олар ең бастысы жұмыссыздық деңгейімен еңбек өнімділігінің артуы мен еңбекақыны арттыру бойынша талаптарды басқа әлеуметтік-экономикалық көрсеткіштердің өзгерісімен сәйкестендіреді. Бірақ осындай жан-жақты ойластырылған саясат тұрақты экономикалық жағдайда мүмкін, сонымен оның тиімділігі де анықталады [6].

Еңбекақының және бағаның өсімін реттеумен байланысты екінші типтік жағдай

экономикадағы дағдарысты кезеңдерде, яғни «жорғалаушы» инфляциядан «шоқырақтанушы» инфляцияға көшуі жағдайында орын алады.

Еңбекақының өсімін және бағаны бақылау тиімділігі қоғамдық көңіл күйден, адамдардың белгілі бір залалдарға бару дайындығына тәуелді. Мысал ретінде АҚШ еңбекақының өсімін бақылауды келтіруге болады. Бұндай бақылау осы елде Екінші дүниежүзілік соғыс, Кореядағы соғыс кезінде және экономикадағы дағдарыстар жылдарында қолданылды. Оның тиімділігі әртүрлі болды. Егер Екінші дүниежүзілік соғыс жылдары табыстарды реттеу саясаты бағалардың өсімін тежеген болса, келесі кезеңдерде табыстарды реттеу саясаты ондай жетістіктерге жетпеді.

Ел үкіметінің табыстарды реттеудегі тағы бір тәжірибесін Ұлыбритания көрсетті. 1965-1969 жж. билікке келген лейбористік үкімет кәсіпорындардың еңбекақыны арттыру және өнімінің бағасын өсіруге қатысты үкіметтің ұсыныстарын жүзеге асыруын бағылау мақсатымен баға және табыстар бойынша Ұлттық Комитетті құрды.

Германияда 1994 ж. металл өңдеуші өнеркәсіптегі ұжымдық келісіммен еңбекақыны және оның өсімін 2% көлемінде ұстап тұру көзделген. Жылына орташа еңбекақының өсімінің қарқыны ұжымдық келісіммен 1,7% құрады, демек баға өсіміне қатысты теңестірілді.

Мексика – гиперинфляция орын алған Латын Америкалық жалғыз ел емес. Соңғы он жылдықта жоғары деңгейдегі инфляция Бразилияға да тән болды. Айналымдағы ақша массасының артуы және ұлттық қаржының дисбалансы ел экономикасы үшін түйінді мәселеге айналды. Осы жағымсыз үдерістердің себебін бразилиялық экономистер ұлттық шаруашылықтың әр түрлі секторларының баланста болмауынан, мемлекеттік сектордағы шығынды кәсіпорындарының үлесінің көптігінен көреді. Нәтижесінде ақшалай белгілердің және мемлекеттік құнды қағаздардың эмиссиясы есебінен мемлекет-

тік бюджеттің дефициті артты. Инфляцияға қарсы шаралар ретінде қаржы-экономикалық және әлеуметтік салаға мемлекеттің араласуы пайдаланылды, яғни «шоктық терапия», бағамен еңбекақыны «мұздандыру», мемлекеттік қызметкерлерді жұмыстан шығару, мемлекеттік кәсіпорындарға дотацияны азайту қолданылды.

Көптеген партиялар мен кәсіподақтардың қысымынан үкімет мемлекеттік бағдарламаның қандай да бір жақтарына түзету енгізуге мәжбүр болды, нәтижесінде олардың бастапқыдағы мағынасы өзгереді де, болашақта сәтсіздіктерге әкелетін болды.

Халыққа әлеуметтік көмек көрсету – мемлекеттің әлеуметтік саясатының маңызды бағыты, ол табысты қайта бөлу арқылы жүзеге асырылады. Сонымен қатар еңбектік миграция көбіне тұрғындардың ақшалай табыстарындағы еңбекақымен әлеуметтік трансферттердің үлесінің қарым-қатынасынан тәуелді.

Табыстың жалпы сомасының қалыптасуына еңбекақының артуынан көбіне кәсіпқойлық бастама дамиды, ал әлеуметтік трансферттердің үлесінің артуынан біреудің есебінен күн көру психологиясы күшейеді.

Ерекше атап өтетін жағдай, жалпы табыс деңгейінің дифференциациясы экономиканың әр түрлі салалары мен қызмет аяларында еңбекке ақы төлеу деңгейінің ерекшеленуіне әкеледі. Еңбекақы төлеу деңгейлеріндегі салалық және мамандықаралық дифференциациясы жағдайында мамандықтардың қоғамдық пайдалылығы көрініс алады, ол жұмысбастылық, дайындық және кадрларды қайта дайындауда бейім бола алады.

Халықтың өмір сапасы мен деңгейін анықтау әдіснамасы мемлекеттік әлеуметтік-экономикалық саясаттың маңызды талдау құралы болып табылады, ол келесідей мүмкіндіктер береді:

– мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық саясатының келешекке бейімдерін белгілеуге;

– елдің әлеуметтік-экономикалық да-

муының ағымдық деңгейін талдауды жүзеге асыруға;

- кедейшілік деңгейін бағалауға;
- өмір сапасын мен деңгейінің аймақаралық салыстыруларын жүргізуге.

Халықты әлеуметтік-экономикалық көмек көрсету саясатының бір бөлігі тұрғындардың кедей бөлігін мемлекеттік демеу болып табылады.

Көп елдерде бұл жүйе мекен-жайлы ақшалай және натуралды жәрдемақылар негізінде құрылады, олар нарықтық дамудың жағымсыз салдарының амортизациясы ретінде қолданылады.

Мемлекеттің қолдауы қажет тұрғындар категориясын мекен-жайлы анықтау үшін кедейшілік деңгейін анықтайтын шекті көрсеткіштер пайдаланылады. Кедейшіліктің өзі өмір сүру минимумымен анықталады. Көптеген елдерде тұрғындардың кедей бөлігін қолдау мен ұйымдастыру, сондай-ақ көмекке мұқтаж тұлғаларды тексеру процедуралары қатар жүреді. Тексеру критерилері ретінде табыс деңгейі, жеке мүлік қоры, денсаулық жағдайы, жанұялық жағдайы, т.б. туындайды.

АҚШ-та (басқа да дамыған елдер қатарында) 1964 ж. Әлеуметтік қамтамасыз ету Басқармасымен өңделген әдіс пайдаланылады, осы әдіске сәйкес елдегі кедейшіліктің орташа жалпы деңгейі 15 жастан жоғары тұрғындар санындағы кедейлер санының үлесімен анықталады. Соған қоса кедейшілік шекарасы деп жанұялық бюджеттің 1/3 тамақтануға кететін жағдай алынады.

Еуропалық статистикалық комиссия (Еуростатком) ЕО елдерінде ел тұрғындарының медианды табысының жартысына тең көлемді алады (тұрғындардың бөлінген санын екі тең бөлікке бөлетін табыс).

Германияда осы уақытқа дейін кедейшіліктің ресми белгіленген шекарасы жоқ, ал 1991 ж. кедейшілік деңгейі тұтынушылық қоржын көмегімен анықталды.

Кедейшіліктің құнды шекараларын анықтауда халықаралық институттар 90-шы жылдардың ортасына дейін екі көрсеткіш

пайдаланды – жылына жан басына шаққандағы табыс 275 долл. және 370 долл. (1985 ж. сатып алушылық қабілет бойынша). Кедейшілікті анықтауда ең төмен көрсеткіш Үндістанда пайдаланылды. Кедейшіліктің жоғары көрсеткіші бойынша дамыған елдердегі кедейлердің жалпы саны анықталды.

90-шы жылдардың ортасында ХДБ абсолютті кедейшілік көрсеткішіне көшті, ол күніне 1 доллар табыс немесе тұтынуға тең болды. Бұл көлем сатып алушылық қабілеттің паритеті негізінде есептелінді, ол елдер бойынша бағалар ерекшелігін ескереді. Негізге 1985 ж. құн мен баға деңгейі алынды. Бұл көрсеткіш одан төмен болғанда, адам өміріне қауіп төнетін минималды тұтыну көлемінен туындайды. Күн көріс деңгейінде белгіленген көрсеткіш батыс елдеріндегі кедейлерді қамтымайды, онда тұтыну деңгейі жоғары.

Тұрғындардың өмір сүру сапасы мен деңгейін терең сипаттау үшін табыстар дифференциациясының коэффициенттері есептелінеді, олар жоғары табысты топтардың табысының тұрғындардың төмен табысты топтарымен салыстырғанда артуының көлемін белгілейді.

Халықаралық тәжірибеде дифференциацияның келесі коэффициенттері есептелінеді:

- қорлар коэффициенті – тұрғындардың салыстырылатын топтары арасындағы табыстың орташа мәндері немесе олардың табыстағы үлестері арасындағы қатынасы;
- дифференциацияның децильді коэффициенті 10% табысты тұрғындардың және 10% аз табысты тұрғындар табыстары деңгейіндегі айырмашылықты көрсетеді;
- дифференциацияның кварталды (квинтелді) коэффициенті 20% табысты тұрғындардың және 20% аз табысты тұрғындар табыстары деңгейіндегі айырмашылықты көрсетеді;
- стратификация коэффициенті – кедейлер санының табысты тұрғындар санына қатынасы. Кедейлерге табысы мини-

малды өмір сүру деңгейінен (ӨСД) төмен жанұялар жатады, табыстыларға тұтыну-дың дамушы сипатын қамтамасыз ететін табысы ӨСД жоғары табысты жанұялар жатады. Бірден жоғары көрсеткіш табыстыларға қарағанда кедейлердің басымдылығын көрсетеді және керісінше.

Дифференциация көрсеткіштері белгілі Парето-Лоренц-Джини әдіснамасының бағалау жүйесіне жататын Лоренц және Джинидің концентрация коэффициенттерін қамтиды. Джини коэффициенті Лоренц коэффициенті сияқты 0-ден 1-ге дейін интервалда өлшенеді [7].

Солардың көмегімен әлеуметтік дифференциацияның шартты төрт негізгі моделін көрсетуге болады: жоғары полярлы, қалыпты-полярлы, қалыпты және эгалитарлы (нарықтық емес).

Біріншісі әлеуметтік тұрғыдан алғанда тұрақсыздығымен және жұқалығымен ерекшеленеді, ол көпшіліктің қамтылмай қалуына және әлеуметтік наразылықпен ерекшеленеді, ал экономикалық тұрғыда тиімділіктің төмендеуіне, өнімді қызметтің және жұмыскерлермен жұмыс берушілердің мүдделерін бөлуге ынталандырылмауында. Ол әлсіз дамыған елдердің басым бөлігіне тән. Шекті децилді топтар арасындағы табыстың дифференциацияның деңгейі 20-30:1 кем емес.

Қалыпты модель Батыс пен Жапонияның өнеркәсіпті дамыған елдерінде үстемдік етеді. Оған консолидарлық әлеуметтік дифференциация тән, сонымен қатар алдыңғы модельге қарағанда әлеуметтік иерархия шкаласы жұмсақ.

Қазіргі таңда мемлекеттік қамтамасыз ету бойынша шығындарды қаржыландырудың екі жүйесі пайдаланылады. Біріншісі – зейнетақы төлеу бойынша ағымдық шығындарды зейнеткерлік сақтандыру бойынша ағымдық төлемдер есебінен толтыру. Іс жүзінде ол жұмыс істеуші тұрғындар бөлігі алдындағы ұрпақтың зейнетақысын қамтамасыз ететіндігін білдіреді. ЕХҰ 58 мү-

шесінің 44 елінде қаржыландырудың осы жүйесін пайдаланады. Оны жүзеге асыру кезіндегі мәнді мәселе демографиялық жағдайдың қатты әсер етуі болып табылады: дамыған елдердегі тұрғындардың қартаюы бір жұмыс істеушіге келетін зейнеткерлер санын арттырады.

Осы модель пайдаланылатын елдерде зейнетақы қорларының қаражатын қалыптастыру бойынша негізгі салмақ жұмыс берушілерге артылады. Австрияда жұмыскерлердің өздерімен жүзеге асырылатын салымдар үлесі зейнеткерлік сақтандыру бойынша төлемдер сомасының 14% құрайды, Францияда – 13, ал Ұлы Британияда – 23% [8].

Зейнетақы шығындарын қаржыландырудың екінші нысаны – арнайы қор құру, ол қажет қаражатты инвестициялауды қамтамасыз етеді, сонымен қатар қазіргі кезеңде және келешекте зейнетақылық төлемдерді қаржыландырады. Осы кесте үнемі мемлекеттік емес зейнетақы қорларында пайдаланылады және көбіне мемлекеттік зейнетақы жүйелерінде. Ол белсенді түрде АҚШ-та, Канада, Швеция және Швейцарияда пайдаланылады.

Канадада Қорға (Канадалық зейнетақы жоспары) түсетін түсімдер зейнетақы төлемдерінің сомасын екі есе артады. Сонымен қатар Қор қаражатын алдыңғы жылдарға инвестициялау Қор табысының 40% қалыптастырады. Швейцарияда инвестициядан табыстар зейнетақы қорларына ағымдық түсімдердің 25% қалыптастырады, ал жалпы зейнетақы төлемдері Қордың ағымдық табысының 58% құрайды [9].

Шетелдік халыққа әлеуметтік көмек көрсету үлгілерінің қалыптасу тәжірибесіне жасалған талдау олардың мәні мен мазмұнындағы айырмашылықтың барын көрсетті, мұның себебі – әр елге тән әлеуметтік-экономикалық дамуының өзіндік ерекшелігі болады. Сондықтан Қазақстан Республикасы басқа үлгілерден ерекше (тек тарихи ғана емес, әлеуметтік-экономикалық даму-дың ерекшелігімен байланысты) өзінің жеке

интегралды үлгісін жасап шығару үшін халыққа әлеуметтік көмек көрсету үлгілерінің негізін қалаушы аспектілерін барынша мұқият зерттеді.

Біздің ойымызша, бұл мәселеде неғұрлым терең әрі күрделі деп Кенжегузиннің еңбегін атауға болады, онда автор Қазақстандағы халыққа әлеуметтік көмек көрсетудің үлгісін мұқият зерттеді. Халыққа әлеуметтік көмек көрсетудің белсенді нысандарын дамыту қажеттілігі қалыптасып келе жатқан экономикалық жүйе әр тұлғаның өз орнын табуы үшін қажетті шынайы алғы-

шарттарды құрмағанымен, ал тұлғаның да, жеке әлеуметтік топтардың да бейімделу деңгейі олардың жаңа жағдайдағы өз кәсіби біліктілік әлеуетін пайдалануының әлеуеттік мүмкіншіліктерімен анықталатындығымен байланысты болады [10].

Мұндай үлгі келесідей негізгі блоктардан құралады: әлеуметтік көмек көрсетудің деңгейлері, тұрғындардың тіршілік етуін қамтамасыз ету салалары, азаматтардың категориялары, әлеуметтік көмек көрсетудің ұлттық жүйесінің әлеуметтік-экономикалық негіздері.

Әдебиеттер

1. Радаев В.В., Шкаратан О.И. Социальная стратификация: Учебн. пособие. – М.: Аспект Пресс, 1996. – С. 318.
2. Модель Бисмарка. Модель социальной защиты (страхования) Бисмарка: Учебник. – М.: Изд-во Проспект, 2004. – С. 47-58.
3. Гейтц И.В. Гарантии, социальная защита и поддержка населения в Российской Федерации. – М.: Дело и сервис, 2005. – 640 с.
4. Вахрушева К.В. Политика нейтралитета и членство Швеции в Европейском союзе. Северная Европа. Проблемы истории. – М.: Наука, 2003. – Вып. 4. – С. 141-150.
5. Потемкина О.Ю. Европейское пространство свободы, безопасности и правопорядка: границы, содержание, механизмы. – М., 2002. – С. 10-14; 44-45.
6. Зарицкий Б.Е. Экономика Германии: путь по лестнице, ведущей вниз. – М.: Логос, 2003. – С. 74-82.
7. Шатунова Н.Н., Рудакова О.В. Источники и дифференциация доходов населения в концепции экономической безопасности государства // Российское предпринимательство. – 2008. – №2. – С. 67-68.
8. Хижный Э. Государственная система социальной защиты граждан Западной Европы. – М., 2006.
9. Национальные экономические интересы и отношения собственности в условиях глобализации / Под ред. М.Б. Кенжегузина. – Алматы: ИЭ МОН РК, 2005. – 336 с.

Резюме

В статье рассмотрен зарубежный опыт с целью совершенствования форм активного оказания социальной помощи, проведен анализ моделей оказания социальной помощи, рассмотрены социальные возможности их использования в развитии профессионального потенциала.

Summary

In article foreign experience on purpose to improvement of forms of active rendering the social help is considered, the analysis of models of rendering the social help is carried out, the social possibilities of their use in development of professional potential are considered.

ЕҢБЕКАҚЫНЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ ТЕТІГІ ӘЛЕУМЕТТІК-СЕРІКТЕСТІК КЕЛІСІМДЕРІН ДАМУ

Экономикада еңбекақы төлемінің динамикасы мен деңгейі негізінде жұмыс күшінің бағасы анықталады, ол еңбек нарығындағы ұсыныс пен сұраныс қатынасында белгіленеді, сонымен қатар кәсіподақ пен жұмыс берушінің арасындағы қатынаспен, мемлекеттік саясаттың еңбекақы төлемі саласына бағытталуымен сипатталады. Алайда, әзірше нарықтық инфрақұрылым жасалған жоқ, ал кәсіпорындардың еңбекақы төлемін белгілеуіндегі бостандық оның жұмыс күші бағасының ғана емес, тұтынушылық сұранысының төмендеуіне әкеліп соқты, жоспарлы экономикада жүзеге асқан салалық, аумақтық, кәсіпорындық қатынастарды бұзды, енді бұл шегерілмей, еңбекақы төлемін реттеу механизмінде мемлекеттің ролі басым болуы керек.

Негізгі ұғымдар: еңбекақы дифференциациясы, еңбек сұранысының иілгіштігі.

Тиімділікті анықтау үшін әлеуметтік-серіктестік келісімдерін дамыту – еңбекақыны ұйымдастыру тетігі ретінде екі кешенді көрсеткішті қолдану ұсынылады: қаладағы жұмыспен қамту саясатының әлеуметтік тиімділігі және экономикалық тиімділігі.

Жұмыспен қамту саясатының әлеуметтік тиімділігі – қаладағы жұмыссыздар деңгейінің өсу мүмкіндігін сипаттайтын салыстырмалы шама. Аймақтағы жұмыспен қамту органдары жұмыссыздарды есептен шығармаған жағдайда (олардың жұмыс нәтижесі болып табылады), олардың бәрі тіркелген жұмыссыздар қатарында қалатын еді, ал қаладағы жұмыспен қамту саясатының әлеуметтік тиімділігі нольге тең болатын еді. Осы көрсеткіш мәнінің көбеюі жұмыспен қамтудың әлеуметтік саясатының артуының дәлелі болмақ.

Әлеуметтік-серіктестік келісімдерін дамыту – еңбекақыны ұйымдастыру тетігі проблемасын шешуде реттеудің бағдарламалық-нысаналы әдістерін пайдалану тиімділігін бағалау үшін бағдарламалық іс-шараларды қаржыландыруға талдау жасау қажет. Әлеуметтік-серіктестік келісімдерін дамыту – еңбекақыны ұйымдастыру тетігін жетілдіру үшін мониторинг принциптері,

мониторинг субъектілері мен объектілерінің тізімін, мониторинг жүргізу және мониторингтің интегралдық көрсеткішін белгілеу тәртібін жасау орынды. Сондай-ақ әлеуметтік-экономикалық дамыту бағдарламалары мен жұмыспен қамтуға ықпал ету бағдарламаларында жоспарланған іс-шараларға әсер етуді талдауда қолданылатын әдістемені өткізілетін іс-шаралардың тиімділік және нәтижелілік көрсеткіштерінің жоспарланғаннан 90% төмен мәнін (жұмыспен қамту қызметінің және мамандардың сауалнамасының мониторингіндегі мәліметтерге сәйкес) ескере отырып толықтырған орынды. Бұл тиімділіктің төмен көрсеткіштерін қамтамасыз ететін іс-шараларды іске асыруға арналған шығындарды азайтуға мүмкіндік береді.

Нәтижелілік көрсеткіштері жаңа бағдарламалық құжаттарды дайындауда, бағдарламалық іс-шараларды енгізу салдарын болжамды бағалауды анықтауда қолданылуы мүмкін және бағдарламалық іс-шаралар нәтижесінде жергілікті өзін-өзі басқару және орындаушылық билікке; шаруашылық ету субъектілеріне; заңды және жеке тұлғаларға (тұтынушылар немесе азаматтар тобына) қатысты теріс және жағымды сипатта болуы

мүмкін күтілетін әсерді белгілеуі қажет. Іс-шараларды дайындауда белгіленген мерзімге сәйкес жекелеген мәселелерді шешуге қатысты нақты міндеттерді іске асырудан күтілетін нәтиже, сондай-ақ оларды орындау тәртібі, мерзімдері және орындаушылары топшыланады.

Бірінші кезеңде мониторингті жүзеге асыруда төмендегі процестерді бөліп көрсетуге болады:

– бағдарламалық іс-шараларды енгізу салдарын сипаттайтын сапалық және сандық көрсеткіштерге қатысты ақпаратты дайындау;

– бағдарламалық іс-шараларды енгізу тиімділігін бағалауға арналған критерилерді белгілеу;

– бағдарламалық іс-шараларды іске асыру салдарын бағалауға заңды және жеке тұлғаларды, қоғамдық ұйымдарды тарту;

– әлеуметтік және статистикалық зерттеулердің ұйымдастырылуын қамтамасыз ету;

– жұмыспен қамтуға ықпал ету саласындағы бағдарламалық іс-шаралар тиімділігіне мониторингті жүзеге асыру;

– бағдарламалық іс-шараларды іске асыру салдарын бағалау үшін ақпарат жинау және қалыптастыру.

Екінші кезеңде келесі талдау жүзеге асырылады:

– бағдарламалық іс-шаралар әсерінің әлеуметтік және экономикалық тиімділігін белгілеуге мүмкіндік беретін критерилерге;

– сарапшылар ұсынған және жүргізілген сауалнамалардың қорытындыларына;

– бағдарламалық іс-шараларды енгізуде байқалатын шынайы пайда мен шығындарға.

Мониторингтің үшінші кезеңі төмендегі процестерден тұрады:

– бағдарламалық іс-шаралардың нәтижелілігін бағалау;

– бағдарламалық іс-шаралардың тиімділігін бағалау туралы есеп мәліметтерін қалыптастыру;

– нақты белгіленген бағдарламалық іс-шараларға қатысты нәтижелілікті бағалау нәтижелерін жариялау және олардың одан әрі орындалуына қатысты ұсыныстар жасау.

Бағдарламалық іс-шаралардың ықпалының салдарын анықтауда алынатын пайдалар мен шығындар көрсеткіштерінің белгілі бір топтары экономикалық және әлеуметтік тиімділік ретінде қолданылады. Мәселен, әлеуметтік қамсыздандыру деңгейін жақсарту; салық салу базасын ұлғайту; жұмыс орындарының санын көбейту; өнеркәсіптегі бақытсыз жағдайлар және апаттар санын азайту; халық денсаулығын жақсарту; кіріс көлемін көбейту және т.б.

Бағдарламалық іс-шараларды енгізу салдарына бағалау жүргізуде бағалаудың шынайы сапалық және сандық көрсеткіштері қолданылады, оларды өлшеу белгілі бір кезеңдерде жүзеге асырылады, себебі енгізудің экономикалық және әлеуметтік салдарын растау үшін. Бағдарламалық іс-шараларды енгізу салдарына бағалау жұмысында бағалау жүргізу кезінде қолданылатын ақпараттың сенімді болуы және оны өткізу жиілігі маңызды.

Бағдарламалық іс-шараларды енгізудегі шығындар мен пайдалар өсімінің мәнін қорытындылауда экономикалық тиімділік пен нәтижелілік анықталады.

Бағдарламалық іс-шаралар ықпалының нәтижелілігін және тиімділігін бағалануды оны енгізуде көзделген мақсатқа жету деңгейі туралы мәселеге, оны енгізудің теріс немесе оң салдарының болуы туралы жауап беруі қажет.

Реттеу мақсаттарына жету деңгейлерін негіздеу элементтері төмендегілер:

– бағдарламалық іс-шараларды орындауда ынталандыруды негіздеу; талаптарды орындау мүмкіндігі; талаптарды орындамаған жағдайдағы санкциялар түрлері;

– бағдарламалық іс-шараларды іске асыру тетіктерінің тиімділігін анықтау;

– бағдарламалық іс-шараларды іске асыру альтернативаларын бағалау, оның

ішінде пайдалар мен шығындар көлемін басқа да альтернативті реттеу шараларымен салыстыру;

– бағдарламалық іс-шаралар ықпалының экономикалық және әлеуметтік салдарын сипаттау (енгізу кезінде теріс әсер болса, олардың ықпалын бағалау қажет).

Соңғы жылдары Қазақстанда көпдеңгейлі әлеуметтік әріптестік жүйесі қалыптасты. Әлеуметтік әріптестік шеңберінде үшжақты комиссиялар жұмыс жүргізеді, 22 салалық және 16 өңірлік келісімдер жасалды. Республикалық, салалық және өнерлік комиссиялар отырыстарында әлеуметтік еңбек қатынастары тетіктерін күшейту, ұжымдық еңбек дауларын шешуге атсалысу және басқа мәселер қаралады.

Әлеуметтік әріптестік институтын бұдан әрі жетілдіру және дамыту керек екендігін атап өткен жөн. Ағымдағы жылдың аяғына дейін әлеуметтік әріптестік және әлеуметтік еңбек қатынастарын реттеу жөніндегі республикалық үшжақты комиссиясының отырысы өткізіледі, онда аталған өзекті мәселелер талқыланатын және тиісті шешімдер әзірленетін болады.

Қазіргі кезде Қазақстан Республикасының Үкіметі көрсетілген проблемаларды және оларды шешу үшін ұсынылған бағыттарды қарау бойынша заңнамалық және ұйымдастырушылық іс-шаралар кешенін қабылдап жатыр [1].

Бас келісімде ағымдағы жылы еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау, еңбекақы төлеу, әлеуметтік қамсыздандыру және әлеуметтік әріптестікті дамыту саласында мынадай шараларды қабылдау белгіленген:

– ең төмен мемлекеттік әлеуметтік стандарттарды, оның ішінде ең төмен күнкөріс деңгейін айқындау әдістемесін жетілдіру туралы консультациялар жүргізу;

– тиісті салада ауыр жұмыстарда, зиянды (ерекше зиянды), қауіпті еңбек жағдайларында жұмыс істейтін қызметкерлер үшін ең төмен еңбекақы төлеу стандартын айқындау әдістемесін жетілдіру мәселесін зерттеу;

– ерікті кәсіптік зейнетақы жарналарын міндетті кәсіптік зейнетақы жарналарына ауыстыру мәселесін қарастыру жұмыстарын жүргізу;

– кәсіптік қатерлер мен еңбекті қорғауды басқарудың кешенді әдістерін басқару жүйесін енгізуді қамтамасыз ететін заңнаманы жетілдіру бойынша ұсыныстар әзірлеу;

– «Кәсіптік одақтар туралы» ҚР Заңын жетілдіру ұсыныстарын енгізу;

– ұжымдық шарттар жасасу бойынша іс-шаралар кешенін өткізуді қамтамасыз ету;

– келіссөздер жүргізу және ортақ келісімге қол жеткізу дағдыларын дамыту жөнінде әлеуметтік әріптестермен бірлескен оқыту тренингтерін өткізу.

Қазақстан Республикасының тәуелсіз дамуының 20 жылы ішінде мемлекет пен бизнес арасында мықты әріптестік байланыс қалыптасты. Осындай көп қырлы өзара іс-қимылдың көрсеткіші ретінде Мемлекет басшысы құрған бизнес әлеуметтік жауапкершілігі «Парыз» конкурсын өткізу болып табылады (2008 ж. 24 қаңтардан бастап). Конкурсты «Атамекен» одағы» ұлттық экономикалық палатасы, Қазақстан Республикасының Кәсіподақтар федерациясы мен Қоршаған ортаны қорғау министрлігімен бірлесіп ұйымдастырады [2].

2011 ж. бері «Үздік ұжымдық шарт», «Жылдың үздік әлеуметтік жобасы» және «Үздік әлеуметтік жауапты кәсіпорын» номинацияларына қосымша «Экологияға қосқан үлесі үшін» деген номинация қосылды. Аталған номинацияда қоршаған ортаның жай-күйін жақсартуға бағытталған табиғатты қорғау (экологиялық) бағдарламаларын іске асырумен ерекшеленген үміткерлердің қызметі қаралады.

Елбасының Қазақстан халқына Жолдауында: «Біздің алға жылжып келе жатқан қимылымыздың басты талабы – біздің қоғамымыздың қойған мақсатқа жетудегі ымыралылығы, стратегия жанында барлық тұрғындық топтың консолидациясы, барлығы да жалпы міндеттің шешіміне бағытталған.

Біз бұл бағытқа жетеміз де. Қоғамның және барлық тұрғындардың қажеттілігін есепке ала отырып, мұны мемлекеттік серіктестікпен жеке тұрғындар тобы және жеке сектормен жүзеге асыру керек» деп айтылған [3].

Мақсатқа жетудің басты механизмі «Қазақстан – 2030» бағдарламасына салынған институт «әлеуметтік серіктестік болып табылады. Серіктестіктің спецификалық формасы экономиканы орталықтандырылған басқармамен жасау жағдайына пайдаланылған. Олардың мәні өндірісті басқару мәселелерін шешу барысында кәсіподақ пен әкімшілік өзара әрекеттесуінде болған. Бірақ 90% шешімдер, еңбек пен әлеуметтік қатынасты өндірісте реттеумен байланысты кезде орталықтандырылған тәртіп қолданылған [4].

Жалдамалы жұмысшылар өз кезегінде өз жұмыс орындарының сақталуына, еңбек-ақының өсуіне, қосымша материалдық жағдайдың жасалуына қызығушылық танытуда. Егер де қарсы келетін мінез болса, онда бұл жерде келенсіздік, түсініспеушілік, қарсы келу орын алмақ. Бұндай жағдайда тұрақтылықты, қатысушылар арасында өзара келісімді сақтау қажет, мемлекеттің маңызды шарасы оны заңнамалық реттеу мен әлеуметтік серіктестік принципімен жүзеге асырылады. Бұл серіктестік сонымен бірге нормативтік маңызды рольді атқарады, нарықтық экономикада құқықтық нормалар керек. Олар салалар мен кәсіпорындарға ыңғайланған болуы керек.

Қазақстан Республикасында ТМД басқа елдеріне сияқты әлеуметтік серіктестіктің алғашқы қадамы ғана жасалуда. Осыған орай, оның мәні, мағынасы және спецификалық есебін санаға кіргізу туындайды.

«Әлеуметтік серіктестік» терминін кең және қысқаша түсінікпен қарастыру қажет. Кең ауқымда қоғамда қалыптасқан барлық әлеуметтік мәселені реттеу туралы түсінік туындайды. Бұл жерде еңбек саласына қатыспайтын қоғамдық қатынастар саласындағы серіктестік туралы сөз қозғалуда. Мысалы, кейінгі уақытта республикамызда үкі-

меттік емес талай ұйымдар тіркелді, олар жекелеген мемлекеттік құрылымдармен сәйкес әлеуметтік мәселелерді шешуге ұмтылуда. Осындай үкіметтік емес ұйымдарға әр түрлі қоғамдар мен ассоциациялар жатады. Мысалы, бала кезден мүгедектер, ауған соғысының ардагерлері, іскер әйелдер, жалғызбасты аналар және тағы басқалар жатуы мүмкін. Олардың қызметтерінің негізі әр түрлі деңгейдегі атқарушы органдармен әрекеттесе отырып, жекелеген топтар мен халықтың осал топтарын әлеуметтік қорғау болып табылады. Осы контексте қазақстандық экономикалық әдебиеттерде зерттелген ұғымдарға түсініктемелер берудің алғашқы амалдары қабылданған.

А.Е. Думбаеваның ойынша «Әлеуметтік серіктестік – әлеуметтік мәселелерді шешу мақсатындағы тең серіктестіктің негізіндегі өзара қатынасу формасы» [5].

Л.С. Тимошенко әлеуметтік серіктестік әлеуметтік топтар, ұлттар арасындағы, олардың ішінде экономикалық, әлеуметтік, саяси, мәдени және қызмет үрдістеріндегі байланысты сипаттайтын қоғамдық қатынастарды ұйымдастырудың тәсілі деп қарастырады [6].

М.А. Буданованың ойынша, әлеуметтік серіктестік мүгедектердің әр түрлі статуска ие болған индивидтердің қызығушылықтар мен тұтынушылықтың өзара есебі негізінде өз әрекеттерін келістіретін өзіндік субъектілер ретінде жан-жақты құқықта әрекет етуші, алайда соған қарамастан тең құқықта, өзіндік субъекті болып табылады, қажеттілік пен қызығушылық есебімен әлеуметтік өзара қарым-қатынаста әрекет жасаушы әлеуметтік әрекеттесу түрі [7].

Қазақстан Республикасының «Әлеуметтік серіктестік туралы» Заңында анықталған «әлеуметтік серіктестік – атқарушы биліктің өкілетті органдары, жұмыс берушілер мен жұмыскерлер өкілдері қызығушылықтарын келістіруді қамтамасыз етуге бағытталған қатынастар мен тетіктер жүйесі» [8].

Көрсетілген анықтама нақты емес екен-

ділігі ұсынылады, біріншіден атқарушы биліктің өкілеттілігі атынан бірінші жақ тәжірибе көрсеткендей жеке салалық келісім және барлық ұжымдық келісімшарттар тек қана екі жақты негізде жасалады (жұмыс берушінің өкілі және жалданушы жұмыскер), атқарушы билік органының қатысуынсыз. Сонымен қатар мемлекет жекеменшік ретінде шығады және кәсіпорын жұмысшысы мен ұйым атынан мемлекеттік жекеменшікте тұрған болса. Көрсетілген анықтамаға қарасақ мынандай пікір қалыптасады: әлеуметтік серіктестік жүйесіне кәсіпорын мен ұйымдарда жасалған ұжымдық келісімшарттар кірмейді. Шындығында берілген заңның қорытынды бөлімінің бесінші бабында жазылған, яғни әлеуметтік серіктестік мәселелері ұйым деңгейінде Қазақстан Республикасының заңнамасымен реттеледі.

Әлеуметтік еңбек қатынастарды реттеудің әлемдік тәжірибесі әлеуметтік серіктестік шеңберінде келісім жасау принциптерінің негізін жасады. Олар:

- өкілді жақтың өкілеттілігі;
- жақтардың тең құқылығы;
- міндеттерді қабылдаудағы еркіндік;
- қабылданған міндеттердің орындалуында шынайылық;
- қабылдаған міндеттерді орындаудағы екі жақтың жауапкершілігі.

«Қазақстан Республикасындағы әлеуметтік серіктестік туралы» Заңы жоғарыда аталған принциптеріне талқылау үшін енгізілген сұрақтардың тізімін тандау бостандығына, жақтардың қызығушылықтары мен әлеуметтік серіктестердің Қазақстан Республикасының заңдарын, республикамыздың халықаралық келісімшарттары мен міндеттерін сақтауы жатады. Сондықтан да, республикамыздағы ұжымдық келісімшарттық үрдістің бастапқы кезеңін есепке алып, осындай әдіске келісім беру керек.

Әлеуметтік серіктестіктің субъектісі жұмысшылар, жұмыс берушілер және мемлекет болып табылады. Келіссөздер үрдісін жүргізу кезінде қызығушылықтарды көрсе-

тетін өкілетті органдар төмендегілер болуы мүмкін:

– жұмысшылар атынан – кәсіподақтар немесе жұмысшының сенім білдіретін өкілетті органы;

– жұмыс берушінің атынан – жұмыс берушінің біріккен өкілетті органдары ұлттық, аумақтық және салалық деңгейде (кәсіпорынның деңгейінде – кәсіпорын басшысы және жекелік) қажетті өкілеттілік берілгендер;

– мемлекет атынан – атқарушы биліктің барлық деңгейдегі органдары (ұлттық, аумақтық, салалық).

Берілген принциптер мен әлеуметтік серіктестіктің элементтерін жүзеге асыру трипартизм негізінде – үш жақты келісімде жалдамалы жұмысшы, жұмыс беруші және мемлекетпен жасалады.

Қазақстан Республикасында трипартизм келісімнің, келісімшарттардың көп жақты деңгейлік жүйесіне енгізілді, олар еңбек қатынастарын, еңбекақыны төлеуді реттейді. Қазақстан Республикасының Президентінің жоғарыда аталған қаулысына сәйкес және «Қазақстан Республикасындағы әлеуметтік серіктестік туралы» Заңымен елімізде әлеуметтік серіктестік жүйесі қалыптастырылды, оған:

– бас келісім – үкімет пен республикалық жұмыс берушілердің бірлестіктері және кәсіподақтары арасында жасалған;

– салалық келісім – атқарушы органдардың сәйкес өкілетті уәкілдерімен жұмыс берушілердің салалық бірлестіктері және кәсіподақ арасында жасалған;

– үшжақты аумақтық (облыстық, қалалық, аудандық) келісім – жергілікті жерде атқарушы орган өкілетімен жұмыс берушілердің аумақтық бірлестіктері және кәсіподақ арасында жасалған;

– ұжымдық келісім – жұмыс беруші және кәсіпорындар мен ұйымдар жұмысшыларының арасында жасалған.

Республикамызда әрекет етіп жатқан әлеуметтік серіктестіктің жүйесінің прин-

циптік ерекшелігі «Қазақстан Республикасындағы әлеуметтік серіктестік туралы» Заңы болып табылады, салалық келісімнің аймақтыққа басымды қатынасы. «Салалық келісім – жазбаша келісімшартпен рәсімделген еңбекақы нормасын, еңбекпен байланысты, өзара келісілген міндеттемелерді анықтайтын, сонымен қатар барлық жақ үшін міндетті және аймақтық келісімдер мен ұжымдық келісімшарттарды ескеретін, серіктестікпен бекітілген нақты сала жұмыскерлері үшін әлеуметтік кепілдік пен жеңілдік жөніндегі құқықтық акт. Бұл жағдайда заңнамамен спецификалық ерекшеліктер мен аймақтық келісімдер минималды еңбекақы белгілеу мен ең төменгі өмір сүру мөлшерін бекітуде қаралмаған.

Заңнамалық актінің талабына қарай бір жердің өзінде әр түрлі салалық келісіммен анықталған минималды еңбекақы әр түрлі мөлшері белгіленуі мүмкін, (бірінші разрядтағы тарифтік ставка). Мұндай тәсіл еңбекақыны ұтымды аумақтық реттеудің түбіріне қайшылық туғызады. Осыған орай, салалық және аймақтық келісімдер тең құқылы статусқа ие болулары керек.

Айта кету керек, қазіргі экономикалық қызметтің көпжақтылығы заңмен реттелмеген келісімдердің дәстүрлі емес түрлерін әкелуде. Бұл жағдай корпорация иелері мен корпорация кәсіпорындарындағы жұмыс

істейтін жұмысшылар өкілділігі арасындағы корпоративтік келісімдерге қатысты. Осындай келісімдердің мысалы, өз құрамына бірнеше кәсіпорындарды (заңды тұлғаларды) қосатын «Казцинк» АҚ мен «Қазақмыс» корпорациясы. Мұндай келісім түрі әрекет етуші заңнамадан көрініс таппады және де дұрыс емес болып танылады. Сонымен қатар заңнамамен бекітілген келісімдердің түрлері (негізгі, салалық, облыстық, қалалық, аудандық) әлеуметтік серіктестіктің әлеуетті мүмкіндіктерін шектейді. Мысалы, Ресей Федерациясында салалық, кәсіби, сонымен қатар муниципалдық білім деңгейінде салалық келісімдер кең ауқымды болып табылады [9].

«Қазақстандағы әлеуметтік серіктестік жүйесіндегі еңбекақы» монографиясында автор әлеуметтік серіктестік жүйесіне еңбек қатынастарының аумақтық, салалық келісімдерін енгізуді негізге алып, реттеудің жаңа элементін ұсынды. Осындай келісім республикада өткізілген экономикалық реформаның бағытына қарай жасалған. Соңғы жылдарда республикамызда жүргізілген жекешелендіру мен мемлекетсіздендіру процесіне орай, Қазақстан Республикасында экономиканың әр түрлі секторларында шағын және орта бизнесті дамыту 100 мыңнан астам шаруашылық субъектілерінің пайда болуына әкелді

Әдебиеттер

1. Колмаков И.Б. Прогнозирование показателей дифференциации денежных доходов населения // Вопросы прогнозирования. – 2010. – №3.
2. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2011 жылғы 18 шілдедегі №815 қаулысымен бекітілген Жұмыспен қамтуға жәрдемдесудің белсенді шараларына қатысатын адамдарды оқытуды, олардың жұмысқа орналасуына жәрдемдесуді және оларға мемлекеттік қолдау шараларын көрсетуді ұйымдастыру мен қаржыландыру қағидалары.
3. 2012 ж. 11 қаңтардағы «Егемен Қазақстан» және «Казахстанская правда».
4. Берешев С.Х. Модернизация трудовых отношений в условиях устойчивого развития // Сб.: «Ускоренная модернизация и динамичность национальной экономики Казахстана». – Алматы: КазНПУ им. Абая, 2006.
5. Хаваяшхов А.А. Корпоративное одобрение трудовых договоров как крупных сделок и сделок с заинтересованностью // Законы России: опыт, анализ, практика. – 2015. – №1.

6. Долженко Р.А. Социальная карта – новая форма использования социального пакета организации // Управление корпоративной культурой. – 2013. – №01(17).

7. Берешев С.Х. О применении Единой тарифной сетки // Труд в Казахстане: проблемы, факты, комментарии. – 2004. – №11.

8. Эфендиев А.Г. Управление человеческими ресурсами и эффективность компаний: есть ли связь? / А.Г. Эфендиев, Е.С. Балабанова, А.В. Ребров // Российский журнал менеджмента. – 2014. – Т. 12. – №1.

9. Гимпельсон В., Капелюшников Р., Шарунина А. «Дороги, которые мы выбираем»: перемещения на внешнем и внутреннем рынках труда // Экономический журнал Высшей школы экономики. – 2016. – Т.20. – №3.

Резюме

В статье рассмотрены элементы региональной дифференциации по размерам оплаты труда, которые дают основания предполагать наличие серьезных недостатков в этой сфере. Резкая дифференциация в размерах заработной платы работников по регионам свидетельствует о наличии серьезных противоречий в уровнях оплаты труда работников по профессиям и должностям. На сегодняшний день заработная плата работников, как правило, не отражает ни уровень образования, ни уровень квалификации, ни эффективность и производительность труда.

Summary

According to the official statistics in the country can be traced elements of the regional differentiation of wages, which give reason to believe that there are serious shortcomings in this area. The sharp differentiation in salaries of employees by region shows that there are serious contradictions in the levels of compensation of employees by professions and positions. To date, the wages of workers, as a rule, does not reflect the level of education or skill level, any efficiency and productivity.

ӘОЖ 656.2(574.4)

М.У. Уажанов, PhD, аға оқытушы
ҚазЭҚХСУ

КӨЛІКТІК-ЛОГИСТИКАЛЫҚ ОРТАЛЫҚТАРДЫҢ ЖЕЛІСІН ДАМУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Ел экономикасындағы көліктің атқаратын ролі өте маңызды, өйткені ол экономиканың барлық саласын біріктіреді. Қазақстанның Азия мен Еуропа сынды ең ірі сауда серіктестерінің арасында орналасуы елдің көліктік-логистикалық желілерін дамытуға аса назар аударып, логистикалық кешендердің қызметін дамытудың аса қажеттілігін көрсетіп отыр.

Негізгі ұғымдар: логистика, транзит, қойма, менеджмент.

Қазақстанның Еуразия жүрегінде Азия рiнiң арасында орналасуы елдiң көлiктiк-мен Еуропа сынды ең iрi сауда серiктесте- логистикалық жүйесiн дамытудың аса қа-

жеттілігін көрсетіп отыр.

Мемлекеттік стратегия көздеп отырған экономиканың әртараптандырылуы және осы жағдаймен байланысты жеткізілім тізбегінің қиындауы, Кеден Одағы шеңберінде бәсекелестіктің артуы, қазақстандық өнімді ғаламдық нарыққа қысылмай жеткізу қажеттілігі Қазақстан экономикасының көліктік-логистикалық жүйесін жаңа сапалық деңгейге көтеруді талап етеді.

Қазіргі кезде ҚР аумағынан өтіп, өзге де теңіз және құрлықтық бағыттармен бәсекеге түсіп жатқан халықаралық көліктік дәліздердің әлеуеті толыққанды жүзеге асырылған жоқ.

Республиканың тиімді стратегиясын жүзеге асыруға жаңа міндеттер жүктелген. Бұл стратегия жоғары бәсекелестік деңгейіне жететін көліктік-логистикалық жүйеге қол жеткізіп, келесі міндеттерді қамтиды:

– Қазақстанның Еуразиялық аймақтың басты логистикалық және транзиттік күшіне айналуы;

– экспорттық әлеуетті барынша пайдалану және ұлттық экономиканың ішкі қажеттіліктерін өтеуді;

– халықтың бейімділігін арттыруды.

Ол үшін дәстүрлі «тар мекемелік» тәсілдемеден алыстап, көліктік-логистикалық жүйені қалыптастыру мен басқарудың қазіргі заманғы әдісінің (көліктік-логистикалық бизнес субъектілерінің, мемлекеттік бақылау, кедендік-шекаралық, әкімшілік органдарының, сондай-ақ инфрақұрылым нысандарының өзара қарым-қатынас жүйесін қоса алғанда) ең озық әлемдік тәжірибесіне сәйкес қолданатын кез келді.

Біз ел ішінде де, шетелде де көліктік-логистикалық орталықтардың мықты желісін құруымыз қажет. Бұл жүк базасын қалыптастыруға, Қазақстан арқылы құрлық бағыттарын дамыта отырып, жүк тасымалдаушылармен тікелей диалог жүргізуге мүмкіндік береді. Трансқұрлықтық дәліздердің экономикалық тиімділігін арттыру үшін жүк ағындарының қайнар көзі жағында болу өте маңызды.

Жүйенің экспортқа бағытталған бөлігі Қазақстан ішінде шекаралық көліктік-логистикалық орталық желісінде негізделіп, Қорғас-Достық – шығыс қақпасы және батыс қақпасы – Ақтау айлағының маңызы зор.

Бұл ретте көліктік-логистикалық қызметке ыңғайлы институционалдық жағдай туғызу – негізгі міндеттердің бірі. Атап айтсақ, баға және маркетинг жағынан көліктік-логистикалық нарықты ырықтандыру, сапа стандарттары мен қызмет көрсетудің шартты талаптарын қалыптастыру, кедендік әкімшілендіру қағидаларын, механизмдері мен үдерістерін жетілдіру.

Әлемдік деңгейдегі көліктік-логистикалық жүйені үдемелі қалыптастыру мен келешекте оны басқару – инновациялық және логистикалық тәсілдеме мен күш салуды қажет ететін миссия. Бұл үшін бірыңғай ұлттық логистикалық оператор қажет.

«Қазақстан темір жолы» ҰК» АҚ – ұлттық көліктік-логистикалық оператор ретінде. Қазақстан Республикасындағы ең ірі көлік компаниясы – «Қазақстан темір жолы» трансұлттық деңгейдегі мультимодальды логистикалық операторды құруда негіз болды. Темір жол көлігі – жүкті қашыққа тасымалдауды үйлестірудің жоғары деңгейлі, ең тиімді тәсілі.

Отандық көліктік-логистикалық қызметтерді ел ішінде және шет елдерде жылжыту мақсатында пайда болған орталықтар мен бірлестіктерде және жүк ағындары дистрибуциясында көліктік-логистикалық орталықтар мен терминалдар желісі құрылып жатыр. «ҚТЖ» ҰК» АҚ темір жол тармағының тұрақты кестесінде транзиттік жүрдек контейнер пойыздарын ұйымдастыра отырып, өз қызметін сыртқы нарықтарда белсенді жолмен жүзеге асыруда. 2013 ж. «Чэнду (Қытай) – Достық – Лодзь (Польша)», «Чженчжоу (Қытай) – Достық – Гамбург (Германия)», «Сиань (ҚХР) – Қызылорда – Жем – Ақтөбе» контейнер пойыздары бастапқы белгіленген «Чунцин – Дуйсбург» бағытындағы тәулігіне шамамен

1000 км қашықтық жылдамдықты оңай игере алатынын дәлелдеп берді. Бұл рекордтық жылдамдық болып табылады. Тиімді логистиканың арқасында, Қазақстан арқылы өтетін Қытайдан Еуропаға бағыт алған пойыздардың жол жүру уақыты 13 тәулікке қысқарды. Жалпылай алғанда, Қазақстан аумағы арқылы 14 тұрақты контейнер пойызы жүріп өтеді.

2013 ж. контейнерлік пойыздардың трафигі 1653 құрамды құрады, бұл 2012 ж. салыстырғанда 24% жоғары көрсеткіш. Бұл құрамның жүріп өту қарқыны тәулігіне 5 пойызды құрады. Сондай-ақ, Қытай – Еуропа қатынасындағы тасымал ауқымы бұл бағыттар бойынша 2012 ж. салыстырғанда 61%-ға өсті (3490-нан 5630). Жүк тасу, жүк жеткізу барысында қауіпсіздікті қамтамасыз етіп, жүкті жедел әрі дер кезінде түгел жеткізе білу көлік активтерін дұрыс дамытуды талап етеді. 2013 ж. инвестициялық бағдарламасы жаңа желілер құрылысын бастаумен қатар, қозғалыс құрамын жаңартуға, торапталған темір жол желілерін жаңартып, дамытуға, өндірістік үдерістерді басқару жүйелерін автоматтандыруға және транспорттық машина жасау жобаларын жүзеге асыруға бағытталған [1].

Астана көліктік-логистикалық орталығындағы контейнерлік терминал бүгінде толыққанды жұмыс қарқынына талпынып, өзінің кіреберіс жолы арқылы Қыркыншы станциясына шығуда. «А» сыныпты соңғы буынды озық нысандағы ТМД бойынша теңдесі жоқ контейнерлік алаңның сыйымдылығы бір уақытта 4000 TEU көрсеткішін құрап, темір жол платформасына және кері бағытта ірі тоннаждық салмақтағы жүк тиеу-түсіру, оларды сақтау, көзделген мақсатына орай фитингтік платформаларда белгілі топтарға сұрыптау, кедендік әрі ветеринарлық бақылауға апару, тауарды рейсалды тексеру, саналуан, күрделі сипаттағы өнімдерді қайта қаптау, контейнерлік қораптарды ашып-жабу сынды көптеген жұмыс көлемі атқарылуда. Бұл тұста 45000 кило-

грамм жүкті қиналмай көтеретін Ferrari 500 ричстакері мен RHC краны, Феррари FYT 230 терминалды тартқышы, контейнерлерді тасымалдаудың тіркеме құралы сынды алып та қуатты, қазіргі заманғы қызмет көрсететін арнайы техникалар көмекке келуде екен. Болашақта халықаралық және республикалық, қалалық және өңірлік жүк ағымы тасқынын ортақ арнада тоғыстырып, жаңа темір жол вокзалымен көршілес 46 гектардан астам телімінде әкімшілік-тұрмыстық кешен мен қонақ үй тұрғызылатын нүктедегі аталған контейнерлік терминалда алаң плиталары 100 текше м. тонна жүктемені еңсеріп, әлеуеті зор краны 45 т затты орнынан қозғап, 20 және 40 футтық контейнерлік әмбебап шаруа тетігі, 40-100 м/мин қозғалыс жылдамдығы, екі темір жол тармағынан 340 метрге дейін жүк түсіру, терминалдарды басқару жүйесі сипаттарымен ерекшеленбек. Енді орталықтандырылған, жабық немесе ашық вагондарды станциядан жеткізу, кедендік рәсімдеу, ақауларды сұрыптау, жарамсызын жою сынды қосымша қызметтермен шұғылданатын көліктік-логистикалық орталықтар қызмет атқаруда. Осымен бірге, ет пен балық, жеміс-жидек, көкөніс секілді тағам түрлерінің тез бұзылмауына рефрижераторлар септігін тигізбек. Мұнда қатаң түзілген кестеге сай «есіктен есікке дейін жеткізу» ұстанымы аясында сериялық номерлер мен жарамдылық мерзімін есептеу мүмкіндігі бар, 1С ауқымындағы автоматтандырылған WMS тәсілі жауапкершілік жағын күшейтіп, көліктің небір түрін қабылдау, қажетті ахуалда өнімді нақты орналастыру, жүкті тікелей жіберудің кросс-докинг тәсілі, паллеттік, орамдық, бірліктік тәрізді жинақтамалы тапсырыстарды өндеу, сый жинақкешендерін тағайындап, әзірлеу, сауда алдындағы дайындау, стикерлер жасап, жабыстыру, түгендеу секілді тәулік бойы атқарылады.

Тұтынушылар сұраған ақпаратына құнды да жедел мағлұматтарды иеленіп отырады. Ақша қаражаты инкассацияланып, растаушы құжаттар әр жеткізілімде

қаржылық есеппен бірге табысталмақ. Басқаша айтқанда, стратегия жасақтаудан супермаркетке дейінгі ішкі тізбектегі логистикалық ритейл саласы барлық тармақты қамтуда екен. Кедендік бекеттер мен уақытша сақтау қоймаларының үйлесімді тірлігі жемісінде кедендік тазалау, экспорттық бағалау, ТН ВЭД кодын анықтау, сертификациялау, лицензиялау, декларация толтыру, төлемдерді жүргізу іс-қимылдары оңтайлы, ықшам түрде жүзеге асырылмақ. Кәсіпорында диспетчерлеуден тыс, күзет қызметі бар. Бір ғана Still компаниясы жан-жағы нығыздалған автоматтық қақпа, биіктігі реттелетін, 6 тонналық платформа, доңғалақ бұғаттаушы док құрал-жабдығы, деректер қоры терминалымен Motorola, өрт сөндіру мүмкіндігімен америкалық Viking, желдету, жылыту және салқындату жүйелерімен VTS, DAIKIN, тоңазытқыш-мұздатқыш камералармен германиялық Bitzer брендтері қамтамасыз етуде.

Құрылыстың алғашқы кезегі 2015 ж. аяқталған, екінші кезегі 2016 ж. жоспарланған тиісті жобаның қамтитын ауқымы кең. Аумақта 29300 шаршы метрлік және 41935 өнім қоятын паллета-орны бар құрғақ жүк қоймасы көптеген сөрелерден, тауарды уақытша сақтау нүктесінен, салқындатқыш әрі мұздатқыш аймақтан тұрса, 13000 шаршы метрлік, 10571 паллета-орында климаттық қоймада арнайы камералардан тыс, реттелетін газдық ортасына 800 еуроконтейнер еркін сыйып кетіп, көкөністі тұтынушысына сол қалпы жеткізуде 5000 еуроконтейнер құзырлы кәсіп иелерін қатты қуантауы сөзсіз. А273 көшесі мен Астана – Қарағанды тас жолының қиылысындағы Қыркыншы станциясына кіреберіс жолы төселген, тіпті ҚТЖ тауар кассирі мен жүк қабылдап-тапсыру бөлімін қамтамасыз еткен бағытты қадамдар арқасында тұтас логистикалық тізбек қалыптаспақ. Жалпы, көліктік-логистикалық орталықтардың артықшылығы сол, көлік қатынасына да, өндірістік-техникалық, өнеркәсіптік жүк пен халық

тұрмысында кеңінен қолданылатын кез келген азық-түлік тауарларын түсіріп, қайта тиеуге де, шоғырландырып, өңдеу қызметтерін көрсетуге де ыңғайлы болуы тиіс [2].

Мақсат-міндетіміз айқын, Қазақстан Республикасы 2020 ж. дейінгі Стратегиялық даму жоспарының басым бағыттарына сәйкес, сұранысқа қажетті инфрақұрылым мен қойма терминалдарын түзу қажет.

Нарықта өз жүк ағынын біріктіре алатын ірі мультимодальды көліктік-логистикалық компанияның логистикалық қызметінің пайда болуы болашақта оң нәтиже бермек, егер:

– әр модальділіктің (темір жол көлігі – алыс қашықтық, әуе көлігі – жақын қашықтық және терминалдарға дейін фидерлік тасымал) ерекшеліктерін ескере отырып, оңтайлы бағыт жасаса;

– әр түрлі көлік түрлерінің өзара қатынасы мен орталықтандырылған басқару нәтижесінде түйісуінің тиімділігін арттырса;

– көліктік-логистикалық жүйені кешенді дамытуға бағытталған тұрақты бастамаларды енгізіп жүзеге асырылса;

– білім беруді және Қазақстан, алыс және жақын шет мемлекеттердің ішкі қажеттіліктерін өтеу үшін логистикалық құзыреттің халықаралық орталығын дамытса.

Әлемдік деңгейдегі көліктік-логистикалық компания құрудың көзге анық көрінетін негізгі артықшылықтарын қазіргі кездегі экспорт пен транзиттің көліктік-логистикалық тізбегін сараптай отырып көрсетуге болады.

Мәселен, сарапшылардың бағалауы бойынша, мультимодальды логистикалық оператор астықтың тоннасына көлік шығынын 184-тен 154 АҚШ долл. дейін, сондай-ақ жеткізілім уақытын (Солтүстік Қазақстан – Амирабад айлағы) 25-тен 16 күнге дейін қысқарта алады.

«Қазақстан темір жолы» Ұлттық Компаниясы» АҚ жаңа миссиясын жүзеге асыру көліктік-логистикалық жүйені дамыту бойынша келесідей бірінші кезектегі міндеттерді қарастырады:

– кең географиялық кеңістікте жүк ағындарын басқару жүйесі секілді көпдеңгейлі және тиімді басқарылатын көліктік-логистикалық ішкі және сыртқы орталықтарының желісін дамыту;

– ірі әзірлеушілер мен тұтынушылар жанынан «құрғақ жүктер кемежай» тұжырымдамасын дамыту;

– жеткізілім тізбегін басқару мен шартты логистика қағидаларын енгізу;

– контейнерлендіру деңгейін көтеру;

– жеткізілім тізбегі қатысушылары арасында транзакцияны арзандату мен тездету үшін инновациялық және ақпараттық технологияларды енгізу;

– жолаушыларға арналған әуежай мен жүрдек темір жол магистральдары жүйесін дамыту.

Аталған міндеттер «5С» қағидасы бойынша логистикалық қызмет көрсетудің жоғары стандартына қол жеткізуді көздейді, олар: баға, қызмет көрсету, жылдамдық, қауіпсіздік, тұрақтылық. Тасымалдың тұрақты және жылдам болуы, жүк жөнелтушінің жүк тасымалы үдерісіне қатысу деңгейін азайту, тиімсіз тәсілден арылу арқылы қызмет көрсету бағасын төмендету, жүктің қауіпсіздігі және жүйенің барлық параметрлерінің тұрақтылығы төмендегі 1-суретінде бейнеленген.

1-сурет. «5 С» қағидасы бойынша логистикалық қызмет көрсетудің қағидалары*

*[3,4] әдебиетінің мәліметтерін зерттеу нәтижесінде автормен жасалды

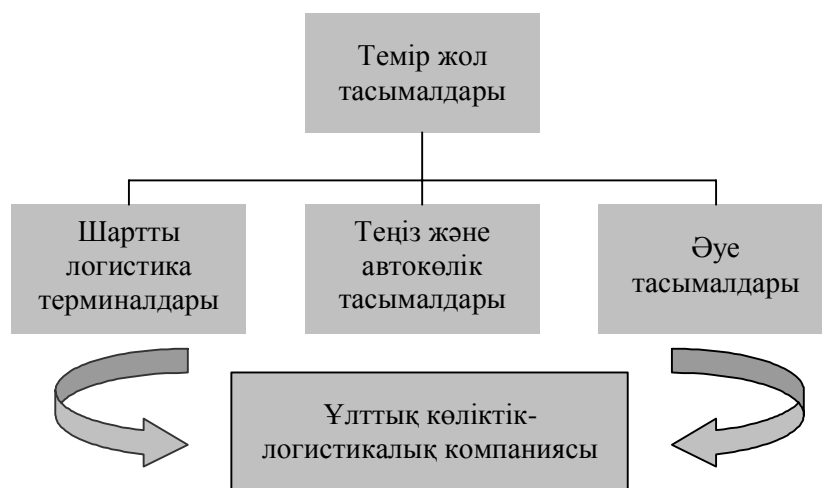
Аталмыш қағидаларды орындау тасымал үдерісінің барлық қатысушыларының іс-әрекетін жоғары деңгейде үйлестіруді қажет етеді.

Көлік активтерін біріктіру – ғаламдық нарықтағы бәсекелестікті арттыру. Көліктік-логистикалық жүйені дамытудың республикалық стратегиясы мультимодальды қызметтің біртұтастығын қалыптастыру, басқаруды үйлестірудің қажетті деңгейі мен «бір терезе» қағидасын жүзеге асыру үшін ортақ көліктік-логистикалық операторды құруды көздейді, 2-суретте Ұлттық көліктік-логис-

тикалық компаниясының үлгісі берілген.

Алғашқы қадам ретінде «ҚТЖ» ҰК» АҚ құзырына Қытаймен шекарада орналасқан «Қорғас» Шекара маңындағы ынтымақтастықтың халықаралық орталығы (ШЫХО) берілген болатын.

«Қорғас» индустриалды-логистикалық іскерлік хабы арнайы экономикалық аймағы (АЭА), «Жетіген-Қорғас» темір жол желісін, «Батыс Еуропа-Батыс Қытай» автокөлік жолын, болашақта әуежайды технологиялық үйлестіруді көздеп отыр.

2-сурет. Ұлттық көліктік-логистикалық компаниясының үлгісі*

*Сурет зерттеу жасау мәліметтері негізінде автормен жасалған

Бұған қосымша бүгінгі таңда Ақтау теңіз айлағын «ҚТЖ» ҰК» АҚ басқаруына өткізу жөніндегі шаралар жүзеге асырылып жатыр. «Қазақстан Республикасындағы көлік туралы» және «Сауда мақсатында теңізде жүзу туралы» Қазақстан Республикасының заңдарына тиісті өзгерістер мен толықтырулар енгізілді.

Ақтау теңіз айлағын «Самұрық-Қазына» ҰӘК» АҚ құзырына болашақта «ҚТЖ» ҰК» АҚ жарғылық капиталы мен сенімді басқаруына өткізу жөнінде жұмыс басталды. «ҚТЖ» ҰК» АҚ мен «Қазақтеңізкөлікфлоты» ҰТКҚК» «Теңіз-Құрлық» біріктірілген көліктік-логистикалық өнімін құру туралы

ынтымақтастық жөнінде келісімге қол қойған.

Осылайша, «ҚТЖ» ҰК» АҚ ұлттық операторы сапалы қызмет көрсететін жүк ағындарын бақылайды. Бұл Ақтау теңіз айлағы есік ашатын ТРАСЕКА сынды қазақстандық бағыттардың бәсекеге қабілеттілігін арттырады.

Темір жол саласындағы жүргізіліп жатқан реформалардың, қабылданған бағдарламалардың нәтижелері еліміздің экономикасын қарқынды дамытуға, әлеуметтік жағдайын жақсартуға, көліктік-логистикалық жүйесін қалыптастыру арқылы транзиттік әлеуетін көтеруге, жалпы, бәсекеге қабілетті мемлекет құруға қосар үлесі көп.

Әдебиеттер

1. «ҚТЖ ҰК» АҚ 2013 Жылдық есебінің қысқартылған нұсқасы. Ел ішінің басын қосып, әлем жұртын біріктірген.
2. Уажанов М.У. Республиканың транзиттік потенциалын жақсарту бағыттары // ҚР Ұлттық экономика министрлігінің Статистика комитетінің «Экономика және статистика» ғылыми-ақпараттық журналы. – Астана, 2015. – №1.
3. Долгов А.П., Уваров С.А. Логистический менеджмент. Управление запасами: Учебн. пособие. – СПб: Изд-во СПбГУЭФ, 2003. – 200 с.

Резюме

В работе исследованы особенности транспортно-логистической системы грузовых перевозок

железнодорожным транспортом в Республике Казахстан, как наиболее эффективного и относительно недорогого вида транспортировки груза.

Summary

In the thesis, there were investigated characteristics of freight transportation by railway transport in the Republic of Kazakhstan as the most effective and relatively inexpensive type of freight transportation.

УДК 379.832

А.С. Акишева, к.э.н., ст. преподаватель
КазУЭФМТ

PUBLIC RELATIONS (PR) В СФЕРЕ ГОСТИНИЧНОГО БИЗНЕСА

В статье рассматриваются понятие PR (публичных отношений), выполняемые им цель и задачи, его роль в деятельности и создании положительного имиджа гостиниц.

Ключевые слова: гостиница, PR-деятельность, public relations, PR-акции.

Гостиничный бизнес в настоящее время выступает одним из наиболее перспективных и быстроразвивающихся отраслей экономики, приносящим многомиллионные прибыли по всему миру. С каждым годом увеличивается число гостиниц, как в нашей стране, так и за рубежом. Динамика гостиниц по категориям представлена в таблице 1.

Таблица 1. Количество гостиниц по категориям по г. Астана за период 2014-2016 гг.*

Год	5*	4*	3*	2*	1*	Гостиница без категорий	Прочие места проживания	Всего по г. Астана	Всего по РК
2014	4	13	21	2	–	114	–	154	2022
2015	5	15	29	3	–	102	6	160	2338
2016	5	17	30	3	–	112	10	177	2708

*Данные Комитета по статистике Министерства национальной экономики РК [1,2,3]

Как видно из таблицы 1, число гостиниц по г. Астана с 2014 г. по 2016 г. увеличилось в 0,7 раза и составило 177.

В 2016 г. доля гостиниц по г. Астана составила 6,5% из общего числа гостиниц по республике.

В 2017 г. будут открыты еще две гостиницы мирового класса категории 5* – это

«The Ritz-Carlton, Astana» и «The St. Regis Astana».

Жесткая конкуренция на рынке гостиничных услуг вынуждает менеджеров прибегать к различным PR акциям и неординарным маркетинговым идеям.

Пиар (PR) (public relations, в переводе означающее «связь с общественностью») – это

управление потоками информации между организацией и общественностью [4].

PR-деятельность в гостиничном бизнесе зависит от таких факторов, как характер и уровень предоставляемых услуг.

Основная задача PR – это создание доверительных и долгосрочных взаимоотношений, основанных на взаимопонимании между предприятием гостинично-туристского бизнеса и клиентом.

PR-деятельность направлена прежде всего на повышение интереса клиента к предлагаемому товару. Чтобы добиться этой цели, необходимо улучшать репутацию и популярность гостиницы.

В PR-деятельности используются следующие средства:

1) Распространение информации в гостинице.

Информация должна быть полной и содержать перечень сотрудников гостиницы с указанием их обязанностей; количество и тип номеров; время работы и специализацию помещений гостиницы (ресторанов и баров); названия, указание количественных и технических характеристик банкетных залов и конференц-залов; указание мест, где гости могут проводить свой досуг и заниматься спортом; описание точного расположения гостиницы с указанием маршрута от вокзала и аэропорта; указание автомобильных стоянок и их вместимость; описание архитектурных и художественных достопримечательностей с указанием расстояния до них от гостиницы; информацию о руководстве гостиницы; фотографии гостиницы и предоставляемых ею услуг.

Эта информация должна постоянно обновляться, чтобы соответствовать изменениям, произошедшим в гостинице. Также существует PR внутри гостиницы и PR вне гостиницы.

Во внутреннем PR используются такие средства, как проведение опросов и анкетирования сотрудников; досье персонала; установление ориентиров для новых сотруд-

ников; приобщение персонала к проведению PR-мероприятий; проведение тренингов с персоналом, разработка интересных программ проведения досуга; проведение корпоративных тимбилдингов.

Цели PR-мероприятий, проводимых внутри гостиницы – установление дружеских PR-отношений между сотрудниками и достижение доверительных отношений между руководством и сотрудниками.

PR-деятельность вне гостиницы подразумевает в основном работу со СМИ, SMM. Связь с прессой осуществляется для достижения максимального количества публикаций PR-информации, которая должна привести к повышению узнаваемости товара на рынке. Нельзя публиковать в СМИ заведомо ложную информацию и освещать все события лишь в выгодном для гостиницы свете, так как при разоблачении репутация отеля будет надолго испорчена.

Для правильного выбора издания, которое будет распространять информацию, необходимо знать:

1) кто читатели издания (возраст, пол, социальный статус читателей);

2) каков тираж издания (количество выпускаемых экземпляров);

3) каким способом доносится печатная продукция до потребителя (продажа в магазинах, почтовая подписка, компьютерная сеть);

4) на какой территории распространяется печатная продукция [5].

При составлении текста для печати необходимо определить круг читателей и, основываясь на этом, подобрать подходящую форму публикации. Также необходимо знать, что СМИ интересуют новости, а не реклама. При написании текста необходимо уделять больше внимания не названию гостиницы, а конкретной ее деятельности.

Наименование гостиницы не должно встречаться чаще одного-двух раз в начале сообщения. Можно выделить 6 видов публикаций, которые представлены в таблице 2.

Таблица 2. Виды публикаций при PR-деятельности в гостинице*

№	Виды	Определение
1.	Публикационный релиз	Печатается на одной странице, поэтому должен быть кратким, но содержательным
2.	Вспомогательная информационная справка	Предназначена исключительно для журналиста, чтобы ознакомить его с деятельностью компании
3.	Техническая публикация	Объем две-три страницы. Вступление содержит обобщенную информацию без технических подробностей
4.	Релиз-резюме	Содержит краткое изложение основных моментов отчета, выступления или презентации
5.	Публикация с фотографией	Содержит, помимо текста, рисунок, схему, таблицу для лучшего восприятия информации
6.	Объявление	Короткое сообщение, состоящее из нескольких предложений

*Составлено автором на основании [4]

Важную роль играют отзывы посетителей гостиниц в сети Интернет, что дает возможность для потребителей поделиться как негативным, так и позитивным опытом пребывания в гостинице. Это позволяет туристам принять решение о выборе той или иной гостиницы.

В связи с этим крайне важно осуществлять мониторинг мнений о гостинице на сайтах бронирования отелей, форумах и в блогах. Если работа форума или блога предполагает обсуждение, то нужно не только отслеживать мнение туристов, но и работать с негативными отзывами, с целью разрешения проблем, описанных в них. Помимо мониторинга упоминаний компании в социальных сетях и реактивной работы с ними, важно проводить и активную работу, направляя все внимание на блогеров.

Блогеры лишь недавно появились в структуре коммуникаций, но уже сейчас самые популярные из них по количеству читателей сравнимы с многотиражными газетами и журналами, притом, что доверие людей к блогерам значительно выше, чем к безвестным редакциям изданий и телепрограмм. Мнение популярных блогеров воспринимается людьми, зачастую, с той же степенью доверия, что и мнения лучших друзей. Поэтому приглашение блогеров на мероприятия гостиницы, предоставление

возможности посетить, а также воспользоваться его предложениями приведет к оживлению жизни и услуг гостиницы в популярных онлайн-сообществах. Но в случае, если блогер или журналист остались недовольны пребыванием в гостинице, эта информация может быстро распространиться в Интернете и печатных СМИ.

PR-акциями занимаются пресс-референт и менеджер по PR. Самыми продуктивными среди PR-акций принято считать следующие пресс-события:

- 1) пресс-конференция – это встреча журналистов с представителями организаций или со знаменитыми персонами;
- 2) пресс-прием – встреча с журналистами по заранее определенной программе;
- 3) пресс-визит – визит группы журналистов по приглашению.

Самые распространенные PR-акции, применяемые в практике гостиничного и ресторанного дела:

- разного рода благотворительные мероприятия;
- организация в гостинице выставок по искусству;
- презентация косметической продукции для клиентов гостиницы;
- проведение детских карнавалов, показов моды;
- недели кухонь различных регионов;

Экономика және әлеуметтік-экономикалық саясат

- музыкальные вечера в гостинице;
- джазовые пивные вечера;
- показы мод в сотрудничестве с домами мод;
- «ток-шоу» со знаменитостями;
- дегустация вин для знатоков;
- совместное приготовление блюд под руководством шеф-повара ресторана гостиницы;
- рождественский базар;
- всевозможные дискуссии, форумы, конференции, симпозиумы, юбилеи, свадьбы, представления.

Вместе с тем, наверное, важнейший механизм привлечения клиентов отделами по связям с общественностью и маркетинга – это проведение выставок, конференций и семинаров и как показывает практика на сегодняшний момент – самый эффективный способ заявить о себе.

Также важным в PR-деятельности яв-

ляется отсутствие негативных упоминаний о гостинице и PR отдельной личности (директора, управляющего, главного менеджера). Директор присутствует на всех мероприятиях. При необходимости создания имиджа финансовой надежности устраиваются встречи с главным бухгалтером.

Все приведенное выше создает единый фирменный стиль, окупающий все затраты.

Таким образом, паблик рилейшнз – это планируемые продолжительные усилия, направленные на создание и поддержание доброжелательных отношений и взаимопонимания между организацией и общественностью. Задача PR состоит в том, чтобы наладить взаимопонимание, положительное отношение и доверие клиента к предложению гостиницы на длительную перспективу, формирование в глазах общественности положительного имиджа, хорошей репутации и уважения к гостинице.

Литература

1. «Туризм Казахстана» Бюллетень Комитета по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан, 2014.
2. «Туризм Казахстана» Бюллетень Комитета по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан, 2015.
3. «Туризм Казахстана» Бюллетень Комитета по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан, 2016.
4. Амирджанова А.Ф. Связи с общественностью: Учебн. курс. – М.: Синергия, 2014.
5. Алешина И.В. Паблик рилейшнз для менеджеров и маркетеров. – М.: Экмос, 2013.

Түйін

Мақалада PR (паблик рилейшнз) ұғымы, оның орындайтын мақсаты мен міндеттері, оның қонақ үйлерінің қызметін және оң имиджін құру қарастырылған.

Summary

In the article it is considered the concept of PR (public relations), which performs the aim and objectives, its role in the activities and creation a positive image of the hotels.

УДК 334.72

А.А. Нурсеитов, к.э.н., доцент, исполнительный директор по науке

А.С. Жолдасбаева, ст. менеджер СМК

Казахстанский центр государственно-частного партнерства, г. Астана

НОВЫЕ ЗАДАЧИ ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОГО ПАРТНЕРСТВА В РК

В статье представлены основные итоги деятельности Казахстанского центра государственно-частного партнерства по реализации Закона РК «О государственно-частном партнерстве» и новые задачи по развитию ГЧП в стране. К основным приоритетам в деятельности Центра ГЧП на ближайшие годы относятся: внедрение управления проектами ГЧП; создание экспертного сообщества в области ГЧП в государственном и частном секторе; разработка методологии, основанной на потребностях клиентов.

Ключевые слова: *государственно-частное партнерство, ГЧП, Центр ГЧП, проекты ГЧП, государственный партнер, частный партнер.*

По мере усиления неопределенности в перспективах развития мировой экономики решающее значение для устойчивого социально-экономического развития Казахстана приобретают развитие производственной, транспортной и социальной инфраструктуры и качественное оказание государственных услуг. Вместе с тем, ограниченность бюджетных средств не позволяет полностью удовлетворить растущие потребности в инвестициях для реализации различных инфраструктурных проектов республиканского и местного значения. В этих условиях важным инструментом повышения эффективности бюджетных инвестиций и привлечения частного капитала в сферы, традиционно финансируемые государством, становится государственно-частное партнерство (ГЧП), активное используемое во многих зарубежных странах.

Как отмечено в Послании Президента Казахстана Н.А. Назарбаева народу страны от 31 января 2017 г., ГЧП должно стать основным механизмом развития инфраструктуры, в том числе социальной [1].

Глава государства, в частности, напомнил, что в стране уже имеются хорошие результаты по привлечению инвестиций частного сектора в дошкольное образование. Если за предыдущие три года государство построило 189 детских садов на 40 тыс. мест, то частный сектор открыл их более 1300 на 100 тыс. мест. Больше всего открыто частных детских садов в Южно-Казахстанской (397), Алматинской (221), Кызылординской (181) областях [1].

Ведущую роль в развитии ГЧП в Казахстане играет действующий с 2008 г. Казахстанский центр государственно-частного партнерства (Центр ГЧП), объединивший в одну команду высококвалифицированных экспертов, обладающих уникальными знаниями и практическим опытом в сфере ГЧП. Его деятельность сосредоточена на проведении исследований, экспертизы и оценки реализации инвестиционных проектов в различных отраслях экономики, оказании консультаций и содействии реализации проектов. Важным направлением работы Центра ГЧП стало формирование

научной базы и развитие кадрового потенциала. Центр ГЧП эффективно взаимодействует с органами законодательной и исполнительной власти, национальными компаниями, международными и общественными организациями на всех уровнях. Он выступил инициатором и организатором популярных дискуссионных площадок, на которых кроме актуальных вопросов развития ГЧП вырабатываются экспертные рекомендации по решению социально-экономических проблем страны.

Казахстанский центр государственно-частного партнерства 26 января 2017 г. впервые вошел в Глобальный рейтинг аналитических центров 2016 (2016 Global Go To Think Tank Index Report) в номинации «Лучшие мозговые центры в Центральной Азии». Данный рейтинг ежегодно с 2008 г. готовится в рамках исследовательской программы «Аналитические центры и гражданское общество» (The Think Tanks and Civil Societies Program) Университета Пенсильвании (University of Pennsylvania). Руководителями и сотрудниками Центра ГЧП опубликовано около 70 научных, методических, справочных и иных трудов, в т.ч. 3 научных монографии, 3 научные статьи в международных рейтинговых научных журналах, входящих в базы Tromson Reuters и Scopus, 23 статьи в научных изданиях, рекомендуемых Комитетом по контролю в сфере образования и науки Министерства образования и науки РК, 11 статей в других научных изданиях, 24 доклада и тезисов в материалах научно-практических конференций.

Прошедший 2016 г. стал важной вехой в деятельности Центра ГЧП с точки зрения обеспечения практической реализации Закона РК «О государственно-частном партнерстве», принятого 30 октября 2015 г. [1].

Одним из ключевых направлений деятельности Центра ГЧП является подготовка предложений по совершенствованию национального законодательства, регулирующего сферы государственно-частного парт-

нерства, государственных инвестиций и др.

Приказом Министра национальной экономики Республики Казахстан от 22 ноября 2016 г. №480 [2] внесены изменения и дополнения в ранее утвержденные Правила приема объектов государственно-частного партнерства в государственную собственность [3], Правила планирования и реализации проектов ГЧП [4], Типовой договор ГЧП [5], предложенные Казахстанским центром государственно-частного партнерства.

Так, согласно дополнению, внесенному в Правила приема объектов ГЧП в государственную собственность [2, 3], предусмотрено, что частный партнер за 30 рабочих дней с момента наступления срока передачи в отношении объектов ГЧП, относящихся к республиканской собственности, обращается в отраслевой госорган, а в отношении объектов ГЧП, относящихся к коммунальной собственности – в местные исполнительные органы областей (города республиканского значения, столицы). Моментом наступления срока передачи объекта ГЧП в госсобственность считается дата утверждения акта приемки объекта в эксплуатацию в соответствии с пунктом 4 статьи 73 Закона РК «Об архитектурной, градостроительной и строительной деятельности в Республике Казахстан». Согласно принятому порядку, частный партнер обеспечивает передачу объекта ГЧП в надлежащем техническом состоянии государственному партнеру.

Среди существенных изменений и дополнений, внесенных в Правила планирования и реализации проектов ГЧП [2, 4], в частности, можно отметить следующие.

Решение о необходимости реализации проекта ГЧП благодаря принятым поправкам теперь принимается уполномоченным лицом, на основании документов Системы государственного планирования, поручений либо актов Президента РК, Правительства РК, а также с учетом инициатив субъектов предпринимательства.

Решение о передаче государственного имущества по договору доверительного управления либо имущественного найма (аренды) в рамках проекта ГЧП, могут приниматься при наличии одного из следующих условий:

1) поручения либо акта Президента РК, Правительства РК, а также инициативы субъектов предпринимательства о реализации проекта ГЧП;

2) предполагается предоставление мер государственной поддержки, субсидий от государства, компенсации инвестиционных затрат, компенсации операционных затрат, платы за доступность, а также проведение консультативного сопровождения проекта ГЧП;

3) предполагается переход права собственности на объект ГЧП.

На стадии планирования проекта ГЧП для обеспечения качества управления проектом может создаваться межведомственная проектная группа путем привлечения специалистов подведомственных организаций, независимых экспертов, проектных, инжиниринговых и других компаний, заинтересованных и уполномоченных госорганов, представителей Национальной палаты предпринимателей РК «Атамекен», субъектов предпринимательства, а также консультантов.

На межведомственную проектную группу, согласно внесенным изменениям и дополнениям, возлагаются следующие функции:

– изучения предложений и инициатив по механизмам реализации проекта ГЧП;

– отбора, оценки, определения приоритетности, способа осуществления проекта ГЧП, вида конкурса, вопросов, связанных с выделением земельных участков, подключением к инженерным сетям;

– изучения результатов маркетинговых и иных исследований по планируемому проекту ГЧП;

– изучения необходимых расчетов, в т.ч. предварительных расчетов проекта ГЧП;

– формирования предложений для включения в концепцию проекта ГЧП;

– заслушивания всех отчетов лиц, вовлеченных в подготовку проекта ГЧП, начиная с этапа планирования проекта ГЧП и до этапа заключения договора ГЧП;

– осуществления доработки концепции и конкурсной документации проекта ГЧП в ходе процесса их согласования и экспертизы по мере получения замечаний от согласующих уполномоченных органов и организаций;

– отслеживания соблюдения сроков и процедур прохождения рассмотрения, согласования, экспертизы и утверждения концепции и конкурсной документации ГЧП.

В целом, в Правила планирования и реализации проектов ГЧП внесены необходимые изменения и дополнения, направленные на совершенствование порядка рассмотрения, экспертизы, оценки, согласования и утверждения проектов ГЧП на республиканском и местном уровнях государственного управления с использованием конкурсного подхода [2, 4].

В целях оказания поддержки субъектам предпринимательства, реализующим проекты ГЧП, Казахстанским центром государственно-частного партнерства выработан механизм финансирования в рамках Единой программы поддержки и развития бизнеса «Дорожная карта бизнеса 2020». В результате проделанной работы принято постановление Правительства РК от 23 июня 2016 г. №370 «О некоторых вопросах реализации Единой программы поддержки и развития бизнеса «Дорожная карта бизнеса 2020» [6].

Для районного уровня открыта бюджетная программа «096 Выполнение государственных обязательств по проектам государственно-частного партнерства». В этой связи внесены необходимые уточнения согласно приказу Министра финансов Республики Казахстан от 3 октября 2016 г. №522 «О внесении дополнений в неко-

торые приказы Министра финансов Республики Казахстан» [7].

В начале 2016 г. Центром ГЧП совместно с Министерством национальной экономики организованы разъяснительные мероприятия для центральных и местных исполнительных органов в рамках кустовых семинар-совещаний, проведенных в гг. Астане, Алматы, Кызылорде и Усть-Каменогорске. С учетом предложений, высказанных на этих семинар-совещаниях разработан и издан в прошлом году справочник по ГЧП («Белая книга») для практического использования регионами. Справочник основан на базовых вопросах и рекомендациях по использованию механизма ГЧП. Электронная версия Практического руководства по ГЧП [8] размещена на сайте Центра ГЧП и доступна не только для сотрудников центральных и местных исполнительных органов, но и для частного бизнеса, работников высших учебных заведений, научных организаций и аналитических центров.

Для запуска механизма финансирования проектов ГЧП через Единую программу поддержки и развития бизнеса «Дорожная карта бизнеса 2020» Центром ГЧП начата и продолжается разъяснительная работа среди финансовых институтов (банки, АО «Национальный управляющий холдинг «Байтерек», Фонд развития предпринимательства «Даму» и др.), а также деловых кругов – субъектов рынка ГЧП (национальный и региональные палаты предпринимателей, центральные и местные госорганы, региональные центры ГЧП, консультанты, субъекты предпринимательства и др.). По оценкам участников рынка ГЧП, выработанный механизм финансирования проектов ГЧП является привлекательным для банков, частного бизнеса и для государства.

В настоящее время в регионах Казахстана успешно реализуется Программа регионального финансирования субъектов малого и среднего предпринимательства.

Она разработана для развития малого и среднего бизнеса путем финансирования их проектов в отраслях, приоритетных для регионов. По инициативе Центра ГЧП утверждена программа Фонда развития предпринимательства «Даму», предусматривающая выделение собственных средств на условиях софинансирования местными исполнительными органами в соотношении 1:1. Центр ГЧП предложил акиматам Алматинской, Акмолинской, Жамбылской, Южно-Казахстанской областей, гг. Алматы и Астана предусмотреть в рамках программы Фонда «Даму» выделение бюджетных средств для проектов ГЧП, планируемых к реализации на их территории.

В течение прошлого года Казахстанским центром государственно-частного партнерства проведено более 700 встреч с международными партнерами, концессионерами и инвесторами, в т.ч. с иностранными компаниями из Франции, Китая, Японии, Южной Кореи, Германии и других стран. Среди них такие известные компании, как Peritus Consulting, BDO, HYUNDAI Engineering&Construction, Dorsche, Bulgarconsult, Veolia, Kolon Group, САНА, KDHEC, Wang Yafang, Global Construction Technologies, China Xinxing Corporation, Kayson, Mitsui & Co, DAELIM, Nantong Huaxin Construction Engineering Group Company, China National Cable Engineering, IDE, Terrendis Central Asia, China Railway Group, Assecos, Star Times, Medtronic.

Некоторые встречи были посвящены возможностям реализации проектов ГЧП в Казахстане. Так, в рамках заключенного меморандума о сотрудничестве с компанией Veolia проведены переговоры с акиматом Мангистауской области касательно проекта строительства опреснительной установки в г. Кендерли.

Особое внимание уделяется развитию сотрудничества Центра ГЧП с международными организациями, в первую очередь, со Всемирным банком, Европейским банком реконструкции и развития, Азиатским бан-

ком развития. К примеру, 13-14 июня 2016 г. эксперты Всемирного Банка совместно со специалистами компании «Rebel» провели тренинг-семинар для сотрудников Центра ГЧП, на котором поделились своим опытом оценки рентабельности проектов, управления финансовыми рисками и практического применения инструмента приоритизации проектов ГЧП.

В рамках привлечения внешнего финансирования для проектов ГЧП с Азиатским банком развития достигнута договоренность о разработке программы развития ГЧП в здравоохранении, в рамках которой, в частности, намечена совместная работа по разработке типовой документации.

В прошедшем году Центром ГЧП проведены выездные встречи с дочерним банком АО «Торгово-промышленный банк Китая» в г. Алматы. По итогам встреч стороны договорились о сотрудничестве и подписании меморандума о взаимопонимании.

Одним из значимых достижений Центра ГЧП стало подписание Меморандума о взаимопонимании и сотрудничестве с Научно-исследовательским экономическим институтом Министерства экономики Республики Беларусь и Евразийским банком развития, что позволило трем сторонам разработать концепцию типового проекта «Строительство и эксплуатация станции скорой медицинской помощи».

Казахстанским центром государственно-частного партнерства подписано более 20 меморандумов о сотрудничестве с местными исполнительными органами, финансовыми институтами, зарубежными партнерами, консалтинговыми компаниями, научными организациями и аналитическими центрами, что позволило создать основу для развития взаимодействия с партнерами для новых инициатив.

В целом, по итогам 2016 г. Центром ГЧП проведено 22 семинара по разъяснению положений Закона «О государственно-частном партнерстве» для госорганов, квазиго-

сударственного сектора, банков и частного бизнеса; 48 обучающих мероприятий в области государственно-частного партнерства; 14 круглых столов на тему разъяснения положений законодательства о ГЧП.

К основным приоритетам в деятельности Центра ГЧП на ближайшие годы относятся:

- внедрение управления проектами ГЧП;
- создание экспертного сообщества в области ГЧП в государственном и частном секторе;
- разработка методологии, основанной на потребностях клиентов.

Большое внимание придается более активному использованию в регионах страны частной финансовой инициативы, предусматривающей проведение процедуры прямых переговоров.

Как известно, механизм прямых переговоров применяется в двух случаях:

- проект инициирован частным сектором в связи с тем, что предприниматель готов передать готовый объект, находящийся в частной собственности, для реализации проекта ГЧП;
- проект направлен на внедрение инновации, исключительно принадлежащий определенному лицу.

Механизм прямых переговоров предусматривает шесть стадий:

- инициирование проекта потенциальным частным инвестором;
- извещение об инициировании проекта;
- в случае наличия альтернативных предложений государственный партнер инициирует конкурентный диалог и конкурсные процедуры;
- экспертиза (анализ) концепции проекта;
- проведение переговоров между сторонами договора ГЧП;
- заключение договора.

Частная финансовая инициатива имеет ряд преимуществ как для государства, так и для инвестора. Преимущества для госу-

дарства заключаются в том, что частная финансовая инициатива позволяет государственным партнерам, во-первых, оптимизировать расходы по разработке проектной документации, во-вторых, сократить сроки от выдвижения идеи до запуска проекта, в-третьих, отказаться от капитальных расходов за счет бюджетных средств. В свою очередь, благодаря частной финансовой инициативе инвестор получает возможности, во-первых, предложить государственному партнеру собственную структуру проекта и договор ГЧП, во-вторых, использования в проекте ГЧП уже имеющегося в его собственности объекта, в-третьих, оптимизации расходов, связанных с участием в конкурсе, в-четвертых, ускорения сроков заключения договора ГЧП.

Особое внимание будет уделяться использованию в ГЧП диалога конкурентов, что предполагает проведение выбора лучшего предложения по проекту ГЧП среди нескольких кандидатов. С победителем государственный партнер будет заключать договор ГЧП.

Как показывает анализ международного опыта, данный механизм проводится в двух случаях:

- для учета потребностей потенциальных частных партнеров;
- если государство нуждается в оптимальных решениях по техническим, финансовым, юридическим, иным параметрам проекта.

Диалог конкурентов может проводиться государственным партнером:

- до конкурса, чтобы оценить участие в разработке концепции проекта и конкурсной документации, договора ГЧП;
- во время конкурса, чтобы осуществить корректировку конкурсной документации (в случае необходимости).

По обновленным в Казахстане правилам организатор конкурса осуществляет сбор поступивших предложений и может организовать конкурентный диалог путем

проведения переговоров уполномоченного лица с каждым из потенциальных частных партнеров, в т.ч. с единственным потенциальным частным партнером. Такой диалог организуется для формирования оптимальных решений по техническим, финансовым, юридическим и иным необходимым параметрам проекта ГЧП, мерам государственной поддержки, критериям определения лучшей конкурсной заявки и иных решений, с учетом потребностей и возможностей каждого из заинтересованных потенциальных частных партнеров, в том числе единственного потенциального частного партнера [2, 4].

Итоги проведенного конкурентного диалога могут служить основой для разработки концепции проекта ГЧП и конкурсной документации. В случае разработки концепции проекта ГЧП для внесения заявки на участие в прямых переговорах по определению частного партнера правилами допускается проведение обсуждений с уполномоченным лицом. К этим обсуждениям могут быть привлечены консультанты, заинтересованные госорганы, эксперты и иные заинтересованные лица.

Немаловажное значение приобретает организация финансирования малых проектов ГЧП. На это могут быть направлены действия по:

- интеграции программ развития ГЧП с другими программами поддержки предпринимателей;
- инициированию изменений в Единую программу поддержки и развития бизнеса «Дорожная карта бизнеса 2020» по включению проектов ГЧП по первому и второму направлениям;
- инициированию взаимодействия с регионами по координации работы региональных координационных советов, комиссий по ГЧП, региональных центров ГЧП и подразделений Фонда «Даму» и Национальной палаты предпринимателей «Атамекен»;
- вовлечению банков второго уровня,

Государственно-частное партнерство

предпринимателей и государственных органов.

поддержка проектов ГЧП необходима на всех стадиях: от идеи до ее завершения (рис.).

Как показывает проведенный анализ,

Рис. – Поддержка проекта ГЧП на всех стадиях от идеи до завершения

Центры ГЧП как в центре, так и в регионах страны призваны играть ключевую роль в обучении (сертификации), консультативном сопровождении проектов ГЧП и их экспертизе.

В целях подготовки специалистов в области ГЧП особое значение приобретает сотрудничество Центра ГЧП с высшими учебными заведениями, в частности, с Казахским университетом экономики, финансов и международной торговли (КазУЭФМТ). В рамках Меморандума о взаимопонимании и сотрудничестве, заключенного между двумя организациями 12 июня 2012 г., с 2013 г. действует совместно созданная научно-исследовательская лаборатория «Государственно-частное партнерство в сфере высшего профессионального образования». В КазУЭФМТ на траекторию ГЧП ежегодно набираются магистранты, которые обучаются под руководством, как профессорско-преподавательского состава КазУЭФМТ,

так и опытных сотрудников Центра ГЧП. Обучение магистрантов проводится по четырём дисциплинам: «Управление проектами государственно-частного партнерства»; «Проектное финансирование на основе государственно-частного партнерства»; «Управление рисками в проектах государственно-частного партнерства»; «Государственно-частное партнерство в социальной сфере». В 2013-2014 учебном году в КазУЭФМТ подготовлено 5 магистров; в 2014-2015 гг. – 14 магистров; в 2015-2016 гг. – 16 магистров. Всего за три учебных года подготовлено 35 магистров. В 2017 г. по данной траектории завершают обучение 16 магистрантов. Для определения перспектив дальнейшего сотрудничества Центра ГЧП и КазУЭФМТ принято решение о разработке новой концепции развития лаборатории ГЧП, пересматриваются учебные дисциплины в пользу практических занятий по актуальным, проблемным вопросам ГЧП

с привлечением опытных специалистов.

Для перспектив успешного развития ГЧП в Казахстане большое научное и практическое значение приобретает накопление, мониторинг, обобщение и систематизация отечественного опыта разработки и реализации проектов ГЧП в различных отраслях и секторах национальной экономики. Осо-

бого внимания заслуживают не только успешно выполненные проекты ГЧП, но и недовершенные по разным причинам до завершения. Накопленные знания и опыт необходимо активно использовать при подготовке студентов, магистрантов и докторантов в высших учебных заведениях экономического и юридического профиля.

Литература

1. Послание Президента РК Н.А. Назарбаева народу Казахстана от 31 января 2017 г. «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность».
2. Закон РК от 30 октября 2015 г. «О государственно-частном партнерстве».
3. Приказ Министра национальной экономики РК от 22 ноября 2016 г. №480 «О внесении изменений и дополнений в некоторые приказы Министра национальной экономики Республики Казахстан».
4. Приказ исполняющего обязанности Министра национальной экономики РК от 25 ноября 2015 г. №713 «Об утверждении Правил приема объектов государственно-частного партнерства в государственную собственность».
5. Приказ исполняющего обязанности Министра национальной экономики РК от 25 ноября 2015 г. № 725 «О некоторых вопросах планирования и реализации проектов государственно-частного партнерства».
6. Приказ исполняющего обязанности Министра национальной экономики РК от 24 ноября 2015 г. №724 «Об утверждении типовой конкурсной документации проекта государственно-частного партнерства и типового договора государственно-частного партнерства по способам осуществления государственно-частного партнерства в отдельных отраслях (сферах) экономики».
7. Постановление Правительства РК от 23 июня 2016 г. №370 «О некоторых вопросах реализации Единой программы поддержки и развития бизнеса «Дорожная карта бизнеса 2020».
8. Приказ Министра финансов РК от 3 октября 2016 г. №522 «О внесении дополнений в некоторые приказы Министра финансов Республики Казахстан».
9. Практические рекомендации по реализации проектов ГЧП / Министерство национальной экономики РК, АО «Казахстанский центр государственно-частного партнерства». – Астана, 2016. – 340 с.
10. Ойнаров А.Р., Ешимова Д.А. и др. Особенности управления проектами государственно-частного партнерства: Монография. – Астана: Казахстанский центр государственно-частного партнерства, 2016. – 132 с.
11. Oinarov, A., Eshimova, D. (2017). Project Management Methodology in the Public And Private Sector: the Case of an Emerging Market. *Journal of Governance and Regulation*, 6(1), 26-37.
12. Ойнаров А.Р. Государственно-частное партнерство в Казахстане и за рубежом: анализ и оценка // *Казахский экономический вестник*. – 2015. – №4. – С. 46-56.
13. Ойнаров А.Р. Основные аспекты стратегического развития государственно-частного партнерства в Казахстане // *Государственное управление и государственная служба*. – 2014. – №4. – С. 30-39.

Государственно-частное партнерство

14. Ешимова Д.А., Молдабеков Е.М. Перспективы участия банков второго уровня в финансировании проектов государственно-частного партнерства // Вестник Карагандинского университета. Серия «Экономика». – 2016. – №4. – С. 180-186.

15. Капышева А. К. Международный опыт реформирования государственно-частного партнерства // Вестник Института законодательства Республики Казахстан. – 2015. – №4. – С. 167-171.

16. Нурпейсов Р.А. Развитие государственно-частного партнерства в Казахстане // Вестник Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева. – 2015. – №5(108). – С. 470-475.

17. Ойнаров А.Р., Ешимова Д.А., Нурсеитов А.А. Развитие институционального государственно-частного партнерства за рубежом и в Казахстане // Содружество. – 2017. – №13. – С. 57-61.

18. Токсанова А.Н., Галиева А.Х., Айткалиева А.М. Отраслевая структура проектов государственно-частного партнерства в Республике Казахстан: тенденции и перспективы развития // Вестник КазУЭФМТ. – 2016. – №2. – С. 31-36.

19. Айткалиева А.М., Колымбетов О.Е. Развитие государственно-частного партнерства в РК // Вестник КазУЭФМТ. – 2015. – №3. – С. 52-57.

Түйін

Бұл мақалада Қазақстан Республикасының «Мемлекеттік-жеке әріптестік» Заңын іске асыру бойынша мемлекеттік-жеке әріптестіктің қазақстандық орталығынның қызметінің негізгі қорытындылары ұсынылады және елде МЖӘ дамыту бойынша жаңа мәселелер, МЖӘ орталығының алдыңғы жылдардағы қызметінің негізгі басымдылықтары: МЖӘ жобаларын басқаруды енгізу, МЖӘ облысында сарапшыл қоғамдастықты құру, мемлекеттік және жеке секторда, клиенттердің қажеттіліктерін негізделген әдістемені әзірлеу қаралады.

Summary

The article presented the overview of the Kazakhstan Public-Private Partnership Center's (KPPPC) key deliverables in implementing provisions of the Law of the Republic of Kazakhstan "On the Public-Private Partnership" and of the new milestones in the country's PPP development program. The major priorities in the KPPPC operations in the coming years have been set, as follows: implementation of the PPP project management mode, establishment of the PPP-specific expert community in the public-private sector, and development of the clients-oriented PPP project management methodology.

UDC 339.727.22

*A.E. Rakhimbekova, PhD, acting Associate Professor of the Department «Economics»
KazUEFIT*

**MODERN STATE AND PERSPECTIVES OF USING FOREIGN INVESTMENT
ON ENTERPRISES IN KAZAKHSTAN**

The relevance of this topic is that investments have fairly strong influence on the economic development and competitiveness of the investing and the host country. Regardless of the level of economic development any country tends to attract foreign capital, to receive direct or indirect effects of these investments. The greatest role in raising funds play a macro-economic factors, including the capacity of the internal market, monetary, political stability and the level of infrastructure development and qualification of the labor force.

Keywords: *Foreign direct investment, capital flows, GDP, inflation.*

The modern world economy characterized by not only the movement between countries of the results of production of goods and services, but also the factors of production – capital, labor, science and technology.

Since the condition for the creation finished products is the use of production factors, in principle, an international movement of production factors can be substituted for the movement of finished goods. For example, if the country has a surplus of capital, such a country can either produce capital intensive goods and sell it on the world market or exported capital itself [1].

A characteristic feature of the modern world economy is growing the scale of trading factors of production, particularly capital. As clearly a trend towards reduction in the proportion of the capital on a national scale for the benefit of international and in regional operations. Companies wishing to perform successfully in a particular market abroad is often not oriented to the export of the goods, and tend to organize their own production abroad or buying a controlling stake in the local company's shares. Although the movement of capital from one country to another based on the same laws as the import and export of goods, however, there are certain characteristics [2].

In 2015, continuing decline in world oil and weak domestic and external demand in prices adversely affected the GDP growth in Kazakhstan. The growth rate decreased from 3.9 per cent (compared with the same period of the previous year) in the first half of 2014 to 1.7 percent in the first half of 2015 (Table 1). A preliminary assessment indicates that GDP growth fell to about 1 per cent (compared with the same period of the previous year) for the first nine months of 2015, compared with 4.1 percent in the corresponding period in 2014.

The sharp fall in oil during the second half of 2014 had a negative impact on domestic demand prices, while the decline in growth in China (below 7 per cent) and a reduction in the Russian economy (-3.7 per cent in the first nine months of 2015) resulted in a reduction of the external demand. Household consumption fell by 2.3 per cent (compared with the same period of the previous year) in 2014, then rose again to 1.4 per cent in the first half of 2015, since, presumably, households have started to use their savings.

Public sector consumption decreased as a result of the budget correction, carried out in response to the shock of the fall in oil prices. The growth of investment in fixed assets declined from

5.1 per cent (compared with the same period of the previous year) in the first half of 2014 to 2.8 percent in the first half of 2015, as the devaluation expectations, competition from Russian imports and the uncertain global economic outlook weakened investors' confidence [3].

**Table 1. Contribution to real GDP growth, 2012-2015.
(In percentage points)***

	2012 first half	2012 second half	2013 first half	2013 second half	2014 first half	2014 second half	2015 first half
GDP growth including the contribution:	5,6	4,4	5,1	6,9	3,9	4,7	1,7
Domestic demand	7,7	10,3	13,3	2,0	0,3	3,2	1,8
Consumption	6,9	5,4	7,1	5,2	0,3	-0,2	1,0
A State	1,4	1,4	0,2	0,2	1,4	0,7	0,3
Households	5,3	4,0	6,9	4,9	-1,1	-1,2	0,7
Gross capital formation	0,8	4,9	6,1	-3,2	0,0	3,4	0,9
Capital investment	0,5	3,4	1,2	0,9	0,8	-0,8	0,5
Net exports	-5,1	-2,9	-7,7	5,5	3,5	2,6	0,4
Export of goods and services	-1,1	4,9	-5,2	6,9	-0,7	-3,3	-1,8
Imports of goods and services	-4,0	-7,8	-2,5	-1,5	4,2	5,9	2,2
The statistical discrepancy	-3,0	3,1	0,4	0,6	-0,1	1,1	0,5

**World Bank staff calculations based on Statistics Committee data.*

Note: Some amounts may not be accurate due to rounding [4]

The weakening of the domestic demand and lower fuel prices led to a decline in inflation in the first eight months of 2015, but the transmission effect of the weakening of the tenge since August, apparently, it leads to an increase in inflation. Consumer price inflation has decreased to 7.5 percent (compared to the same period of the previous year) in early 2015 to a historically low of 3.8 percent in August, but in September the adjustment of the exchange rate, combined with the abolition of controls on fuel prices have started to conduct the growth of consumer prices. As a result, consu-

mer price inflation, which amounted to an average of 4 per cent (compared with the same period of the previous year) in the third quarter of 2015, increased to 9.4 percent in October (Figure 1).

Trade surplus decreased significantly in 2015, and a deficit in the current account. Due to the fall in oil prices and the weakening of external demand from China and Russia (for metals and metal products, in particular), the total income from exports strongly decreased from US \$ 62.7 billion. In the first nine months of 2014 to 36, \$ 4 billion. USD. in the first nine months of 2015 (Table 2).

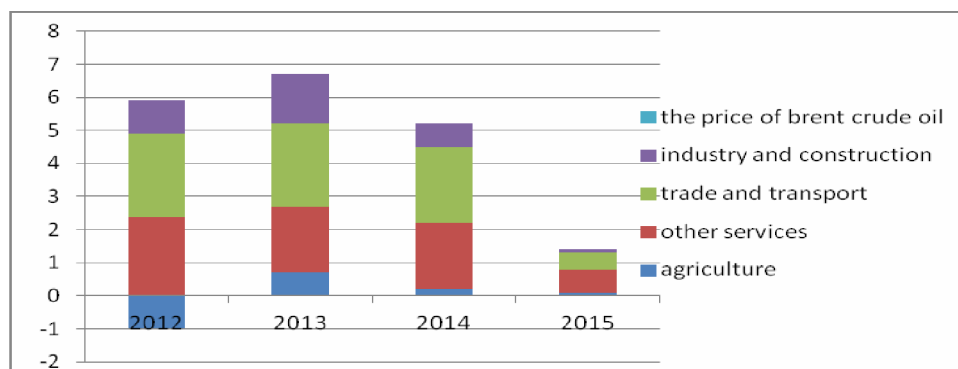

Figure 1. GDP growth and oil prices (in percentage points; US \$ per barrel)*
*World Bank Group

Table 2. Balance of payments official reserves, 2012-2015. (Bln. Dollars. USA)

	2012	2013	2014	2014 - nine month	2015 - nine month
Changes in foreign exchange reserves with the NBK	-4,3	-2,4	4,3	3,0	-0,8
Reference articles:					
Total official reserves (reserve)	86,2	95,5	102,5	104,2	96,1
Foreign currency assets of the National Fund	57,9	70,8	73,2	76,2	67,9
Foreign exchange reserves of the NBK	22,1	19,2	21,8	20,8	20,5
Gold NBK	6,1	5,6	7,4	7,2	7,7

Capital account and financial account are more complex picture, as foreign direct investment declined, and short-term capital outflows increased. While net inflows National Fund investments decreased in 2015, mainly due to increased outflow of short-term capital, they were partly offset by inflows of foreign direct investment (FDI) and external borrowing of residents of Kazakhstan. According to World Bank estimates based on official data, the net outflow of short-term capital outflows of foreign exchange and other members of the United States article "Errors and Omissions", increased from 7.8 bln. USD. In 2014 to 9.0 billion. dollars. United States for the first nine months of 2015. Evaluation of Halyk Bank of Kazakhstan shows that the growth of Kazakhstan's citizens is spending in 2014 to about US currency short-term outflows of \$ 11 billion.. For the purchase of goods and services in Russia in connection with

the appreciation of the tenge against the ruble. Moreover, due to the fact that FDI inflows fell by half to 7.6 billion US. Dollars. In the first nine months of 2014 to \$ 3.6 billion. Dollars. In the corresponding period of 2015, only partially offset by the outflow of short-term capital, it has led the formation of the deficit in the accounts of the movement of capital and financial transactions. As a result, the overall external balance of payments (excluding National Fund investments) significantly deteriorated from a surplus of 8.4 billion US. Dollars. In the first nine months of 2014 to \$ 6.1 billion deficit. USD. In the corresponding period of 2015, providing pressure on the tenge and official reserves [5].

The growth of the economies of the main trade partners of Kazakhstan is expected in the medium term will remain uneven, causing a negative impact on the demand for products of oil and

non-oil exports. The euro zone's largest oil export market of Kazakhstan, on the - still struggling with the uncertainty of the Greek debt crisis, and the growth is expected to reach a modest 1.9 percent in 2015 and 2016.

China is another important export market for Kazakh oil – and metal products, and the growth of China's economy is expected to decline from 6.8 percent in 2015 to 6.3 percent in 2016, as the country's economy continues to transition to a new model of development and the government is trying to implement structural reforms and reduce the burden of domestic debt.

The Russian economy, the direction of the largest Kazakh metals exports are expected to decline by 3.8 percent in 2015 and 0.6 percent in 2016, as well, in large part, due to the fall in oil prices and the impact of the depreciation of the ruble, and associated with this inflation on domestic demand. In the first half of 2015 tenge exchange rate against the ruble led to a resurgence of Russian exports to Kazakhstan, increasing price competition with domestic producers. The transition

to a floating exchange rate regime in mid-August, is expected to slow down the inflow of imports and exports, is expected to remain at a low level since the recession in Russia [6].

In this context, the current baseline scenario assumes that the pace of Kazakhstan's GDP growth will slow motion, as long as oil prices do not rise up and production increase. The growth rate is projected to decline significantly from 4.4 percent in 2014 to about 1 percent in 2015, as oil prices remain low, which leads to a reduction in domestic demand (Table 3). Uncertain external perspective will weaken private investment, while the effect of the transfer of KZT devaluation to reduce household consumption and government consumption will remain modest due to the ongoing fiscal optimization. In turn, the weak domestic demand will negatively affect production and retail trade, while low oil prices continue to slow the growth of ancillary sub-sectors, such as transport and trade. And the fiscal balance and the current account balance is expected to become negative in 2015.

**Table 3. Key macro-fiscal indicators, 2012-2017.,
The baseline scenario (percentage change, unless otherwise stated)***

	2012	2013	2014	2015	2016e	2017f
The price of oil, the average for Brent-Dubai-WTI (USD per barrel)	105	104	96,2	52,5	51,4	54,6
Oil production (million tons)	79,2	81,8	80,8	80,1	77,0	82,3
GDP	5,0	6,0	4,4	0,9	1,1	3,3
private consumption	11,0	12,6	-2,0	-2,0	0,0	2,0
government consumption	13,2	1,7	10,3	-3,2	4,3	0,0
Gross investments in fixed assets	9,1	4,9	0,2	-7,3	1,2	3,2
Export of goods and services	4,7	-0,2	-4,6	-1,9	-2,6	6,7
Imports of goods and services	20,9	5,2	-15,7	-13,0	-5,0	2,1
GVA	5,4	5,6	3,9	1,2	1,2	3,3
Oil sector	4,7	-0,2	-4,6	-1,9	-2,6	6,7
The non-oil sector	20,9	5,2		-13,0	-5,0	2,1
Consumer price inflation, at the end of the year	5,4	5,6	3,9	1,2	1,2	3,3
Consumer price inflation, on average over the period	0,0	-4,8	-1,0	-1,0	-1,7	4,7
The balance of current account (% of GDP)	6,0	7,9	5,3	1,2	1,5	3,1
Overall budget balance (% of GDP)	6,0	4,8	7,4	12,5	7,0	4,8
The non-oil fiscal balance (% of GDP)	5,1	5,8	6,7	6,4	13,3	5,3

*Calculations and World Bank staff estimates based on data published by the Statistics Committee, National Bank of the Republic of Kazakhstan and the Ministry of Finance of RK. Note: e = estimate; f = forecast

The projected recovery in oil prices in the medium term, is expected to increase domestic demand. e likely will experience a higher rate of inflation in 2016.

The Government of the Republic of Kazakhstan has expressed a strong interest in a large-scale attraction of FDI into the country in an effort to improve productivity and competitiveness in the non-oil economy through the transfer of skills and technology. These efforts are accompanied by a renewed focus on the value chain and the development of clusters within GPIIR industrialization program for 2015-2019 years. This focal section examines recent trends in FDI in Kazakhstan, focusing on four key issues. What types of invest-

ments attracted to Kazakhstan? What are the advantages to offer FDI to Kazakhstan? On attracting some types of investments should focus country? And what it can do to bring it to the preferred type of investment?

Since the beginning of 2000s, FDI in Kazakhstan is an upward trend of sustained growth, but with a sharp short-term fluctuations after the 2008 financial crisis.

Overall, FDI inflows to GDP, Kazakhstan has a significant advantage over the average result for Europe and Central Asia (ECA). Kazakhstan entered in FDI inflows, the index size of international production, present in the country, estimated at 120 billion. US dollars at the end of 2012.

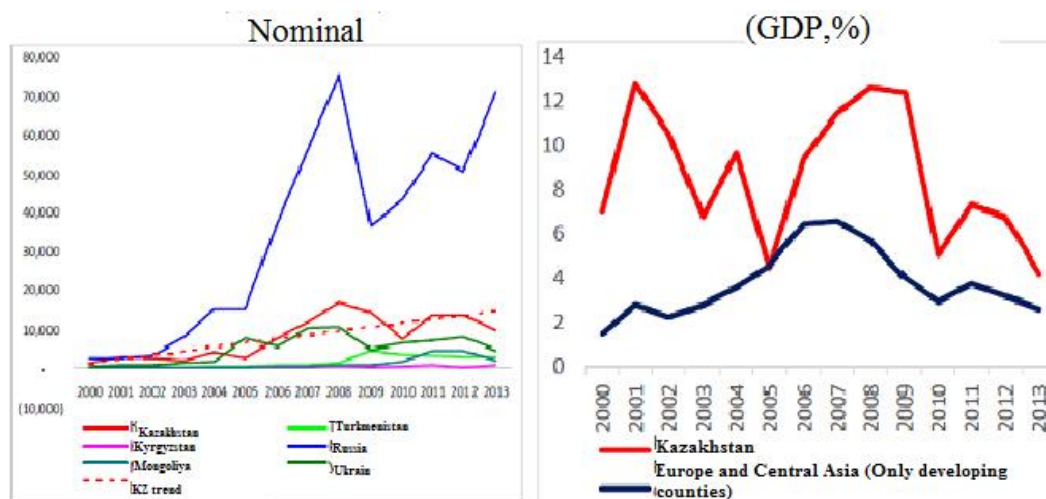

Figure 2. The net inflow of FDI in Kazakhstan*

**World Bank staff calculations, based on the National Bank of the Republic of Kazakhstan official data*

According to the National Bank of the Republic of Kazakhstan, about a third of FDI inflows in 2013 were focused on the primary sector (oil, mining and agricultural industries), another third is invested in professional and technical services, many of which are involved in the extractive industry (Figure 3). The latest high proportion of investment can be attributed to the central role played in supporting the activities of the primary sector, a range of business services such as engineering and technical activities, technical testing and analysis, as well as explo-

ration and artisanal activities. FDI in wholesale trade are also essentially intended to support the primary sector.

The manufacturing sector was only about one tenth of the total FDI, and these investments have been largely focused on the basic metals and fabricated metal products manufacturing, with a much more modest investments in food, beverages and tobacco. Construction, information and communication technology and financial services received a small share of FDI inflows [7].

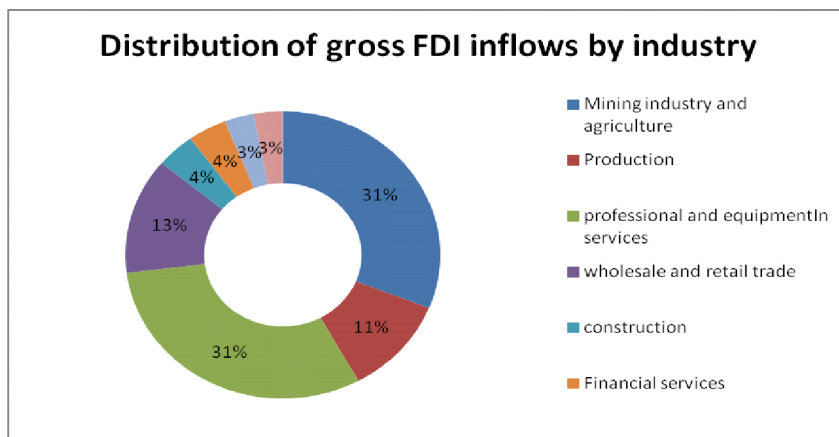

Figure 3. Distribution of gross FDI inflows by industry, 2013*

*World Bank staff calculations, based on the National Bank of the Republic of Kazakhstan official data

The distribution of the gross FDI inflow into Kazakhstan during the period from 2005 to 2013, emphasizes the importance of the EU Member States as a source of investment. Nevertheless, the share of FDI inflows in China increased from 2 per cent to 9 per cent in 2007 in Kazakhstan in 2013, while Russia’s share has remained largely unchanged over the period, and 5 per cent of the gross FDI inflows in 2013. The geographical distribution of FDI shows a similar trend (Figure 4).

Reinvested earnings comprise extremely small fraction of gross FDI inflows in Kazakhstan, on

average, only 10 per cent during 2005-2014., although this proportion increased to 22 per cent in 2014. In developing countries, reinvested earnings are generally one-quarter to one-third of FDI attracted. The low level of reinvested earnings is that the profits are usually withdrawn, rather than retained for reinvestment and expansion. In turn, this may indicate a problem in the preservation of existing foreign investors or in the fact that foreign investors encounter weak incentives to remain in the country and expand its activities.

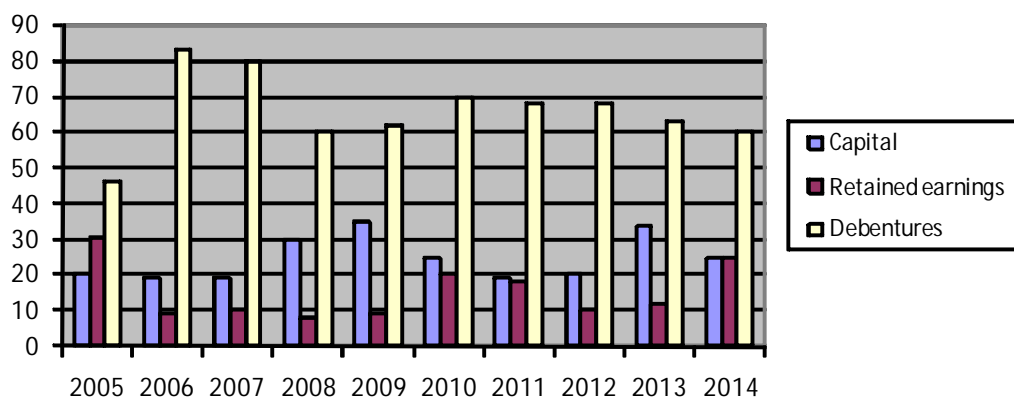

Figure 4. The composition of the gross FDI inflow*

*National Bank of the Republic of Kazakhstan

The role of FDI in the creation of jobs varies greatly depending on the industry. On the foreign companies registered in Kazakhstan accounts for

about 7 percent of total employment, or about 238 000 jobs. Foreign firms provide jobs to 27 percent of workers in the mining industry. In the

production of foreign firms have an average of 17 per cent of employment, while the professional, financial and business services, the share of foreign firms of total employment is 17, 13 and 16 percent, respectively. The share of foreign firms in employment in sectors traditionally dominated by the state, such as education, health, social services, water and sanitation, is negligible.

The need to create in Kazakhstan an attractive investment climate for a long time, no one in doubt. Key attributes of an attractive investment climate is also widely known: a favorable tax regime, developed legislation, the conditions for fair competition, an effective judicial system, the minimum administrative barriers and high-quality infrastructure for business development. In recent years, much attention is rightly paid to the culture of cor-

porate relations: the interaction of shareholders, management, staff and society. However, creating an attractive investment climate, we must clearly understand that investors – it is quite a wide range of market participants, with different objectives, priorities, principles of investment decisions and to take risks. What should be done to attract investment? Not an easy question, since the growing Kazakhstan market is vitally interested in all investments in all its forms and manifestations. However, the potential investors need the information field. Investors should have a clear idea of †the government’s economic policies and any proposed changes in the legislative framework. Increase of investment attractiveness, strengthening investor confidence in Kazakhstan – one of the priorities of the government.

References

1. Nazarbayev N.A. «Nation Plan – 100 concrete steps to implement the five institutional reforms». May 20, 2015 // the Mode of access. http://strategy2050.kz/ru/page/message_text2014/.
2. State program of industrial-innovative development of Kazakhstan for 2015-2019 // Mode of access. <http://invest.gov.kz/pages/normative>.
3. Law and foreign investment in the Republic of Kazakhstan. – Almaty: Zheti zhargy, 1997.
4. Opynbasarova E. Evaluation of Contemporary state of the investment climate and foreign direct investment in Kazakhstan // Economy. Strategy and practice. – 2015. – №2(30).
5. Bissenova P.A., Akhmetov A.A. Theoretical aspects of the assessment of the market value of an enterprise // Versatility business assessment: problems and prospects in the conditions of formation of knowledge-based economy. – Almaty, 2014.
6. Babayeva B.S. The effectiveness of foreign investment in Kazakhstan: state and ways to improve (on the materials of the Republic of Kazakhstan) // synopsis, PhD in Economics. – Almaty, 2004. – 29 p.
7. The official website of the National Bank of the Republic of Kazakhstan // Mode of access. <http://www.nationalbank.kz>.

Түйін

Шетелдік капитал Қазақстан Республикасына ғылыми-техникалық прогрестің жетістіктерін және алдыңғы қатарлы басқарушылық тәжірибе қосуы мүмкін. Сондықтан Қазақстан Республикасының әлемдік шаруашылыққа қосылуы және шетелдік капиталды тарту – мемлекетте заманауи азаматтық қоғамды құрудың негізгі шарты. Материалды өндіріске шетелдік капиталды тарту қажетті тауарларды сатып алуға алынатын несиеге қарағанда тиімдірек болып табылады. Шетелдік инвестицияларды тарту – қазіргі қоғамдық-экономикалық дағдарыстан шығу, өндірістің төмендеуін реттеу және мемлекет нарығының бәсекеге қабілеттілігін жоғарылату сияқты ортамерзімді мақсаттарға жету үшін өте маңызды.

Резюме

Иностранный капитал может принести в Республику Казахстан достижения научно-технического прогресса и передовой управленческий опыт. Поэтому включение Республики Казахстан в мировое хозяйство и привлечение иностранного капитала – необходимое условие построения в стране современного гражданского общества. Привлечение иностранного капитала в материальное производство гораздо выгоднее, чем получение кредитов для покупки необходимых товаров, которые по-прежнему растрачиваются бессистемно и только умножают государственные долги. Приток инвестиций как иностранных, жизненно важен и для достижения среднесрочных целей – выхода из современного общественно-экономического кризиса, преодоление спада производства и повышение конкурентоспособности рынка страны.

UDC 330.101.54:332.14

S. Gutkevych, doctor of Economics Sciences, Professor, Head of Department of International Economics of National University of Food Technologies

R. Smyk, post-graduate, Department of Economics of Enterprise, Methodical complex «International University of Finance»

GOVERNMENT INVESTMENTS REGULATION AT MACRO LEVEL

The paper analyzes government regulation of investment activities through the study of the factors influencing it. Investment attractiveness of a country is determined by factors promoting the development of national economy. These factors are: government regulation of investments, development of banking system, international experience and foreign investments attraction. The order of government regulation of investment activities is determined by Ukrainian legislation. The effectiveness of the government policy is estimated by the results of its potential capability to meet the needs and wants of its population. Government may have a great potential but its activity may not be effective if it does not operate with the primary aim to satisfy the interests of its population.

Keywords: *government regulation, investment attractiveness, effectiveness, Ukraine.*

Purpose

The purpose of the study is reasoning of theoretical and practical aspects of government regulation of agrarian sector at a nation-wide scope in order to increase the level of investments into the sector.

Results of the Studies

In modern conditions of economic development the mechanism of government regulation is defined as a system of legislative, executive and supervisory functions carried out by authorized government agencies to stabilize and adapt the

existing social and economic system to changing economic conditions (in particular, the improvement of its organization), especially in agriculture.

The development of industries at macro level is provided by the government through:

- stabilization of the legislative and regulatory framework to provide the favorable conditions for business development;
- non-interference of the state executive power in the economic activity of business entities;
- effective labor and employment policies, social protection, health, education, science and

culture, environmental protection, ecological safety and environmental management;

– promotion of private initiative as one of the effective factors of production;

– protection and support of national enterprises;

– protection of property rights, job conditions and intellectual property;

– support of reforms, infrastructure development of food markets, social programs and ensuring the manufacture of competitive products.

Government regulates, controls and determines legal basis for market relations. As international experience demonstrates foreign capital comes into country in the form of investments especially in those countries where there is a stable and effective legal framework to attract foreign investment.

According to available economic potential the government determines measures to ensure stability and economic growth, increase the ratings of country that affects the activity of investors. The role and importance of public investment in the economy can be observed two-fold. On the one hand, the decrease in public investment may be indicative of financial insolvency, however, on the other hand, reduction in public investments reflects the level of market reforms being implemented in the economy.

If the beginning of reform regulation of investment processes carried out by the directive central planning capital investments, on the stage of the reforms carried out decentralizing investment management, the transition to management based on market relations.

The essence of governance of the economy depends on the nature of functions that are implemented in the process of management. The state regulates the investment process through legal, economic, administrative levers. The state should regulate investment process and be responsible for its organization, as state support of investment the investor will contribute to the development of market relations.

The state regulates investment activities, forms and carries a total investment policies. To a large

extent depends on the investment activities of investment attractiveness, as determined by efficiency investments profitable investment. Foreign investors held back economic and political instability in the country.

Public administration is the investment process by ministries and departments that exercise leader-sectors of management responsible for their development.

The principles of governance of investment activity are:

– mutual responsibility of investors and the state;

– respect for fundamental rights and freedoms of investors;

– legal responsibility of investors for violation of legal acts of Ukraine;

– consistent decentralization of the investment process and the expansion of mixed financing investment projects;

– attracting foreign investment, primarily to implement priority programs of government;

– improvement of legislation that relates to investment.

The regulation of government investment process involves a compromise between fiscal function and investment efficiency.

The regulation is one of the functions of control and assumes the availability of specific functions, controls the investment process.

Subsidies and grants directed to development areas, industries and basic industries. Subsidy is a kind of public financial guide, help, the money provided to government entity for use only in specified purposes and can be performed as a form for safety businesses.

By the functions of state regulation of the investment process also includes standardization, regulation, taxation. Directly or indirectly taxes affect pricing and investment decisions in the financial market.

Tax policy is only effective if you use it as a means of stimulating production, according broadens the tax base. Formation of tax policy in Ukraine in the new economic conditions must take into account the characteristics of industries and condi-

tions of the transition. The current economic situation in Ukraine requires the use of effective regulators investment process to stimulate investment.

Tax policy, land tax, fixed rents are factors that affect the functioning of the investment market. The main subjects of investment demand in developed countries is a private association – the corporation, but the government influences their investment policy. The first is the creation of a favorable investment climate and innovation carried out by means of tax and depreciation policy, focused on accelerating the recovery of assets, replacement of existing technologies latest, and to ensure regulation of investment demand.

The legislative tax benefits, provisions for investments into account the economic situation, the need to develop certain industries, stimulate critical areas of the economy. Interesting in this regard the experience of Finland. The adopted law in this country, the accumulation of investment limit their scope. According to the law, companies were not allowed to allocate investment of more than 30% of annual income derived from agricultural activities, and more than 20% – from industrial activities. At the same time, the law contains a list of benefits established by the government to stimulate the industry.

In France, government regulation of the economy – a well thought-out system of indicative strategic planning, bid management, control over wages, encouraging competition. The main focus areas of investment regulation in this country is tax policy. The functions of state regulation of the economy, including planning, can coordinate the state and private business, resulting in the French government directly controls nearly half of the gross national product.

US investment experience shows that investment activity state basically limited by specific sectoral or regional programs, military space infrastructure development at the national level, environmental, elimination of natural disasters. The government influences the investment market through a system of state orders and monitors the implementation of environmental, sanitary and hygienic standards, compliance with safety regulations, etc.

Local authorities states carry out their own investment as customers for the construction of various infrastructure and housing.

On state regulation of investment are the main mechanisms of tax-depreciation, financial and monetary policy. In the process of private investment firm clients and contractors operate on the basis of common rules in force in the economy, especially podatkovo-depreciation legislation and environmental, sanitary and hygienic and other standards. The national legislation governing the investment process available.

The practice of developed markets shows that taxation system is the main regulator of state influence on the activities of that hazyayuyut, determining the proportionality of production, exchange, distribution and consumption of labor. It stimulates business activity, investment initiative producers and increase overall efficiency.

Under US tax law is subject to tax retained earnings, ie income earned during the year, excluding depreciation, loan payments on account of interest costs to charities, various payments due to penalties and losses in the implementation of the economic process. Each of these species regulated by the state allocations to the size of retained earnings artificially zanyzhuvalysya. Tax laws defining their types, categories of taxpayers, objects of taxation, principles for determining the calculation base, minimum tax rates and the size of the list of benefits. Legal regulation of taxation to centrally manage a tax system that is the basis for economic policy.

Flexible tax system provides an opportunity each year to specify tax rates and spending tax policy according to the economic situation, that changed. This tax rules remain stable, which is the legal protection of taxpayers. The main tax regulators investment activity of economic entities in the state defined benefits for income tax.

In the United States and other developed countries stimulate significant importance to accelerate the recovery of the production apparatus and encouraging the development of advanced active part of fixed assets has «investment tax credit», which involves reducing taxable income

by the amount of capital investment used for the purchase of new machinery and equipment. This feature is actually a tax rebate, allowing technically modernize the industry, acknowledged the country's priority. In some foreign countries use investment loan has a local character and aims to stimulate investments in the most significant of the socio-economic point of view objects.

In managing the investment process given the importance depreciation regulation. In traditional uniform write off depreciation on fixed assets used higher depreciation in the first years of their subsequent decline. The ability to write off the costs of production of most of the cost of equipment can reduce the value of the taxable income and the actual level of taxation of corporations.

Accelerated depreciation methods applied in the US, UK, Germany, Japan, France, Sweden, Switzerland and other countries. The goal of this method is to encourage intensive restoration of production, the struggle with the impact of inflationary factors and overcome the rapid obsolescence of technology.

The use of accelerated depreciation – a reproduction of capital, the implementation of which is associated with compensation disposal of obsolete means of labor. In developed countries there is a steadily high rate of capital outflow, indicating the intense play.

In our country, one of the sources of investment are depreciation. Periodically conducted revaluation of fixed assets and the application of accelerated depreciation pursuant to the Regulation on the application of the accelerated depreciation of the active part (machinery, equipment, vehicles) of fixed assets and create conditions for enterprises accumulation of financial assets.

Accelerated depreciation fund is to guarantee protection against losses due to obsolescence of fixed assets, caused by incomplete compensation of their value.

Definite interest is the Swedish experience in the use of the state system of tax incentives for investment reserves. Under this system allowed firms *vidchyslyaty* in investment reserves and 40% of commercial income not subject to taxation.

Formation reserves investment helps accelerate scientific progress.

Tax policy is only effective if you use it as a means of stimulating production, according broadens the tax base. Formation of tax policy in the agrarian sector of agriculture of Ukraine in the new economic conditions should take into account the peculiarities of Agriculture and conditions of the transition. The current economic situation in Ukraine requires the use of effective regulators investment process to stimulate investment.

The adoption of laws and other regulations governing investment, is one of the most important conditions for realization of the state investment policy. This legislative framework governing investment policy in various forms.

As an investment process state regulates the investment process in the following main forms:

- selection of priority investment targets;
- tax regulation of investment activities;
- the implementation of appropriate depreciation and credit policy;
- examination of investment projects.

Formed and operate new institutions that regulate or provide foreign economic activity of the country. Governmental agencies such as the Ministry of Foreign Economic Relations and Trade, Export-Import Bank, the Customs Committee, the Monetary and Economic Department, the Ministry of Finance, departments and services of other departments.

The National Agency for Reconstruction and Development. In order to prevent disputes between foreign investors and executive bodies and local self-constituted independent expert on foreign investment as advisory body.

Enhancing investment determined by the development of the market and the level of investment formation of its infrastructure, including the securities market. The state in one form or another, directly or indirectly regulating the securities market.

In legislative provision, the scope of state regulation of securities market in Ukraine include regulation and define the rules of issue and appeal of securities, registration of new issues, licensing

professional activities in the securities market, protecting investors, monitoring compliance with antitrust laws, control pricing and of market participants.

Securities regulation by a public body – the State Commission on Securities and Stock Market, within which implied the chairman and six members, appointed for seven years by the President of Ukraine in consultation with Parliament. In the state commission tasked with resolving issues in the field of state regulation of securities market, many important issues functioning financial markets are run by the National Bank, Ministry of Finance, State Tax Administration. Stock market participants create a self-regulatory organizations that control the general rules of conduct on the market, fair competition, defend their interests and perform other functions.

In many countries, public authorities delegate functions to self-regulating organizations controlling the securities market. For example, calling Xilai control of securities on the stock market delegated Securities Commission registered stock exchange, monitoring calling securities on the OTC market passed the National Association of securities traders.

When selling investment shares determined social priorities: greater demand (a priority sector – more decentralized income assets. Formation of the stock market allows to activate investment activity is the most important component of market infrastructure investments and motivational factors.

Key investment process depends on the state of the market. The low level of market infrastructure is an additional obstacle to the investment process. On the investment process in the industrial sectors negatively impact high transport costs. Not conducive to attracting investment resources, social conditions, tax and legal system in Ukraine.

Reforming agricultural enterprises creates conditions for the development of market infrastructure. Develop market infrastructure is essential transformation of forms of management that is needed to ensure the competitiveness of agricultural products. In the transition to a market economy period should focus on solving the problems that affect the success of a market economy, na-

mely: training for farmers corresponding categories of professionals providing timely flow of information in «demand-offer» of a particular product in the market and prices, true and full economic information on forming food markets (their volume, segmentation, structure), skills motion control products on the market, development of forms and methods of advertising (product, auctions, fairs, auctions), ensuring of its active sales the ability of consumers to choose.

Effective economic development in a market economy requires requires deep theoretical and practical knowledge of the laws of the market, training of professionals not only in matters of resource-intensive use of technology in modern production, but also knowledge of the basics of marketing, management, business and market conditions, gain experience creating market-oriented social organization and production structures, market culture management.

Exchange activities regulated stock exchange rules and regulations, which allow speed up the conclusion of agreements and simplify their registration, determines the need for forward and futures contracts. But small producers can not benefit from stock exchange services because consignments on standardized exchanges and volume. For small producers wish to create economically independent intermediary organizations or companies that can quickly procure and deliver small consignments, while reducing transportation costs.

These organizations are multifunctional trading houses, with production facilities, insurance and transport enterprises engaged in foreign trade activities and marketing research. The trading house may be a member or founder exchange structures.

Market relations in the investment area defined directions, connected with refusal from direct administrative allocation of investments by industries and regions. As the world practice to do so, retaining state regulation of the investment process, perhaps. In this case, the state should be administrative and regulatory, and guiding and body that directs, in a market system.

In a market economy the state management of investment activity can be done through the

development of strategic goals and objectives of the investment policy. State investment policy provides for implementation of a number of functions, including finance and development unattractive for private investors, but the areas that have strategic importance for the country – culture, education, science; Second, regulation of privatization of the public sector in the production; implementation of state policy of investing.

State investment policy presented in the form of «objectives tree» in Fig. 4. For the purpose of research, we consider public investment as a business use, providing a functional implementation of state investment policy. The diagram shows the main directions and methods of implementation of this function. Thus, the benefits system is seen as a method for private investment, creating conditions for attracting investors.

The system of sanctions and penalties will help curb Directions investment capital. The size of funding is based on analysis of financial condition of the company, in view of its possible reorganization into joint stock companies with a different percentage of the state capital.

In modern conditions there are the following directions of investment policy:

- encouraging private investment and reducing state;
- encouraging investors to guide and tools in resource-intensive industries and production;
- attracting foreign investors;
- investment objects, create new workplaces that affect the demographic situation of society.

State investment policy, its implementation methods, functions, directions and use investments are subject to changes in government.

According to the analysis of the legal framework to implement the state investment policy of Ukraine in the near future will dominate the following principles:

- strengthening state control over the targeted expenditure of the state budget allocated for investment in the form of non-repayable financing and turning;
- decentralization of the investment process, increasing the share of equity in total investments,

increase the value of depreciation to finance investments;

- the transition from the distribution of public investment for productive purposes to their placement on a competitive basis, serviceability and reversibility of centralized capital investments;
- application of the insurance and guarantee support for state investment programs.

Practice expansion of the joint state and commercial finance investment projects. Use irrevocable budget financing should be restricted only for socially important objects that can not be profitable and do not have before their own sources of savings. State support is only some companies that are state owned.

One source of investment resources should be savings. To use this source to be addressed compensation contributions and implement a series of measures to revive confidence in the banking system.

Personal savings is stable and reliable source that is increasing – a cumulative value. But in an inflationary economy may be a process of growth of savings and reduced purchasing power, which naturally reflects on profit and investment process as separate structures and state.

Considered measures, including planning, widely used in the practice of developed countries. For example, the French plan includes strategic directions and the most appropriate investment.

Managing public investments should be based on national plans that are not legislative. Regardless of ownership, the company involved in the implementation of such plans will receive loans and defined benefits.

In indicative planning figures established reference scale and structure of investment:

- determined the state order for the introduction of fixed assets;
- limits established by the state centralized capital investments;
- specifying areas and end use reserve investment resources;
- indicated priorities for the use of decentralized investments;
- government incentives determined per-

formance targets proposals.

The basis of investment planning should consider the country population and degree of development of the economy to ensure a high standard of living. Formation conditions and methods of regulation of investment activity includes taxation, incentives for the priority areas of investment, credit, depreciation, competitive distribution of budgetary allocations, loans, limiting prices, production quotas and licensing, inflation control.

Conclusion

Government regulation policy in the realm of investments is to implement economic, scientific and social programs. The main feature of modern government investment policy is to create conditions for the expansion of off-budget sources of financing and investments of domestic and foreign investors into the economy through further improvement of the legal framework and effective government support of investment projects.

References

1. Synergetic Bases of Investment in Economy Sectors: [monogr]/ under gen.ed. S. Gutkevych. “ Kyiv, 2013. “ 200 p.
2. Про інвестиційну діяльність. Закон України від 18.09.91р. // Закони України в 12 т. – Т.2. К., 1997. – С. 173-180.

Түйін

Мақалада инвестициялық қызметті мемлекеттік реттеу үрдісі оған әсер ететін факторлармен қатар қарастырылған. Мемлекеттің инвестициялық тартымдылығы ұлттық экономиканы дамытатын факторлармен анықталады: инвестициялық қызметтің мемлекеттік реттелуі, банк жүйесінің дамуы, халықаралық тәжірибе, шетелдік инвестициялауды тарту. Инвестициялық қызметті мемлекеттік басқаруды Украинаның заңнамасы анықтайды. Мемлекет қызметінің тиімділігін қоғам тұтынушыларының қажеттілігін қамтамасыз ету мақсатында оның потенциалын пайдалану нәтижелері арқылы бағалайды. Мемлекетте үлкен потенциал болса да, оның қызметі қоғам мүддесінде қолданбаса, тиімді бола алмайды.

Резюме

Рассмотрен процесс государственного регулирования инвестиционной деятельности на основе изучения факторов влияющих на него. Инвестиционная привлекательность государства определяется факторами, стимулирующими развитие национальной экономики, к которым относятся: государственное регулирование инвестиционной деятельности, развитие банковской системы, международный опыт, мотивация иностранного инвестирования. Порядок государственного управления инвестиционной деятельностью определяется законодательством Украины. Эффективность деятельности государства оценивается результатами использования его потенциала в целях удовлетворения потребностей общества. Государство может иметь большой потенциал, но его деятельность не будет эффективной, поскольку используется не в интересах общества.

ӘОЖ 141.301.1:608.5 (005.336.4)

Г.С. Сартабаева, магистр, аға оқытушы

Г.К. Айбасова, магистр, аға оқытушы

ҚазЭҚХСУ

ҚАЗАҚ ЭКОНОМИКА, ҚАРЖЫ ЖӘНЕ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ САУДА УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ЖАРШЫСЫ, 2017. – №1.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ БАҒАЛАУ ІС-ӘРЕКЕТТЕРІН ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ

Мақалада Қазақстандағы бағалау іс-әрекеттерін жетілдіру жолдары қарастырылған.

Негізгі ұғымдар: *бағалау қызметі, стандарт, бағалаушы, бағалаушылар палатасы, өзін-өзі реттеу.*

Қазақстандағы бағалау іс-әрекеттері нарықтық экономикаға негізделі отырып, 2000 ж. 30 қарашада қабылданған «Қазақстан Республикасындағы Бағалау қызметі туралы» Заңына және бағалау стандарттарына негізделі отырып жүргізіледі. Осы жыл аралығында заңға толықтырулар мен өзгертулер енгізілуде. Бұл толықтырулар мен өзгертулер қандай өзгерістерді көрсетуде және қазіргі таңда осы өзгертулер мен толықтырулардың объективті тұрғыда теріс және оң жақтарын қарастыруға болады [1].

Бағалау заңы өз күшіне енген күннен бастап бағалау қызметін жүзеге асыруға лицензия 117 кәсіпорындар мен 343 жеке тұлғаларға берілді. 2002 ж. бастап бірқатар бағалауды реттейтін нормативтік-құқықтық актілер әзірленді және қолданысқа енгізілді. Дегенмен лицензиялар сырттай берілуі және бағалаушылардың білімдері туралы ұсынылған құжаттардың негізінде біліктілігі сырттай тексерілуіне байланысты, берілген лицензиялардың саны күрт өсті. Ал 2009 ж. лицензия алған заңды тұлғалар саны 968, жеке тұлғалар 1885-ке жетті. Бәсекелестіктің көбейуіне байланысты бағалаушылар тапсырыс берушінің бағалауға байланысты кез келген талаптарын орындауға тура келді. Осындай жағдайларға байланысты бағалау сапасы да төмендей түсті.

Қоғамдық ортада бағалаушыларға деген теріс көзқарас пайда бола бастады. Осы жағдайға байланысты уәкілетті органдардың шешімі бойынша бағалау компаниялары мен бағалаушыларды жоспарға сай тексеру жұмыстары жоспарланды. Бұл тексеру жоспарға сай іске аспады, өйткені жыл сайын миллионға жуық есептер құрастырылды, олардың көбісін тексеру үшін арнайы білім қажет. Сапалы тексеріс жұмыстарын жүргізу үшін біліктілігі жоғары бағалаушы маман қажет, бірақ уәкілетті органдарда мамандар тапшы болды. Сонымен қатар бағалаушылардың іс-әрекетін тексеру үшін бағалау жұмыстарын жүргізуге байланысты нормативтік-құқықтық ақпараттар толық болмады. Сол себепті бағалау қызметін өзін-өзі реттеуді жандандыру қажеттілігі туындады.

Осы мақсатта 2009 ж. қараша айында заңға «Бағалаушылар палатасы» сияқты ұғым енгізілді және бағалаушыларға міндетті талап бекітіледі: бағалаушы бір ғана бағалаушылар палатасының мүшесі бола алады.

Бағалау палаталары аймақтық және республикалық бағалау палаталары болып бөлінді.

Аумақтық бағалаушылар палатасы

Аумақтық бағалаушылар палатасы – өзінің құрамына бағалау ұйымын біріктіретін, бағалаушылардың, бағалаушы ұйымдардың құқықтары мен заңды мүддесін қорғау

және бағалау қызметі үшін бақылауды жүзеге асыру мақсаттарында құрылған, өзін-өзі басқаратын коммерциялық емес ұйым болып табылады.

Аумақтық бағалаушылар палатасы республикалық бағалаушылар палатасының мүшесі болып табылады.

Аумақтық бағалаушылар палатасының қызметін бағалау Заңда және жарғыда реттеледі.

Қазақстан Республикасы әрбір облысының, республикалық маңызы бар қаласының, астанасының аумағында бір ғана бағалаушылар палатасы құрылады.

Аумақтық бағалаушылар палатасының атауында осы ұйым мүшесінің қызметі түріне сілтеме қамтылуға тиіс.

Республикалық бағалаушылар палатасы

Республикалық бағалаушылар палатасы өзінің құрамында Қазақстан Республикасының аумағында тіркелген аумақтық бағалаушылар палаталарын біріктіретін коммерциялық емес өзін-өзі реттейтін ұйым болып табылады.

Республикалық бағалаушылар палатасының негізгі міндеттері Республикалық бағалаушылар палатасы мүшелерінің құқықтары мен мүдделерін қорғау, сондай-ақ Қазақстан Республикасы бағалау қызметін жүзеге асырудың бірыңғай шарттарын қамтамасыз ету болып табылады.

Республикалық бағалаушылар палатасы қауымдастық (одақ) нысанында құрылады.

Қазақстан Республикасының аумағында бір Республикалық бағалаушылар палатасы құрылады.

Республикалық бағалаушылар палатасының қызметі осы Заңмен және жарғымен реттеледі.

Республикалық бағалаушылар палатасы халықаралық бағалаушылар бірлестіктеріне кіруге құқылы.

Республикалық бағалаушылар палатасының функциялары:

– бағалау қызметі саласындағы мемлекеттік саясатты жетілдіру жөнінде ұсыныстар әзірлеу;

– мемлекеттік органдарда, жергілікті өзін-өзі басқару органдарында, сондай-ақ халықаралық кәсіптік бағалаушылар ұйымдарында аумақтық бағалаушылар палаталарының мүдделерін білдіру;

– бағалаушылар палаталарының құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау;

– бағалау қызметі саласындағы мамандарды кәсіптік қайта даярлау бағдарламаларын әзірлеу және бекіту;

– біліктілікті арттыру курсынан өткені туралы сертификаттар (куәліктер) беру тәртібін бекіту;

– тағылымдамадан өту тәртібі туралы ұсынымдар әзірлеу;

– бағалаушылар палатасына бағалаушылар палаталарының, бағалау қызметі саласында көрсетілетін қызметті тұтынушылардың өтініштерін, өтінішхаттарын, шағымдарын қарау;

– Республикалық бағалаушылар палатасы мүшелерінің тізілімін жүргізу және осы тізілімде қамтылған ақпаратты уәкілетті орган белгілеген тәртіппен уәкілетті органға, мүдделі тұлғаларға беру;

– Біліктілік комиссиясын құру;

– мүдделі адамдардың аумақтық бағалаушылар палатасының сарапшылары жүргізген бағалау туралы есептік сараптама нәтижелерімен келіспеген жағдайда, бағалау туралы есепке сараптама жүргізу;

– бағалау қызметінің дамуына, оның тиімділігін арттыруға, бағалаушылардың, бағалау ұйымдарының, аумақтық бағалаушылар палатасының қызметін ұйымдастыруға және үйлестіруге септігін тигізу;

– «бағалаушы» біліктілік сертификатының, бағалау ұйымдарының лицензияларын беру, тоқтата тұру, тоқтату, айыру және қолданысын тоқтату туралы деректерді өзінің интернет-ресурсында мемлекеттік және орыс тілдерінде орналастыру немесе мерзімдік баспа басылымдарында жариялау;

– бағалаушыға кандидаттарды сертификаттауды өткізу тәртібін белгілеу;

– Біліктілік комиссияның қызметін

калыптастыру және жүзеге асыру қағидаларын әзірлеу;

– бағалау стандарттарын, оларды қолдану бойынша әдістемелік нұсқамаларды тарату үшін жағдай қамтамасыз ету болып табылады.

Осылайша, 2009 ж. 9 қарашада Қазақстан Республикасы Үкіметінің қабылдаған «Бағалау қызметінде Қазақстан Республиканың кейбір заңнамалық актілеріне өзгерістер мен толықтырулыр енгізу туралы» Заң қабылданды. Заң айтарлықтай бағалаушылардың және олардың қоғамдық бірлестік – Палата мүмкіндіктерін кеңейтті, белгіленген нормалар мен ережелер аясында бағалау қызметі сапасын бақылау бойынша, бағалаушылардың мүдделерін қорғау, бағалаушылардың кәсіби деңгейін арттыруына жәрдемдесу, бағалау қызметі ережелерін және стандарттарын әзірлеуге бағытталды. Бірақ, тәжірибе көрсетіп отырғандай, осы инновацияларды қабылдау тек бір жағы ғана. Мысалы, Заңға сәйкес Палата қызметінің бірі «өз мүшелерін бағалау қызметінің, бағалау стандарттарының, іскерлік және кәсіптік әдеп-ережелерінің заңнама талаптарын сақтауын қамтамасыз ету» болып табылады, яғни қазіргі кезде Әділет Департаментінің мүшелерімен жүргізілетін бағалаушыларды ресми тексерулерге Палатада қатысуы тиіс, бірақ факті бойынша Палаталар мұндай іс-шараларға тартылмайды. Осы жерде Палаталар Заңда өздеріне жүктелген функцияларды қалай орындайды деген сұрақ туындайды?

Сондай-ақ мемлекеттік құрылымдар жұмысында көптеген дауларды және түсініспеушілік тудыратын мәселе бар. Бағалаушы – бұл жеке және заңды тұлға! Бағалаушы – Қазақстандық ноу-хау. Әлемнің еш жерінде бағалаушы заңды тұлға деп анықталмайды. Бұл жерде көптеген қиындықтар туындайды. Палата бағалаушыны оқытуға және жаңадан дайындауға міндетті (заңды тұлға ретінде қалай орындау керектігін немесе қалай оқыту керектігін?) Сондай-ақ заңда заңды тұлғаның мүшелік етуін бір палатада,

ал жеке тұлғаның қызметкерінің мүшелігі басқа палатада жол беріледі. Осы жерден «олар қандай этикалық кодексін орындауға тиіс және қай Палатаның ережелері мен стандарттарын ұстануы тиіс» деген сұрақтар туындайды! Және де мұндай шешілмеген мәселелер көп. Осыдан, «қазіргі Заңның жұмысы елеулі өзгерістер мен түзетілерді енгізуді талап етеді» деген тұжырымдама шығады.

Республиканың облыстарында құрылған палаталардың бірігіп, Республикалық бағалаушылар палатасын құру құқығы бекітілген. Республикалық палата 2010 ж. маусымында құрылды. Республикалық палата өз кезегінде «Бағалау қызметінде мемлекеттік саясатты жетілдіру бойынша ұсыныстар әзірлеу» функциясын Заңмен бекіткен. Осыған байланысты, Республикалық палатада «Заңнама және мемлекеттік органдармен өзара әрекеттесу комитеті» құрылды. Осы Комитетте қазіргі кезде қолданылып жүрген заң шеңберінде бағалаушылар мен бағалаушы палатасы соқтығысқан проблемаларды ескере отырып, Заңға өзгеріс енгізу үшін «Бағалау қызметі туралы» жобасын дайындаған болатын. Заңда бағалаушылардың үлкен бөлігі көрініс табатын негізгі сәттері бұл:

– бағалаушыны тек жеке тұлға ретінде анықтау;

– бағалау қызметін лицензиялауды және өзін-өзі реттеуді жою.

Бұл жоба қазірдің өзінде бағалаушылардың арасында төрт айдан астам талқылану үстінде, жақын арада біздің заң шығарушылар қаралуына беріледі деп үміттенеміз. Бірақ уәкілетті органға бергенге дейін, бұл жобаны Уәкілетті орган өкілдерімен, Әділет Министрлігі өкілдерімен және Қаржы Министрлігімен келісу қажет. Осы мақсатта, Республикалық бағалаушылар палатасы барлық мүдделі мемлекеттік ведомстволар өкілдерімен дөңгелек үстел өткізді. Өкінішке орай, тәжірибе көрсеткендей, Уәкілетті органның қызметкерлері Республикалық палатаның барлық ұйымдастыратын іс-шараларға шақыруларды елемейді.

Сонымен қатар, бағалау қызметін реттеу негізгі құрамы ретінде бағалау стандарттары шығады. Заңмен Республикалық палатаға «бағалау стандарттарын әзірлеуге қатысу» функциясы бекітілген. Осыған байланысты, Республикалық палатада «Бағалау қызметіндегі стандарттар мен әдістемелер комитеті құрылды». 2010 ж. Бағалау қызметіндегі стандарттар мен әдістемелер комитетімен Қазақстан Республикасының бағалау стандарттарының жүйесін әзірлеу тапсырмасы қойылды. Бірінші бағалау стандарты, «терминдер мен анықтамалар» ҚР Әділет министрімен 2010 ж. қаңтарда бекітілді. Жағдай бойынша, сол кезде стандарт Комитеті де, Бағалаушылар палатасы да болмады. Осылайша, «Терминдер мен анықтамалар» бағалау стандарты Республикалық бағалау палатасының және Стандарт комитетінің қатысуынсыз әзірленді.

Республикалық палатаның ұйымдастыру конференциясы мен бірінші Республикалық бағалаушылар палатасының конференция шешімдеріне сәйкес, 2010 ж. екінші жартысында Стандарттар мен анықтамалар комитетімен бағалау стандарттарын әзірлеу және қазіргі қолданыстағы бағалау стандарттары жобаларына толықтырулар мен қолдану енгізу жұмыстары басталды. Уәкілетті органның талаптарына сәйкес, 2010 ж. 4 стандартты жариялауға жоспарланған болатын. 2010 ж. желтоқсан айында Қазақстан Республикасының Әділет Министрлігінде мақұлданымымен барлық жоспарланған стандарттар қабылданып бекітілді.

Алайда, бекітілген стандарттардың сапасы мәз емес. Біздің талдау бойынша келесі мәселелер себептерін анықтауға мүмкіндік берді:

1. Біздің бағалаушыларда қоғамдастықтың бірқатар түйінді мәселер мен бағалау мәселерді талдаудағы бірыңғай пікір болмауы.

2. Біздің бағалаушылар стандарт жобаларына ұсыныстар мен ескертулер жіберуде әлсіз позицияда. Көптеген бағалаушылар стандарттарды қолдануға міндетті болған

нан кейін, ұсыныстарды жібереді және осы стандарттар бойынша жұмыс істеу мүмкін емес деп стандарттарды қайта қарауды талап етеді.

3. Бекітілген тұжырымдамасы мен стандарттардың жалпы жүйесінің құрылуының болмауы, сонымен қатар бекітілген стандарттар жиынтығы құрылымының болмауы.

4. Уәкілетті органға жіберілген жобалардағы стандарттардың көптеген тармақтарын толығымен жойған мемлекеттік шенеуніктердің белсенді араласуы. Басқаша айтқанда, стандарттар шенеуніктермен қайта қаралды.

Осыған байланысты, бекітілген стандарттардың мәтіні кейбір түзетулерді талап етеді. Дегенмен стандарттар қабылданды, біз оларды сақтауға міндеттіміз, ал түзетулер уақыт шығындарын талап етеді. Сапалы және объективті бағалау өткізуге барлық мүдделі тұлғаларға қазірдің өзінде бекітілген стандарттарды әзірлеуге белсенді қатысуға және жоспарланған стандарттар мен нұсқауларды дайындауға өз үлесін қосу қажет деп санаймыз. Иә, бағалау стандарттары бойынша Қазақстанда ең үздік емес, бірақ мұндай стандарттар әлдеқайда жақсы жұмыс істеуге тиіс. 2016 ж. Уәкілетті органның атына Республикалық бағалаушылар палатасынан тағы 4 стандарт жіберілді: «Құнның қоры мен түрлері», «Зияткерлік меншік объектілерін және материалдық емес активтердің құнын бағалау», «Жылжымалы мүліктерді бағалау» және «Жылжымайтын мүлікті бағалау» [2].

Сондай-ақ Республикалық палатаның бағалау қызметінің стандарттар мен анықтамалар комитетімен 3 маңызды құжат әзірленді, қазіргі кезде ол сақтандыру компанияларымен, екінші деңгейдегі банктермен, сонымен қатар Қаржы нарығы мен қаржы ұйымдарын қадағалау агенттігімен және т.б. мүдделі құрылымдармен келісу сатысында тұр:

– кепіл мүлкінің құнын бағалау бойынша нұсқаулық;

Бағалау қызметі / Оценочная деятельность

– көлік құралына келтірілген зиянның мөлшерін бағалау бойынша нұсқаулық;

– объектілердің құнын бағалау, зияткерлік меншік және материалдық емес активтер қолдану жөніндегі нұсқаулық [3].

2015 ж. қыркүйек айында Қазақстандағы бағалау қызметінің 20 жылдығына арналған Республикалық бағалаушылар палатасымен Астанада Халықаралық конференция өткізілгеннен кейін, БҰҰ Біріккен Бағалаушылардың Кеңесін құру өзекті мәселеге айналды. Бұл тіпті Халықаралық бағалау

стандарттары 2016 жобасында көп түрлі бағыттағы сәттер бар. Мысалы, заңнамалық актілерде белгіленген нарықтық емес құндардың бөлімінде салық, кеден, кадастрлық және басқа да іс жүзінде қолданылатын құндардың түрлері алынып тасталды және де тарату құны проблемасы шешілмей отыр. «Ипотекалық құн» ұғымы жоқ. Шетелдік аудиторларға бізде қалыптасқан әділ құнын бағалау жүйесін төмендеуге мүмкіндік бермес үшін, ТМД Стандарттарын әзірлеу және бекітуді тезірек бастау қажет.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының «Бағалау қызметі туралы», Заңы 2000 ж. 20 қараша (2014 жылы заңға толықтырулар мен өзгертулер енгізілді).
2. Бағалау стандарттары.
3. Концепция правовой политики Республики Казахстан на 2010-2020 гг. <http://www.zakon.kz/>

Резюме

В статье рассмотрены пути совершенствования оценочной деятельности в Казахстане. Рассмотрены и обсуждены стандарты используемые в процессе оценки, для ведения оценочной деятельности.

Summary

The article examines the ways of improving the appraisal activity in Kazakhstan. The standards used in the valuation process to conduct valuation activities were considered and discussed.

УДК 330-34/45 (332.62/74)

Е.Г. Владыкина, магистр, ст. преподаватель

Д.Е. Нуржумина, магистр, ст. преподаватель

КазУЭФМТ

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ОЦЕНОЧНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В РК

На современном этапе развития Казахстана дальнейшее совершенствование оценочной деятельности становится все более важным для экономики страны. Поскольку такая деятельность связана с различными отраслями экономики, национальные подходы к оценке,

основанные на международных стандартах, позволяют достигнуть значимого экономического эффекта, снизить финансовые риски. Основной целью оценочной деятельности на период 2010-2020 гг. является принятие организационно-правовых мер для обеспечения достоверности оценки, расширения сферы применения рыночной стоимости в целях повышения эффективности использования методик оценки недвижимого имущества.

Ключевые слова: рынок недвижимости, оценка, недвижимость, стоимость, норматив, оценщик, имущество, подход.

Научная новизна оценочной деятельности Казахстана опирается на концепцию правовой политики Республики Казахстан на 2010-2020 гг. отмечая, что «Важным инструментом рыночной экономики является оценочная деятельность, правовое регулирование которой требует постоянного внимания и совершенствования». Оценка имущества – это один из тех механизмов, с помощью которых работает рынок. Без института оценки рыночная экономика просто не может существовать. С другой стороны становление и развитие оценки возможно только в условиях рыночных отношений при четком определении роли и места государства в вопросах ценообразования и правового регулирования предпринимательской деятельности.

Рынок недвижимости – это определенный набор механизмов, посредством которых передаются права на собственность и связанные с ней интересы, устанавливаются цены и распределяется пространство между различными конкурирующими вариантами землепользования.

Важное значение отечественного рынка недвижимости как сектора экономики подтверждается его высокой долей в валовом национальном продукте, высоким уровнем доходов в бюджет от первичной продажи, сдачи в аренду государственной и муниципальной недвижимости (в т.ч. земли), высоким уровнем сборов в бюджет от налогов на недвижимость и сделок с ней.

С точки зрения предпринимательской и коммерческой деятельности рынок недвижимости имеет свои достоинства и недостатки. Он обладает многочисленными осо-

бенностями и является составной частью рыночного пространства.

Все рынки, несмотря на явные различия, имеют общую исходную экономическую сущность. Модель спроса и предложения упрощает действительность, концентрирует внимание именно на этих существенных чертах. В экономической теории традиционно принято деление всех активов (вещей, ценностей) на два крупных класса: реальные активы (здания, сооружения, оборудование, товары) и финансовые активы (наличные деньги, счета в банках, ценные бумаги). Недвижимое имущество одновременно выступает для разных лиц как разновидность финансового актива (имеющего в отличие от иных видов данного актива – акций, облигаций, валюты – вещную природу) и как реальный актив, предназначенный для личного или производственного использования.

Таким образом, недвижимость может приобретаться (покупаться, арендоваться):

- как инвестиционная недвижимость (разновидность финансовых активов);
- как операционная недвижимость (в том числе для производственного или личного потребления).

Характеристики недвижимости как источника дохода могут быть сведены к следующему.

Формы доходов от недвижимости:

- в виде будущих потоков денежной наличности;
- в виде возрастания стоимости недвижимости;
- в виде дохода от будущей продажи недвижимости.

Стабильность дохода. В большинстве случаев доход, который приносит недвижимость, выступает в форме арендной платы. Договора аренды, как правило, среднесрочные и долгосрочные – от 3-х до 10-15 и более лет. Отсюда и большая стабильность дохода, чем дохода по акциям. Дивиденды, влияющие на курсовую цену акций, производны от прибыли, прибыль – от объема продаж, объем продаж может изменяться весьма динамично. Кроме того, на доходность ценных бумаг серьезное влияние оказывают и спекулятивные мотивы [1].

Необходимость высокого «порогового» уровня инвестиций. Для приобретения недвижимости необходимы значительные средства, что, с одной стороны, может потребовать уменьшения других активов, а с другой стороны, у инвестора может не оказаться достаточных средств.

Необходимость в управлении недвижимостью, в отличие от иных активов, в большей степени нуждается в управлении для получения дохода. От эффективности управления существенно зависит уровень доходности. Отсюда следуют два вывода.

Для большинства инвесторов недвижимость как объект инвестирования представляет довольно сложный актив. Для инвесторов, обладающих достаточными знаниями в сфере управления недвижимостью, недвижимость может быть более предпочтительным объектом инвестирования, позволяющим извлекать больший доход и обладать контролем над активом;

- защищенность доходов от инфляции.
- высокие транзакционные издержки.

Недвижимость представляет собой актив, сделки с которым требуют высоких транзакционных издержек. Для коммерческой недвижимости эти издержки составляют примерно 1% от цены недвижимости, для жилой недвижимости они существенно выше и могут быть достигать до 10% от цены объекта.

Относительная независимость доходов

от недвижимости по сравнению с доходами от иных видов активов делает недвижимость своего рода арбитром для портфелей активов. Особенности ценообразования. Ценообразование на рынке недвижимости – результат оценки недвижимости и переговоров между участниками сделки. Сохранность инвестируемых средств. Недвижимость предоставляет инвестору больше гарантий сохранности инвестированных средств. Земля неуничтожима, если не учитывать возможного ухудшения ее качеств. Здания и сооружения – долговечные конструкции.

В то же время обеспечение сохранности имущества может требовать дополнительных усилий (страхования, например). Обладая рядом существенных особенностей по сравнению с другими видами активов, недвижимость может рассматриваться и как часть общего инвестиционного портфеля, позволяя снизить общий портфельный риск в силу своей непосредственной связи с реальной экономикой, и как самостоятельный актив, приносящий доход [2].

Другими словами, отношение спроса и предложения определяет цену, но высота цены определяет отношение спроса и предложения. Если возрастает спрос, то возрастает цена; но если возрастает цена, то падает спрос; а если падает цена, то спрос возрастает. Далее – если возрастает спрос, то возрастает предложение, потому что производство становится выгодным.

Таким образом, цена определяет спрос и предложение, спрос и предложение определяют цену.

Основные факторы, негативно влияющими на рынок недвижимости:

- политическая нестабильность;
- нестабильность финансового сектора;
- политика властей на первичном рынке;
- криминогенная обстановка на рынке;
- несовершенство механизма лицензирования;

– несовершенство законодательства.

Смысл оценки состоит в том, чтобы показать реальную стоимость объекта. Ведь цена объектов недвижимости может вырасти или упасть в зависимости от различных условий и обстоятельств рынка. Оценка недвижимости занимает почетное место в спектре предлагаемых услуг в нынешних рыночных условиях. Законодательство определяет целый ряд случаев, когда не избежать оценки недвижимости. Однако не только это способствует развитию профессиональной оценки недвижимости нашей стране. Установление долгожданного порядка на рынке недвижимости дает мощный толчок дальнейшему этому направлению. Не обратившись к экспертам-оценщикам вы автоматически теряете возможность совершать множество действий – даже таких как кредитование под залог имущества.

Учитывая исключительную важность оценочной деятельности для развития цивилизованного финансового рынка в Казахстане и обеспечения его стабильности, считают необходимым рекомендовать центральным и местным органам государственной власти при активном участии Республиканской палаты оценщиков, работников науки и образования, следующее:

1. Разработать и утвердить Программу развития оценочной деятельности в Казахстане до 2020 года.

2. Создать Межведомственный совет по вопросам регулирования оценочной деятельности в Республике Казахстан из представителей профильных министерств и членов РПО для обеспечения всестороннего и оперативного рассмотрения и согласования Стандартов и Методик оценки стоимости имущества.

3. Выйти с предложением в Правительство РК о разработке и принятии Закона «О саморегулируемых организациях».

4. В целях реализации основных положений, изложенных в записке МЮ РК «О перспективах развития оценочной деятель-

ности» разработать проекты нормативных правовых актов:

– признания утратившими силу нормативных актов, противоречащих основным положениям Закона «Об оценочной деятельности в РК»;

– внесении изменений в Положение о Судебной экспертизе, исключив из него пункты, разрешающие судебным экспертам заниматься оценочной деятельностью;

– об использовании ведомственных информационных баз данных для целей информационном обеспечении оценочной деятельности.

5. Принять меры по повышению качества обучения в вузах для чего при аттестации и аккредитации специальности «Оценка» включать в комиссию членов Экспертных советов палат оценщиков, проводить регулярную переподготовку преподавателей специальных дисциплин по оценке имущества с привлечением к работе семинаров профессиональных оценщиков РПО.

6. Рассмотреть вопрос о проведении инвентаризации нематериальных активов (технологий), которые фактически используются в процессе производства, но не стоят на балансе, в целях введения в реальный оборот изобретений, патентов и другой научной продукции.

Принимая во внимание мировой опыт развития оценки, Казахстану в современных условиях необходимо создавать и развивать национальную систему оценки. Независимые оценочные организации и оценщики действуют на основании выдаваемых им лицензий и руководствуются законодательством Республики Казахстан. Они наравне с государственными оценщиками должны иметь равные возможности для реализации своих профессиональных навыков и работать в общем правовом, методологическом и информационном пространстве. Отрасль государственной регистрации прав на недвижимое имущество и сделок с ним являются одним из важней-

ших элементов в механизме становления и развития системы регистрации хозяйствующих субъектов, рынка недвижимости и государственного контроля в указанных сферах. Поэтому развития этих отраслей создает необходимое условие для дальнейшего развития экономики Республики Казахстан. Оценочная деятельность в Казахстане сформировалась в начале 90-х гг., хотя в большинстве развитых стран такая специальность существует более полувека. Официальное признание специальности получила с принятием в 2000 г. Закона «Об оценочной деятельности в РК», которая регулирует отношения, возникающие при осуществлении оценочной деятельности с целью установления рыночной или иной стоимости объектов оценки, определяет права и обязанности субъектов оценочной деятельности, где основными принципами являются объективность и достоверность.

Как отмечено, в Концепции правовой политики Республики Казахстан на 2010-2020 гг., оценочная деятельность является важным инструментом рыночной экономики, которая требует постоянного внимания и совершенствования [3].

В целях совершенствования в Закон «Об оценочной деятельности в РК» от 2000 г. внесены изменения и дополнения, посвященные правовому положению и полномочиям палат оценщиков, занимающейся разработкой и утверждением правил деловой и профессиональной этики оценщика, обучением и переподготовкой, обеспечением соблюдения оценщиками требований законодательства об оценочной деятельности, стандартов оценки, правил деловой и профессиональной этики.

Кроме того, предусмотрено обязательное членство оценщика в одной из созданных палат оценщиков. Данные новшества позволят закрепить основы оценочной деятельности путем объединения оценщиков в палаты оценщиков, осуществляющие организацию оценочной деятельности.

В настоящее время оценочная деятельность функционирует как самостоятельная сфера экономики и является важнейшим элементом инфраструктуры общественных отношений. Наличие высокопрофессиональных специалистов выступает одним из определяющих факторов успешного управления собственностью. Эксперты-оценщики могут работать как в государственных учреждениях, так и в частных фирмах, в банках, страховых и аудиторских компаниях [4].

В рамках рынка здоровой конкуренции саморегулируемые палаты должны обеспечивать приток квалифицированных специалистов-оценщиков, обеспечивать повышение уровня профессиональных знаний своих членов, осуществлять информационное и методическое обеспечение их деятельности. Таким образом, назрела объективная необходимость перехода от института оценки, функционирующего по формальным признакам, к механизму, ориентиром которого является профессионализм.

Более того, установлена общеобязательность соблюдения на территории республики всеми субъектами оценочной деятельности стандартов оценки, утверждаемых уполномоченным органом. Наряду со стандартами оценки допускается использование международных стандартов оценки.

Внесенные поправки также коснулись закона «О частном предпринимательстве». В функции государственного контроля и надзора в пункте 24 приложения к этому закону за органами юстиции дополнительно закреплен контроль в области оценочной деятельности. Переходные положения закона касаются приведения оценщиками и оценочными палатами своей деятельности в соответствие с законом.

Практика показала, что в большинстве случаев основанием для проведения внеплановых проверок деятельности лицензиатов оценочной деятельности служат обращения юридических и физических лиц,

госорганов, оспаривающих результаты оценок и определения судов в отношении оценщиков по выявленным в ходе судебного процесса нарушениям законодательства.

При осуществлении проверки, органами юстиции могут привлекаться специалисты Палаты оценщиков, членами которой является субъект проверки. Необходимость совместной работы вызвана тем, что в соответствии с п. 5 ст. 13-2 Закона «Об оценочной деятельности в РК» одной из основных функций Палаты оценщиков является обеспечение соблюдения своими членами требований законодательства об оценочной деятельности, стандартов оценки, правил деловой и профессиональной этики. Кроме того, палатам дано право направлять в уполномоченный орган ходатайства о возбуждении дела об административном правонарушении по приостановлению или лишению лицензии члена палаты оценщиков в соответствии с законодательством РК об административных правонарушениях.

Все оценщики – физические лица, в т.ч.

и ранее работавшие в оценочной организации на основании приказа о выдаче лицензии юридическому лицу, где указывалась их фамилия, в соответствии с внесенными изменениями в законодательство об оценочной деятельности должны иметь персональные лицензии. Физические лица, работающие в оценочной организации, являющейся членом одной из Палат оценщиков, обязаны персонально быть членами этой или другой Палаты оценщиков. В то же время, следует подчеркнуть, что для обеспечения свободы выбора объединений, оценщики не обязаны вступать в Палату, зарегистрированную в той области, в которой данный оценщик состоит на налоговом учете как индивидуальный предприниматель или юридическое лицо.

Таким образом, Законом «Об оценочной деятельности в РК» оценщик имеет право оценивать объект на всей территории РК и состоять в палате, расположенной в любом областном центре, городе республиканского значения или столице.

Литература

1. Закон РК от 30 ноября 2000 г. №109-ІІ Об оценочной деятельности в Республике Казахстан (с изм. и доп. по сост. на 04.12.2015 г.).
2. Земельный Кодекс РК. – Алматы: Алматы кітаб. – 2015. – 248 с.
3. Челекбай А.Д. Оценка инвестиционных проектов: теория, методика, мировой опыт.
4. Богатин Ю.В., Швандар В.А. Оценка эффективности бизнеса и инноваций.

Түйін

Мақалада қазіргі нарықтық жағдайда жылжымайтын мүлікті бағалаудың негізгі әдістері ұсынылған. Жылжымайтын мүлік әдістерінің Қазақстан жүйесінде негізгі ережелері мен рәсімдері анықталған.

Summary

The article presents basic methods of real estate valuation in current market conditions. The basic condition to improve procedures, methods of real estate valuation in the system of Kazakhstani relations, which are based on the concept of state policy in the field of property assessment and promote the implementation of the national strategy of the Republic of Kazakhstan for the sustainable cultural and socio-economic development of the country.

УДК 657.471.76

А.Е. Айтхожина, магистр, ст. преподаватель

КазУЭФМТ

ОСОБЕННОСТИ РАСЧЕТА СМЕТНОЙ И ПЛАНОВОЙ СТОИМОСТИ СТРОИТЕЛЬНОЙ ПРОДУКЦИИ

Основой сметной стоимости строительной продукции выступают сметные калькуляции использования строительных материалов, эксплуатации строительных машин и применения трудовых затрат. При разработке сметных норм используются усредненные условия и методы производства работ для всего комплекса строительных процессов.

Ключевые слова: *смета, строительство, эксплуатация, затраты, продукция, калькуляция, проект, стандартизация.*

В силу разнообразия продукции капитального строительства, различий гидрогеологических и географических условий производства, динамичности производственного процесса строительному производству присущ индивидуальный характер. Это вызывает необходимость составления индивидуальной сметы на каждый строительный объект, учитывающий принятые в проекте технические решения и конкретные условия производства строительно-монтажных работ.

Сметной стоимости строительной продукции выступают сметные калькуляции использования строительных материалов, эксплуатации строительных машин и применения трудовых затрат. При разработке сметных норм используются усредненные условия и методы производства работ для всего комплекса строительных процессов.

Типизация, стандартизация и унификация объемно-планировочных и конструктивных решений, зданий и сооружений позволили установить укрупненные нормы потребности материальных, технических и трудовых ресурсов для возведения определенных зданий и сооружений и выполнения строительно-монтажных работ. На основе укрупненных норм и сметной стои-

мости расходования материалов, услуг строительных механизмов и труда рабочих составляется сметная стоимость единицы конструктивного элемента строительных зданий и сооружений, отдельных видов работ или всего объекта [1].

В сводных сметах строений и объектов предусматриваются некоторые затраты по установленным нормам, лимитам или их аналогам. В частности, это затраты на временные здания и сооружения, производство строительно-монтажных работ в зимнее время и др. Кроме того, для покрытия возможных дополнительных расходов, вызванных дополнительными работами, уточнением объемов работ, изменением характера, методов и способов выполнения, применяемой строительной техники и т.п., предусматривается резерв на непредвиденные работы и затраты в процентах от общей стоимости всех затрат. Часть резерва присоединяется к сметной стоимости строительно-монтажных работ, выполняемых подрядными организациями, в размере 1-2% стоимости строительно-монтажных работ. Другая часть резерва остается в распоряжении заказчика для покрытия его непредвиденных затрат [10. С. 5].

Важное значение для получения прибыли имеет экономически обоснованное снижение сметной стоимости строительной продукции. Это достигается за счет максимальной типизации и унификации конструкций, строительных деталей, зданий и сооружений в целом (т.е. массового применения наиболее совершенных типовых проектов), индустриализации, обеспечивающей высокий уровень производительности труда при массовом применении сборных деталей и конструкций заводского изготовления: улучшения организации и технологии строительного производства, оснащения его более совершенными средствами механизации работ.

В строительстве обходятся без плановой калькуляции себестоимости объекта, а фактические затраты по существу сопоставляются со сметными величинами. Разница между плановым уровнем рентабельности и процентом плановых накоплений принимается за плановый уровень снижения сметной стоимости. Этот процент снижения себестоимости распространяется на весь объем строительного-монтажных работ безотносительно к их готовности.

Для обеспечения намеченного уровня снижения сметной стоимости разрабатываются организационно-технические мероприятия, иными словами, устанавливаются возможности снижения издержек производства за счет измерения планового объема и структуры строительного-монтажных работ, роста производительности труда, более экономного использования материалов, уменьшения транспортных и заготовительно-складских расходов, улучшения использования машинного парка, повышения сменности работы, сокращения простоев. Таким образом, определяется уровень снижения сметной стоимости по отдельным статьям затрат, предусмотренных сметой. Но поскольку часть затрат строительного предприятия возмещается застройщиком сверх договорной сметной стои-

мости, то для соблюдения сопоставимости с фактическими расходами плановая себестоимость должна включать суммы компенсаций и льгот. Плановая себестоимость строительного-монтажных работ исчисляется исключением из договорной (сметной) стоимости (без НДС) сумм плановых накоплений и заданий по снижению сметной стоимости этих работ и добавлением сумм компенсаций, причитающихся с застройщика сверх сметной стоимости [2].

Плановая стоимость фактически выполненного объема строительного-монтажных работ рассчитывается также путем корректировки сметной себестоимости работ, выполненных собственными силами, по тому же плановому проценту снижения сметной стоимости и с добавлением фактически возмещенных сумм компенсаций. Аналогично доводятся до плановой величины сметные суммы каждой статьи расходов, но только по строительному предприятию в целом. При этом сохраняются усредненность и условность запланированных расходов.

Плановая себестоимость конкретных строительных объектов не рассчитывается ни при составлении строительного бизнес-плана, ни при составлении оперативных данных о себестоимости строительного-монтажных работ. Следует отметить, что такой метод внутрифирменного планирования себестоимости не увязывается с производственными нормами в конкретных условиях строительства. Усредненность и укрупненность натуральных показателей не позволяют применять их в качестве предела расхода, которым руководствовались бы исполнители. Аналогично сметные цены могут отличаться от расчетных цен на материалы и услуги механизмов. Поэтому формирование плановой стоимости работ не базируется на производственных нормах расхода, что ослабляет контроль за издержками производства.

При исчислении производственных издержек на возведение предприятий, оче-

редей, пусковых комплексов и строительных субъектов важное значение имеет выбор объектов учета и объектов калькулирования. В зависимости от особенностей технологического процесса, характера продукции в качестве объекта калькулирования в строительстве принимается или вся совокупность выполненных работ по строительному объекту, или определенная ее часть (этап, конструктивный элемент), или одинаковый вид работ и услуг. Если технологический процесс состоит из ряда последовательных однообразных или периодически повторяемых работ (линейное строительство), то объектом калькулирования может быть готовая часть одинакового вида продукции, которая полностью завершена в отчетном периоде (например, земляное полотно дороги). Когда технологический процесс строительства заключается в последовательном выполнении разнообразных комплексов работ одной организацией-исполнителем (например, строительство жилого дома от нулевого цикла до его сдачи), то объектом калькулирования может быть строительный объект в целом. Если строительное предприятие выполняет на субподрядных началах лишь часть работ, связанных с сооружением объекта, пускового комплекса или очереди предприятия, то объектом калькулирования становится только совокупность этих работ. У генподрядчика объектом калькулирования является весь пусковой комплекс, отдельная очередь предприятия или строительный объект.

Учет издержек производства организуется в соответствии с требованиями калькуляции. Поэтому группировку производственных издержек целесообразно осуществлять в разрезе объектов калькулирования. В этом случае объекты учета совпадут с объектами калькулирования. Однако реализовать это на практике затруднительно из-за особенностей производственного процесса. Кроме того, перед учетом производственных затрат стоят и другие задачи.

В частности, учет, осуществляя контрольные функции, должен давать своевременную информацию о рациональности и целесообразности производимых затрат. Это достигается группировкой затрат не только по калькуляционным объектам, но и по исполнителям. Следовательно, объектом учета производственных затрат могут быть виды работ, а также отдельные стороны производственного процесса, характеризующиеся однородными расходами, в пределах которых группируются издержки, исходя из требований контроля за их уровнем, хозрасчета и калькулирования. Так, с целью контроля уровня затрат за объекты учета принимаются расходы на содержание и эксплуатацию строительных машин и механизмов, накладные и другие расходы [3].

Иногда из-за множества мелких объектов затрудняется прямое отнесение расходов по каждому строительному объекту, поэтому объектом учета становится группа однородных строительных объектов.

При организации учета, когда объекты учета соответствуют объекту калькулирования или являются частью калькуляционного объекта, обеспечивается более точное определение их себестоимости. Укрупнение объектов учета затрат порождает условные способы распределения расходов. Важно найти ту степень детализации расходов, которая, не усложняя первичный учет, обеспечивала бы достаточную достоверность фактической себестоимости продукции.

Однако в строительстве, даже в тех его подотраслях, где ярко выражено индивидуальное производство, совпадение объектов учета и объектов калькулирования может быть лишь относительное. В самом деле, при группировке затрат по строительным объектам производственные издержки учитываются не только по ним, но и по назначению: расходы на содержание и эксплуатацию строительных машин и механизмов, накладные расходы и т.п. Кроме того, при участии в сооружении одного пред-

приятия, пускового комплекса или объекта нескольких подразделений строительного предприятия учет ведется по исполнителям, т.е. фактически здесь объекты калькулирования крупнее объекта учета. Но после заключительных бухгалтерских записей по счетам (закрытие собирательно-распределительных счетов) и обобщения расходов разных исполнителей объект учета будет совпадать с объектом калькулирования.

В производствах по ремонту зданий и сооружений при большом количестве ремонтируемых объектов учетный объект крупнее калькуляционного, т.к. объединяет затраты, относящиеся к нескольким калькуляционным объектам. Здесь текущий учет организуется по совокупности однотипных объектов, ремонтируемых одним участком или бригадой. Но нередко в учетные группы входят все строительные объекты одного заказчика, существенно отличающиеся уровнем затрат, или все объекты одного участка и организации в целом независимо от разнотипности объектов. Такой учет часто приводит к искажению фактической себестоимости отдельных строительных объектов.

Калькуляционной единицей служит величина, принятая для измерения выполненного однородного объема работ или изготовленной продукции. В строительстве при исчислении единичной фактической себестоимости применяются: квадратный метр полезной площади, километр дорожного пути, трубопровода, кубический метр емкости, объема, единица мощности промышленного цеха и т.п. Исчисление себестоимости законченного предприятия, очереди, пускового комплекса и даже объекта строительства недостаточно для анализа себестоимости и изыскания резервов снижения производственных издержек.

Можно объединить совокупность объектов с разными характеристиками, но одинаковых по назначению, например жилых домов разноэтажных, из разных материалов и пр. Исчисление средней себестоимости 1 кв. м полезной площади таких раз-

нородных объектов позволит выявить более широкий круг факторов, влияющих на уровень затрат, в частности изменения плановой структуры жилищного строительства, тенденции изменения себестоимости разных типов возведенных зданий.

В соответствии с Правилами, основными документами, используемыми при осуществлении авторского надзора, являются: сводная смета на строительство в части размера затрат на осуществление авторского надзора; журнал авторского надзора; приказ (решение) об утверждении проектно-сметной документации; экспертное заключение по рабочему проекту (проекту), выполненное в соответствии с порядком экспертизы и утверждения проектно-сметной документации; приказ руководителя генеральной подрядной строительной, монтажной организации о назначении ответственного лица (мастера, прораба, начальника строительного участка) за производство работ на строительстве здания, сооружения или их ремонта; подписка ответственного лица за проведение строительно-монтажных работ перед органами Государственной архитектурно-строительной инспекции; акт об отводе границ земельного участка в натуре; акт на право владения и пользования земельным участком; акт проверки геодезической разбивки основных осей здания и сооружения; проверка геодезической разбивки основных осей здания и сооружения осуществляется при непосредственном участии представителя авторского надзора; акт переноски отметки репера; основные документы проекта организации строительства; основные документы проекта производства работ; рабочие чертежи, на которых должен быть проставлен генеральным подрядчиком штамп «К производству работ» с подписью главного инженера строительно-монтажной организации; удостоверения на право производства строительно-монтажных работ в сейс-

мических районах у линейных инженерно-технических работников; журналы производства, сварочных, монтажных, бетонных работ и т. д.; акты на скрытые работы, исполнительные схемы, съемки и т. д.; акты на испытание конструкций и результаты анализов стройматериалов, паспорта, сертификат; акты проведения испытаний и приемки отдельных законченных строительством систем, объектов в эксплуатацию с обязательным участием представителя авторского надзора [4].

Формы основных документов, используемые при осуществлении авторского надзора, утверждены строительными нормами и правилами. Авторский надзор осуществляется на основании Правил и договора, заключенного между заказчиком и разработчиком проекта на разработку проектно-сметных документаций.

Разработчик проекта (генеральный разработчик проекта) в необходимых случаях поручает по субподрядному договору осуществление авторского надзора субподрядным разработчикам проектов в соответствии с разработанной ими проектно-сметной документацией. В этих случаях обязанности заказчика возлагаются на генерального разработчика проекта, а обязанности исполнителя по авторскому надзору – на субподрядных разработчиков [5].

С согласия генерального разработчика проекта договоры на осуществление авторского надзора могут заключаться заказчиком непосредственно с субподрядными организациями, принимавшими участие в разработке проектной документации по данному объекту. Объемы работ по авторскому надзору субподрядной организацией определяются на основе договорных отношений между заказчиком и данной организацией при согласовании этих объемов

работ с генеральным разработчиком проекта.

Ответственность за своевременное и качественное выполнение требований представителей авторского надзора, а также за сохранность и содержание в надлежащем виде журнала авторского надзора (экземпляра генподрядчика, находящегося на строительном объекте) несет ответственное лицо за производство работ и руководитель организации, назначивший это лицо своим приказом [6].

Согласно Правилам, руководитель организации разработчика проекта возлагает своим приказом осуществление авторского надзора на главных инженеров и главных архитекторов проекта, в первую очередь на авторов проекта, главных специалистов организации, руководителей групп и других специалистов из числа лиц, принимавших участие непосредственно в проектировании. Этим же приказом назначается руководитель авторского надзора. Копия приказа направляется заказчику, который ставит в известность об этом генерального подрядчика и субподрядные организации. В необходимых случаях могут привлекаться специалисты, не принимавшие непосредственного участия в проектировании

При обнаружении нарушений, в связи с которыми дальнейшее производство работ невозможно и для исправления которых требуется разборка конструкций или частей здания или сооружения, представитель разработчика проекта, осуществляющий авторский надзор, записью в журнале авторского надзора прекращает дальнейшее производство работ. Об этом решении представитель авторского надзора должен поставить в известность в письменном виде руководитель генерального подрядчика, заказчика и Государственную архитектурно-строительную инспекцию.

Литература

1. Государственный архитектурно-строительный контроль РК. <http://www.mint.gov.kz/>

2. Сайт Комитет по делам строительства и жилищно-коммунального хозяйства Министерства регионального развития Республики Казахстан. Сведения о ценообразовании и сметном нормировании. <http://gask.kds.gov.kz/index.php/ru/>
3. Стратегия индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2003-2015 гг. – Астана, 2003.
4. Сарсекеев Р.Ж. Обеспечение системы управления на предприятии. – А.: Наука, 2012. – 118 с.
5. Степанова И.С. Экономика строительства: Учебн. пособие. – М.: Юрайт, 2002. – 591 с.
6. Шахарова А.Е. Налоговый учет как самостоятельная учетная система // Вестник КазУЭФМТ. – 2015. – №3. – С. 47-52.

Түйін

Мақалада құрылыс өнімдерінің сметалық құнының негізі болып құрылыс материалдарын калькуляциялау, құрылыс машиналары және еңбек шығындарын қолдану болып табылады.

Сметалық орташа шарттарды бүкіл күрделі құрылыс процестері үшін жұмыс өндірісі әдістерін пайдаланатын стандарттарды әзірлеу әдістері қолданылады.

Summary

The basis for the estimated cost of construction products are estimates of the use of building materials, the operation of construction machinery and the use of labor costs. When developing estimates, the averaged conditions and methods of production for the entire complex of construction processes are used.

УДК 336.22:330

Г.С. Тусибаева, PhD, и.о. доцента

А.А. Кәжмухаметова, к.э.н, ст. преподаватель

А.С. Дайрабаева, к.э.н, ст. преподаватель

КазУЭФМТ

ОСОБЕННОСТИ НАЛОГОВОГО АУДИТА КАК СОПУТСТВУЮЩЕЙ АУДИТУ УСЛУГИ

Одним из направлений оптимизации налогового администрирования, как на уровне государственного масштаба, так и на уровне субъектов хозяйствования является усиление его контрольной составляющей. Закрепление на законодательном уровне ведения налогового учета для целей определения налогооблагаемой базы по налогам и сборам явилось толчком к появлению такой категории учетно-аналитической системы как аудит. Налоговый аудит может помочь в разработке оптимальных схем налогообложения, что существенно сократит затраты предприятия.

Ключевые слова: *налоговый аудит, контроль, отчетность, информация, система налогообложения, аудиторская проверка.*

Эффективная организация системы контроля качества информации, формируемой в бухгалтерском учете и отчетности, является одним из приоритетных направлений развития бухгалтерского учета и отчетности. Грамотное управление налоговыми информационными системами дает возможность субъектам хозяйствования своевременно выявлять и устранять ошибки в налоговом учете, с целью снижения риска потери их финансовой устойчивости, а в масштабах государства, повысить эффективность фискальной политики страны посредством осуществления контроля собираемости налогов. Одним из направлений оптимизации налогового администрирования, как на уровне государственного масштаба, так и на уровне субъектов хозяйствования является усиление его контрольной составляющей. Закрепление на законодательном уровне ведения налогового учета для целей определения налогооблагаемой базы по налогам и сборам явилось толчком к появлению такой категории учетно-аналитической системы как аудит.

Наличие в финансовой отчетности ряда налоговых показателей, формируемых за рамками бухгалтерского учета, и необходимость их подтверждения в ходе аудиторской проверки потребовали от аудиторов новых знаний и опыта. Как известно контроль налоговых органов за соблюдением действующего законодательства с каждым годом ужесточается поэтому, чтобы избежать привлечения к ответственности за нарушения действующих норм, необходимо заботиться об обеспечении высокого качества налоговой отчетности [1].

Комплекс услуг, оказываемых аудиторскими организациями, включающий проверку правильности исчисления и уплаты налогов, составления налоговой отчетности, налоговое консультирование, постановку, восстановление и ведение налогового учета стали называть налоговым аудитом. Такая услуга, как налоговый аудит, позво-

ляет не только выявить и устранить ошибки в ведении налогового учета и составлении налоговой отчетности, но и предотвратить неприятные ситуации, связанные с контролирующими органами в будущем. Налоговый аудит может помочь в разработке оптимальных схем налогообложения, что существенно сократит затраты предприятия.

До сих пор не определено место налогового аудита в структуре услуг, оказываемых аудиторскими организациями. В связи с этим, необходимо развитие и совершенствование методологических и организационно-методических основ налогового аудита, позволяющих получить концептуальные представления о налоговом аудите и расширить знания в области проведения налогового аудита.

Несмотря на то, что понятие «налоговый аудит» достаточно часто употребляется в специальной литературе и в списке услуг, оказываемых аудиторскими организациями, оно до сих пор не обрело своего единственно верного и теоретически обоснованного толкования.

В соответствии с Законом РК от 20 ноября 1998 г. №304-І «Об аудиторской деятельности» (с изм. и доп. по сост. на 27.02.2017 г.) аудит по налогам – это аудит по вопросу правильности исчисления и уплаты по всем видам налогов и других обязательных платежей в бюджет, полноты и своевременности исчисления, удержания и перечисления обязательных пенсионных взносов, обязательных профессиональных пенсионных взносов, полноты и своевременности исчисления и уплаты социальных отчислений, проводимый в порядке, определяемом уполномоченным государственным органом [2].

Налоговый аудит является инструментом, обеспечивающим заинтересованных пользователей полной, достоверной и объективной информацией о правильности исчисления налоговых обязательств в соответствии с нормами налогового законода-

тельства. Развитие данного сегмента аудиторской деятельности предопределено спросом, который сформирован экономической ситуацией в стране, новыми тенденциями в законодательстве, корпоративными слияниями и поглощениями, что в свою очередь, вызывает потребность в услугах аудиторов и консультантов, как у коммерческих, так и у некоммерческих организаций. Этими факторами обусловлена необходимость разработки и внедрения методических подходов к технологии и стандартизации налогового аудита предпринимательской деятельности бюджетных учреждений.

Аудит налогов – это услуга, которая предусматривает осуществление тщательной ревизии налоговой отчетности проверяемой компании. Налоговый аудит проводится для того, чтобы выявить все неточности, которые были допущены в процессе составления финансовой отчетности, либо устранить все несоответствия с налоговым законодательством РК. В ходе налогового аудита аудитор сделает 100% проверку правильности определения налоговой базы по каждому из проверяемых видов налогов и правильности исчисления сумм налоговых обязательств за каждый налоговый период. Кроме того, аудитор сделает анализ имеющихся возможностей эффективного налогового планирования и предоставит консультации по построению эффективной системы управления налоговыми платежами, а также предупредит риск возможных неблагоприятных последствий налоговых проверок. В рамках проводимого налогового аудита Заказчик вправе получать от аудитора консультации по вопросам бухгалтерского, налогового и управленческого учета.

Объектом налогового аудита выступает финансовая и налоговая отчетность экономического субъекта, а также его первичные документы, налоговые регистры, договоры и другие документы. Основной целью проведения налогового аудита яв-

ляется предупреждение штрафных санкций, связанных с нарушением законодательства по налогам и сборам. Налоговый аудит проводится по следующим направлениям [3]:

- исчисления и уплаты налогов и сборов;
- обоснованности применения налоговых льгот;
- правильности составления налоговых деклараций;
- налоговых рисков;
- формирования и отражения в учете налогов.

Исходя из определения налогового аудита, можно определить его основные цели:

- 1) определение правильности исчисления суммы налогов, подлежащих уплате;
- 2) предупреждение возможных претензий и штрафных санкций, связанных с нарушением законодательства по налогам и сборам;
- 3) сбор информации, необходимой для оптимизации налогообложения организации – клиента.

Налоговый аудит находится на стыке двух услуг: аудита и консультаций. Сложно сказать, к чему эта форма работы ближе. Вопросы налогообложения даже в небольших организациях бывают очень сложными, что уж говорить о крупных организациях, где объем и разнообразие хозяйственных операций сами по себе формируют сложный спектр налоговых обязательств. В ходе налогового аудита значительное внимание уделяется не только анализу действующего законодательства, но и тщательно изучается арбитражная практика, что дает возможность спрогнозировать возможное развитие налогового спора и оценить перспективы арбитражного решения.

В ходе выполнения налогового аудита и сопутствующих ему услуг аудиторские организации должны руководствоваться рядом принципов, основные из которых перечисляются ниже с краткими пояснениями [4].

1. Принцип осторожности в суждениях и выводах.

Следует сообщать экономическому субъекту о налоговых рисках, которые могут возникнуть при решении вопросов, недостаточно освещенных в действующем налоговом законодательстве.

2. Принцип презумпции деятельности экономического субъекта в соответствии с установлениями нормативных актов.

Аудиторская организация исходит из этого принципа, пока не получит доказательство противного, однако следует проявлять достаточную степень профессионального скептицизма в отношении рассматриваемой информации экономического субъекта, принимая во внимание высокую вероятность наличия нарушений налогового законодательства экономическим субъектом.

3. Принцип профессиональной добросовестности и тщательности.

Аудиторская организация может сообщать заказчику налогового аудита о своих профессиональных подходах к проведению работ, рассчитанном уровне существенности и использовании выборочного метода.

Проведение налогового аудита осуществляется на основе специального аудиторского задания и заключаемого отдельного договора. Перед проведением налогового аудита аудиторская организация должна удостовериться в том, что с заказчиком достигнуто взаимопонимание относительно цели и характера предстоящей работы, содержания подготавливаемых итоговых документов, а также в определении состава и круга лиц, которые будут знакомиться с результатами работы.

В договоре на выполнение задания по проведению налогового аудита необходимо четко обозначить вопросы, по которым должно быть выражено мнение аудиторской организации, а формулировка вопросов не должна допускать таких ответов, которые имели бы двойное толкование.

Налоговый аудит включает перечень заданий, требуемых обязательного выполнения [5]:

- оценка правильности определения налогооблагаемой базы;
- оценка правомерности применения налоговых льгот;
- оценка правильности расчета налоговых обязательств;
- расчет налоговых последствий для экономического субъекта в случаях некорректного применения норм налогового законодательства;
- налоговое сопровождение – текущее консультирование по вопросам применения норм налогового законодательства;
- экспертиза актов налоговых органов, касающихся вопросов налогообложения;
- налоговое планирование и оптимизация налогообложения;
- защита интересов налогоплательщика в арбитражных судах и судах общей юрисдикции;
- постановка налогового учета;
- представительство интересов экономического субъекта в налоговых и других органах исполнительной власти.

Этап проверки и подтверждения правильности исчисления и уплаты экономическим субъектом налогов и сборов в бюджет и внебюджетные фонды может проводиться как по всем налогам и сборам, так и по отдельным их видам и вопросам, которые интересуют лицо, заказавшее проведение налогового аудита. Таким образом, налоговый аудит можно классифицировать как комплексный налоговый аудит и тематический налоговый аудит.

Комплексный налоговый аудит – это проверка правильности составления деклараций и расчетов по всем налогам, уплачиваемым предприятием за год. Тематический налоговый аудит предполагает проверку правильности составления деклараций и расчетов по отдельным налогам, уплачиваемым предприятием за определенный период.

Однако на практике выделяется так называемый структурный налоговый аудит,

под которым понимается проверка правильности составления деклараций и расчетов по отдельным налогам, уплачиваемым юридическим лицом по месту нахождения его обособленных подразделений [6].

В процессе проведения налогового аудита, компания-аудитор старается решить все вопросы, связанные с оптимизацией и планированием налогообложения, и решить их именно с соблюдением интересов заказчика. При этом, налоговый аудит подразумевает осуществление тщательного контроля по поводу грамотности и обоснованного расчета, и выплат налогов и всевозможных сборов, правильного использования льгот компании по налогообложению, точного отражения в налоговой отчетности различных операций (которые нередко не прописываются в законодательстве). Кроме этого, в процессе налогового аудита проводится тщательная проверка соответствия составленных налоговых деклараций действующему налоговому законодательству.

Все мероприятия, проводимые в рамках аудита налогов, дают возможность минимизации налоговых рисков. В конечном результате действия фирмы-аудитора позволяют предотвратить риск привлечения руководящего лица, к какой бы то ни было ответственности перед государственными налоговыми органами.

В процессе реформирования системы бухгалтерского учета и налогообложения, а также ужесточения государственной политики налогового администрирования наибольшим спросом среди сопутствующих услуг пользуется налоговое консультирование. Прежде всего, это обусловлено тем обстоятельством, что налоговая составляющая общего аудита не может охватить весь объем информации, оказывающей влияние на налоговые обязательства аудируемого лица, и как следствие, аудиторы не могут гарантировать хозяйствующему субъекту отсутствие у него проблем с налоговыми органами в

части правильности и своевременности сдачи налоговой отчетности и уплаты налогов.

Условно процедуру налогового консультирования можно разделить на два вида:

1) оказание услуг конкретному налогоплательщику по нахождению оптимального баланса между расходами предприятия на выплату налогов и налоговыми рисками, главной целью которого является снижение сумм налоговых платежей, направляемых в бюджет, иными словами, оптимизация налоговых платежей;

2) осуществление деятельности в рамках принятых нормативных актов, жестко регламентирующих процедуру исчисления и уплаты налогов. Целью такого консультирования является оказание помощи в правильном и законном начислении и уплате налогов, выполнении своих обязательств в соответствии с Налоговым кодексом РК [7].

Популярность данной услуги на рынке обусловлена рядом факторов:

- сложной системой налогообложения;
- периодически меняющимся налоговым законодательством;
- наличием большого количества спорных арбитражных дел по налоговым вопросам;
- недостаточной компетентностью руководителей и сотрудников бухгалтерии;
- стремлением организаций получить качественные аудиторские консультации по вопросам планирования налогообложения с целью снижения налоговой нагрузки.

Помимо отличий от аудита финансовой отчетности следует четко разделять налоговый аудит и сопутствующие налоговому аудиту услуги в области налогового консультирования.

К сопутствующим услугам в области налогового консультирования относятся [8]:

- разработка предложений и рекомендаций по улучшению существующей системы налогообложения экономического субъекта;

– разработка оптимальных механизмов начисления налогов с учетом особенностей экономического субъекта;

– выработка рекомендаций по полному и правильному использованию экономическим субъектом налоговых льгот;

– разработка комплекса мер, направленного на оптимизацию налогов и снижение налоговых рисков в рамках действующего законодательства;

– предварительный расчет налоговых платежей при различных вариантах договорных отношений экономического субъекта и видах деятельности;

– разработка рекомендаций по достижению соответствия принципов налогового учета, применяемых отдельными подразделениями и филиалами, единой системе налогового планирования, действующей у экономического субъекта;

– разработка предложений по созданию у экономического субъекта системы внутреннего контроля за правильностью исчисления налогов и сборов;

– разработка предложений по адаптации действующей системы налогового планирования и учета к возможным изменениям требований налогового законодательства;

– постановка налогового учета;

– налоговое планирование и оптимизация налогообложения;

– налоговое сопровождение в виде текущего консультирования по вопросам применения норм налогового законодательства и другие.

Приведенные сопутствующие услуги направлены, прежде всего на оптимизацию налоговых платежей экономического субъекта, построение системы налогового учета и внутреннего контроля, а также консультирование по отдельным вопросам налогообложения, в то время как налоговый аудит предполагает проведение проверочных мероприятий в отношении правильности исчисления, полноты и своевремен-

ности уплаты налогов, и, как следствие, минимизацию налоговых рисков.

Кроме этого различаются результаты и порядок оформления налогового аудита и налогового консультирования, как сопутствующей услуги. Результатом оказания налогового консультирования могут быть:

– указание на наличие налоговых правонарушений и налоговых последствий для аудируемого лица;

– разработка мероприятий по устранению выявленных нарушений;

– расчеты, подтверждающие эффективность налогового планирования оптимизационной модели.

Результатом налогового аудита будут аудиторское заключение и отчет аудитора. В заключении о результатах проведения аудиторы выражают свое мнение о степени полноты и правильности исчисления, отражения и своевременности перечисления экономическим субъектом налоговых платежей в бюджет и внебюджетные фонды.

Таким образом, отличия налогового аудита и сопутствующих услуг в области налогообложения, безусловно, имеют место, несмотря на то, что два данных направления, достаточно, близки. В то же время следует иметь в виду, что положительный результат от оказания сопутствующих услуг в сфере налогового консультирования, может быть, достигнут, только если этим услугам предшествовал налоговый аудит. В противном случае аудиторы не смогут оперировать всем объемом информации об организации и ее деятельности, а значит, и найти наиболее приемлемое и эффективное решение поставленной проблемы.

Таким образом, налоговая составляющая аудита слабо регламентирована действующими нормативными документами. Не урегулирован ряд существенных вопросов, определяющих технологию налогового аудита, отсутствуют четкие рамки налоговой составляющей аудита. Отсутствуют методические разработки по организации

и проведению налогового аудита. Все это придает достаточную актуальность разработке правовых, методологических и методических основ налогового аудита.

Анализ существующей практики показал, что налоговый аудит способствует организации эффективной системы налогообложения в современных условиях.

Литература

1. Шахарова А.Е. Налоговый учет как самостоятельная учетная система // Вестник КазУЭФМТ. – 2015. – №3. – С. 47-52.
2. Закон РК от 20 ноября 1998 г. №304-І «Об аудиторской деятельности» (с изм. и доп. по сост. на 05.05.2015 г.).
3. Султанова Б.Б. Налоговый аудит: объект, цели и задачи // Вестник КазНУ. Серия экономическая. – 2011. – Т. 1. – №1.
4. Сакенова З.М., Сакенов Н.А. Применение стандартов аудита в Республике Казахстан // Вестник КазУЭФМТ. – 2015. – №1. – С. 42-46.
5. Крячко М.С. Налоговый аудит. [http:// auditsrv. Ru/ uslugi / auditorskie-uslugi/asz/nal-audit](http://auditsrv.Ru/uslugi/auditorskie-uslugi/asz/nal-audit).
6. Савин А.А., Савина А.А. Аудит налогообложения. – М: Вузовский учебник, 2010.
7. Нурсеитов Э.О. Аудит: краткое руководство: Производственно-практическое издание. – Алматы: LEM, 2012. – 236 с.
8. Дюсембаев К.Ш. Теория и эволюция аудита. – Алматы: Экономика, 2012. – 722 с.

Түйін

Мақалада аудиторлық қызметтің өзіндік бағытындағы салықтық аудиттің бөліну мақсатына негізделген, сонымен бірге оның маңыздылығы, мәні, тапсырмасы ашылған. Отандық аудит жүйесіндегі орны анықталған, сонымен бірге салықтық кенес беру саласында салықтық аудиттің айырмашылықтары анықталған.

Summary

The article covers the importance of separation of a tax audit as independent direction of the audit activity and identifies its main essence, aims and objectives. Its place in the system of domestic audit is defined as well as the differences of tax audit and tax audit related services in the field of tax consulting.

УДК 336.71 (574)

*С.Ж. Есенгельдинова, магистр, ст. преподаватель
КазУЭФМТ*

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ПЛАТЕЖНОЙ СИСТЕМЫ КАЗАХСТАНА

В статье рассмотрены основные вопросы оценки функционирования платежной системы, осуществления платежей через МСПД. Также изучены особенности национальной платежной системы Казахстана в ее современном состоянии. Выявлены основные тенденции в развитии казахстанского рынка платежных услуг.

Ключевые слова: *платежные системы, денежные переводы, оценка, развитие, страна.*

Платежная система представляет собой институциональную и техническую систему, которая оказывает влияние на спрос и предложение денег, а также является средством передачи результатов операций, осуществляемых в соответствии с проводимой денежно-кредитной политикой, на весь финансовый рынок.

Серьезное нарушение функционирования платежной системы может иметь тяжелые последствия для финансовой системы и экономики в целом. Причиной серьезного нарушения функционирования платежной системы могут быть проблемы, связанные с платежной инфраструктурой, риском ликвидности и кредитным риском.

Наиболее активными и заинтересованными участниками платежных систем сегодня являются коммерческие банки.

Каждая платежная система Казахстана при рассмотрении ее функциональных особенностей имеет собственное предназначение и ориентирована на определенные рынки товаров и услуг. Так, Межбанковская система переводов денег (МСПД) является системно-значимой платежной системой Казахстана, от бесперебойной работы которой зависит стабильность функционирования национальных финансовых рынков и

остановки (сбои) в работе которой могут привести к возникновению финансовых рисков в Республике Казахстан [1].

В МСПД платежи осуществляются на валовой основе в режиме реального времени, т. е. каждый платежный документ после поступления в систему рассчитывается сразу в течение нескольких секунд. Данная система ориентирована на проведение наиболее крупных и приоритетных платежей по операциям финансового сектора, имеющих высокую срочность.

Так, в 2012 г. основной объем платежей, проведенных через МСПД, приходился на платежи по операциям с ценными бумагами резидентов Казахстана (доля 42,1%), межбанковскими депозитами и переводами собственных средств банков и их клиентов (29,7%, соответственно), а также с иностранной валютой и драгоценными металлами (12,7%). При этом через МСПД, системно-значимую платежную систему страны, в 2012 г. было обработано 98,3% от общего объема безналичных платежей в стране и 38,6% от их общего количества, что свидетельствует о выполнении МСПД предназначения в проведении наиболее крупных и высокоприоритетных платежей.

В целом через платежные системы

Қаржы секторы / Финансовый сектор

Казахстана (Межбанковскую систему переводов денег и Систему межбанковского клиринга) в 2013 г. было проведено 29,7 млн. транзакций на сумму 187 704,4 млрд тенге (или 1 273,9 млрд долл. США). По сравнению с 2014 г. количество платежей в платежных системах увеличилось на 14,6% (на 3 785,4 тыс. транзакций), а сум-

ма платежей – на 17,5% (на 27 958,8 млрд тенге). Как видим из таблицы 1, в 2013 г. через МСПД было проведено на сумму 141,9 млрд тенге, количество транзакций 24,4 млн, а за 2015 г. объем платежей, составил 138,5 трлн тенге, количество платежей, в 21,8 млн транзакций.

Таблица 1. Потоки платежей в платежных системах Казахстана (%)

Наименование показателя	Система	2013 г.	2014 г.	2015 г.
Объем платежей, трлн тенге	Итого	141,9	159,7	138,5
	МСПД	139,6	157,0	136,1
	СМК	2,3	2,7	2,3
Количество платежей, в млн транзакций	Итого	24,4	25,9	21,8
	МСПД	9,6	10,0	8,4
	СМК	14,8	15,9	13,4
Изменение объема платежей, в % (правая ось)		-11%	12,6%	21,5%
Изменение объема платежей, в % (правая ось)		3,6%	6,1%	17,3%

В соответствии с рисунком 1, 2 в 2013 г. наибольшее количество платежей по интервалам сумм наблюдалось в интервале до 3 млн тенге (доля 91,1%), а наименьшее – до 1 млрд тенге (доля 0,29%) и от 500 тыс. до 1 млрд тенге (0,22%). В разрезе интервалов времени максимальное количество и сумма платежей были проведены в интервале вре-

мени от 15:00 до 18:00 часов (60,3% от общего количества и 53,7% от общей суммы платежей, проведенных через МСПД) [2].

Основное внимание в 2013 г. уделялось вопросу достаточности ликвидности у пользователей платежных систем для выполнения принятых обязательств по проведению платежей.

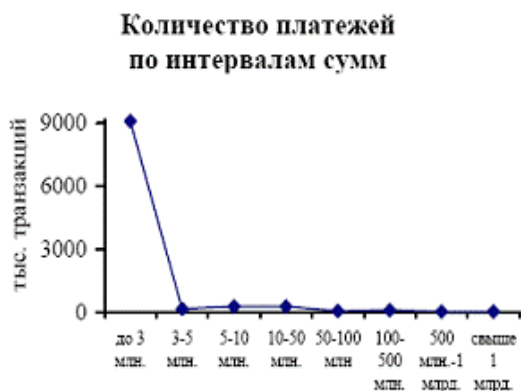

Рис. 1. Платежи в МСПД в разрезе интервалов сумм и времени в 2013 г.

Қаржы секторы / Финансовый сектор

В целях управления риском ликвидности и системным риском, который может оказать существенное влияние на стабильность финансовой системы страны, Национальным

Банком и пользователями платежных систем на постоянной основе проводится мониторинг и контроль позиций пользователей в системах.

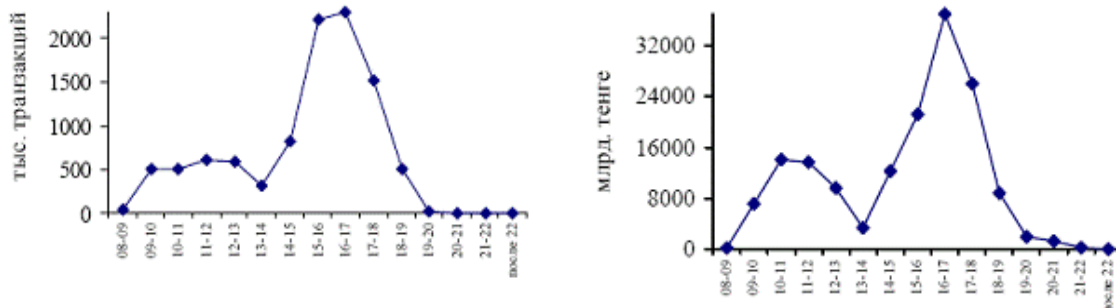

Рис. 2. Платежи в МСПД в разрезе интервалов времени в 2013 г.

Количество пользователей по состоянию на 1 января 2013 г. составило 51, в т.ч.: 39 банков второго уровня и АО «Банк Развития Казахстана»; Комитет Казначейства Министерства финансов РК; 6 организаций, осуществляющих отдельные виды банковских операций (АО «Казпочта», АО «Казахстанская ипотечная компания», АО «Центральный депозитарий ценных бумаг», АО

«Казахстанская фондовая биржа», РГП «Казахстанский центр межбанковских расчетов НБРК» и Клиринговая палата КЦМР); Государственный центр по выплате пенсий; Межгосударственный Банк и Евразийский Банк Развития; Национальный Банк РК.

Динамика платежей в платежных системах Казахстана отражена на рисунке 3.

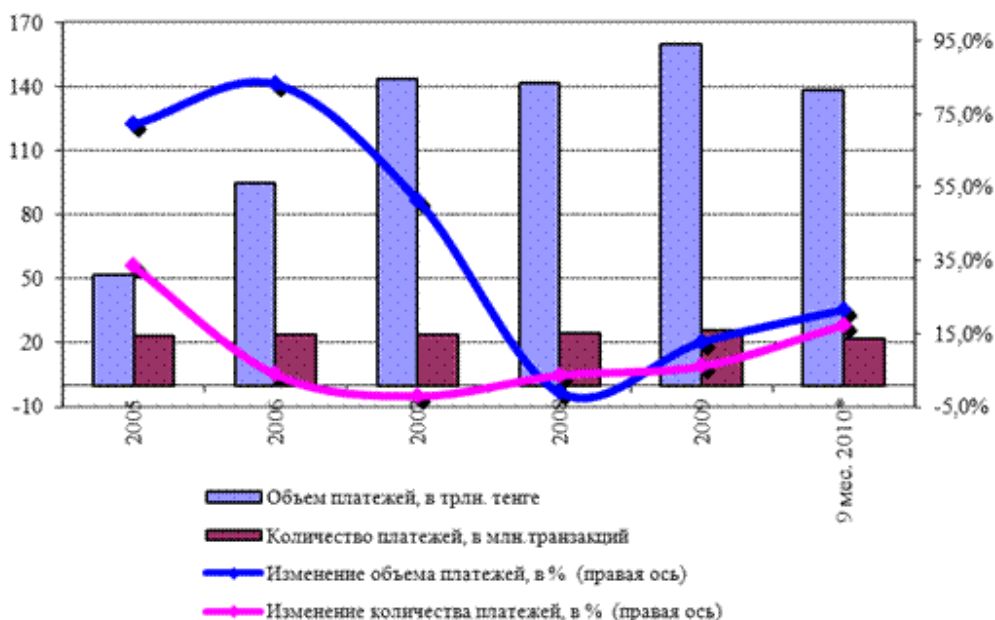

Рис. 3. Динамика объема платежей (трлн тенге, %)

Қаржы секторы / Финансовый сектор

При этом через МСПД в среднем за день в 2014 г. проходило 57,1 тыс. транзакций на сумму 804,9 млрд тенге, что больше в сравнении с 2013 г. по количеству на 1,2% и по сумме на 14,6%.

Через клиринговую систему в среднем за день за 2014 г. проходило 84,4 тыс. платежных сообщений на сумму 22,0 млрд тенге, что по сравнению с 2013 г. меньше по количеству платежей на 2,7% и больше по сумме платежей – на 12,4%. В связи с чем, платежи физических лиц ввиду их небольшой суммы занимают незначительную

долю (1 920,9 млрд тенге – 0,9%) от общего объема платежей, проведенных через платежные системы.

Средняя сумма одного платежного документа, отправленного юридическим лицом через платежные системы, составила 1867,8 тыс. тенге, что примерно равняется 1000 МРП, (1852 тыс. тенге на 2014 г.) установленном Законом Республики Казахстан «О платежах и переводах денег» для осуществления платежей между юридическими лицами в безналичной форме. Продемонстрировано на таблице 2.

Таблица 2. Объемы платежей в разрезе видов назначения платежей в МСПД и СМК

Наименование показателя	млрд тенге, %			
	2013 г. млрд тенге	2014 г. млрд тенге	Изменение	
			млрд тенге	в %
Операции с иностран. валютой и драгоценными металлами	25 773,4	33 951,4	8 178,0	31,7%
Депозиты	23 371,6	33 253,9	9 882,4	42,3%
Займы	2 395,2	2 766,8	371,6	15,5%
Ценные бумаги, векселя и депозитные сертификаты	79 583,4	76 542,1	- 3 041,4	-3,8%
Товары, нематериальные активы и услуги	24 867,5	27 614,5	2 746,9	11,0%
Прочие платежи*	21 599,7	28 459,1	6 859,4	31,8%
Итого	177 590,8	202 587,8	29 811,9	14,1%

В МСПД для управления данными рисками используются механизм управления очередью (установление приоритетности исполнения платежных документов и изменение очередности платежных документов), осуществляются дополнительные переводы средств с корреспондентского счета пользователя на его позицию в системе.

Также в целях управления ликвидным и системным риском осуществляется ежедневный анализ платежных документов, находившихся в очереди в течение операционного дня МСПД, отозванных пользователями и неисполненных по причине недостаточности ликвидности. При этом проводимый мониторинг очереди платежных

документов банками способствовали снижению объемов неисполненных платежей. Очередь платежных документов и неисполненные платежи представлены в таблице 3.

Так, в 2015 г. были не исполнены по причине недостаточности ликвидности 5 платежей на сумму 7,1 млрд тенге, а также платежные документы зарегистрированные в очереди 10196 ед. на сумму 555,5 млрд тенге, тогда как в 2014 г. было 16557 ед. на сумму 557,9 млрд тенге. Все неисполненные или отозванные платежные документы были проведены пользователями МСПД в тот же день или последующие операционные дни повторно [2].

Таблица 3. **Очередь платежных документов и неисполненные платежи**
(млрд тенге, ед)

Показатели	2013 г.	2014 г.	2015 г.
Платежные документы зарегистрированные в очереди			
Сумма документов, в млрд тенге	1 163,0	557,9	555,5
Количество документов, в ед.	17 266	16 557	10 196
Неисполненные платежные документы			
Сумма документов, в млрд тенге	151,8	7,9	7,1
Количество документов, в ед.	13	30	5

Дальнейшее совершенствование и развитие платежных систем является одной из стратегических задач Национального Банка. Можно выделить следующие основные направления развития платежных систем:

- совершенствование нормативной базы направленной на создание благоприятных условий для развития новых видов платежных инструментов в стране;

- принятие со стороны государства комплекса стимулирующих мер по увеличению темпа роста безналичных платежей с использованием платежных карточек;

- создание отечественной системы электронных денег, в рамках которой банки будут иметь возможность выпускать электронные деньги, номинированные в тенге;

- модернизация программно-технической платформы платежных систем и перевод их на новые версии программного обеспечения;

- создание нового Резервного центра Национального Банка в городе Астана, обеспечивающего непрерывность функционирования основных компонентов платежных систем страны [3];

- проведение Национальным Банком и банками второго уровня на постоянной основе разъяснительной работы в СМИ.

1. Для реализации пенсионной рефор-

мы внедрено электронное сводное платежное поручение формата МТ102, а также с банками отработан порядок осуществления платежей по пенсионным взносам.

2. В целях повышения эффективности осуществления платежей подключен в качестве пользователя СКП КЦМР. Государственный центр по выплате пенсий.

3. НБК подключен в качестве пользователя СКП, что позволило осуществлять платежи в пользу банков, не являющихся пользователями системы, через СКП.

4. Департамент монетарных операций НБК подключен к телекоммуникационной системе КЦМР, что позволило ускорить обмен документами по сделкам с ценными бумагами между участниками рынка ценных бумаг и проведение платежей по операциям с ценными бумагами.

Таким образом, поддержание надежного устойчивого функционирования платежной системы требует, во-первых, наличия существенных вычислительных мощностей в процессинговом центре и, во-вторых, развитой коммуникационной инфраструктуры, т.к. процессинговый центр системы должен иметь возможность одновременно обслуживать достаточно большое количество географически удаленных объектов.

Литература

1. Ильяс А.А., Саулембекова А.К. Платежная система Республики Казахстан: теория и практика. – Алматы: Экономика, 2009. – 208 с.

2. Тайкина Л. Обзор банковской платежной инфраструктуры. <http://www.ranking.kz>
3. Селезнева И.В. Платежная система Республики Казахстан: теория, практика: Автореферат.

Түйін

Бұл мақалада қазіргі Қазақстандағы төлем жүйесінің жай-күйі, әсіресе оның жұмыс істеуі, БААЖ және ҚБЕО төлемдер арқылы жүргізілген төлем жүйесін талдау, сондай-ақ төлем жүйесінің өзекті мәселелері мен негізгі даму бағыттары қарастырылған.

Summary

This article considers the main issues of evaluation of the payment system functioning and making payments through ISMT. The current issues of national payment system of Kazakhstan were also considered. Authors identified the main tendencies in the development of the payment services market of Kazakhstan.

УДК 657.1

У.Б. Юсупов, PhD, ст. преподаватель

КазУЭФМТ

ЭЛЕКТРОННЫЕ СЧЕТА-ФАКТУРЫ КАК НОВШЕСТВО В СФЕРЕ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ

В европейских странах обязательное внедрение электронного документооборота является исполнением законодательных инициатив. Подробно изучены и перечислены положительные стороны электронных счетов-фактур. Рассмотрен процесс выписки электронных счетов-фактур. Показана экономическая выгода от их внедрения, влияние внедрения электронных счетов-фактур на бухгалтерский и налоговый учет в республике. Также показано существенное влияние такого явления на эффективность процессов всего делопроизводства предприятия.

Ключевые слова: *электронный документооборот, e-инвойсинг, Налоговый кодекс, Директива, налоговый учет, бухгалтерский учет, электронные счета-фактуры, информационная система, экономическая выгода, плательщики.*

Электронные счета-фактуры (ЭСФ) – это относительно новое явление для казахстанской системы бухгалтерского учета, когда деловая активность осуществляется путем электронного документооборота и бумажные носители становятся менее применительными.

Задачи совершенствования документооборота и контроля за обработкой информации имеют важнейшее значение.

Электронные счета-фактуры внедрены в Сингапуре, Канаде, США и Австралии. В Евросоюзе принята Директива (2010/45/EU) от 13 июля 2010 г. Согласно ее положению

ниям все государства – члены Евросоюза внесли надлежащие изменения в национальное законодательство, позволяющее применение ЭСФ [1].

В государствах-членах Евросоюза применяется принцип добровольности использования электронных инвойсов, при этом в 15 из них – принцип обязательности при взаимодействии с государственным сектором. В странах Западной Европы 90% счетов-фактур представляются и обрабатываются в электронном виде.

Россия с 2011 г. использует принцип добровольности применения электронных счетов-фактур. В Азербайджане – для плательщиков НДС принцип обязательности использования ЭСФ. Украина с 2012 г. перешла на электронные счета-фактуры [2].

Более активному внедрению электронного документооборота и экономии бюджета способствует то, что у большинства стран локомотивом на рынке является само государство. Примером может служить Дания, которая экономит около 100 млн евро в год и имеет убедительный опыт в реализации электронного документооборота. А ряд государств, таких как Греция, Португалия и Испания, отказались от бумажного документооборота не только в целях экономии затрат, но и для ускорения оборачиваемости денежных потоков [3].

Неудивительным фактом является то, что большинство европейских стран придерживается целенаправленной политики вовлечения компаний в процесс электронного документооборота. Обязательное применение электронного документооборота является осуществлением законодательных инициатив. Например, в Австрии государство взимает специальный сбор, составляющий от 0,9 до 1,5% суммы сделки в случае неприменения электронных документов. С 2011 г. введен обязательный электронный документооборот в Корее, где отказ предоставить ЭСФ повлечет штраф в размере 2% от суммы операции, а отказ от

передачи электронного документа – штраф в размере 1% от суммы операций [4].

ЭСФ внедрены также в Канаде, Сингапуре, США, Австралии. В начале 2012 г. шведской компанией Billentis, являющейся узкоспециализированной консалтинговой компанией в области анализа e-инвойсинга, проведены исследования, посвященные проблемам перехода к электронным инвойсам в мире.

Касательно применения электронных инвойсов условно вес страны можно разделить на 4 категории – лидеры, средние, начинающие, отстающие.

Безусловными лидерами являются – Скандинавские страны, Эстония, Швейцария, Словения, Бразилия, Чили, Мексика. Лучшими в Азии – Сингапур, Южная Корея, Гонконг и Тайвань.

США и значительная часть Западной Европы, Австралия и Новая Зеландия оказались в категории «Средний уровень развития».

В остальном мире рынок электронных инвойсов либо находится на начальной стадии развития, либо вообще отсутствует.

С 1 июля 2014 г. в Казахстане на добровольной основе появилась возможность выписывать счета-фактуры в электронном виде.

В налоговый кодекс с 1 июля 2014 г. дополнительно введен новый подпункт 45-1) в статью 12 Налогового Кодекса РК, который определяет информационную систему электронных счетов-фактур – информационная система центрального уполномоченного государственного органа, осуществляющего функции в сфере казначейского обслуживания, посредством которой осуществляется прием, обработка, регистрация, передача и хранение счетов-фактур, выписанных в электронном виде.

Электронный счет-фактура – это счет-фактура, выписанный в электронном виде посредством ИС ЭСФ и соответствующий требованиям норм налогового законодательства и Правилам документооборота ЭСФ.

Согласно ст. 217 Директивы (2010/45/EU), «электронный счет-фактура» означает счет-фактуру, которая была выпущена и получена в любом электронном формате. Каждый налогоплательщик должен определить способ гарантировать подлинность происхождения, целостности содержания и корректность счет-фактуры. Это может быть достигнуто любыми бизнес-контролями, которые создают надежный «аудиторский след» между счетами-фактурами и поставками товаров или услуг [1].

ЭСФ выписывается по законодательно утвержденной форме и заверяется электронной цифровой подписью (ЭЦП) уполномоченного лица поставщика. Оригинал ЭСФ является электронный документ, который содержится в системе ИС ЭСФ. При этом ЭСФ может иметь копии на бумажном носителе или в электронном виде.

Выписка ЭСФ производится в Информационной системе электронных счетов-фактур (ИС ЭСФ), администратором которой является Комитет Казначейства Министерства финансов РК [5].

Процесс выписки электронного счета-фактуры можно представить следующим образом (рис.):

- в соответствии с Правилами документооборота ЭСФ в приложениях ИС ЭСФ или в своей учетной системе (если она интегрирована с ИС ЭСФ) поставщик заполняет документ;
- уполномоченное лицо предприятия заверяет документ ЭЦП и направляет электронный документ в систему ИС ЭСФ;
- ИС ЭСФ выполняет регламентированные проверки документа: форматно-логический контроль показателей ЭСФ, проверку регистрационных данных поставщика и получателя, действительность ЭЦП поставщика и др;
- если ошибок в документе не выявлено, электронный документ регистрируется в системе ИС ЭСФ и направляется получателю. Документ, прошедший регистрацию, является электронным счетом-фактурой;
- если в документе выявлены ошибки, регистрация документа в системе и его отправка покупателю не производится.

Рис. Процесс выписки электронного счета-фактуры

При регистрации ЭСФ в ИС ЭСФ ему присваивается уникальный регистрационный номер, наличие которого является одним из признаков выписки счета-фактуры в электронном виде.

Получатель счета-фактуры вправе отнести НДС в зачет на основе электронного счета-фактуры с учетом требований налогового законодательства, установленных статьями 256 и 263 НК РК. В случае если счет-фактура выписан как на бумажном носителе, так и в электронном виде, то в соответствии с пунктом 3 правил документооборота ЭСФ основанием для отнесения в зачет НДС получателем товаров, работ, услуг является счет-фактура, выписанный в электронном виде.

Регистрация налогоплательщика в качестве участника ИС ЭСФ производится руководителем предприятия на портале ИС ЭСФ. В процессе регистрации руководителем предприятия заключается Соглашение о пользовании системой ИС ЭСФ. Соглашение заверяется электронной цифровой подписью руководителя предприятия. Заключение Соглашения не накладывает на предприятие обязанность выписки счетов-фактур исключительно в электронном виде. Для аутентификации в системе и заверения электронных документов в ИС ЭСФ используются ключи Национального удостоверяющего центра (НУЦ РК). Ключи Национального удостоверяющего центра можно получить в Центрах обслуживания населения.

Пользователями ИС ЭСФ являются не только юридические лица и индивидуальные предприниматели, выписывающие счета-фактуры на бумаге. Система построена таким образом, что и их контрагенты, в том числе физические лица, в адрес которых выписывается электронный счет-фактура, тоже могут стать пользователями системы. Сама система работает на электронно-цифровой подписи.

ЭСФ хранятся в ИС ЭСФ в течение срока исковой давности, установленного

налоговым законодательством и защищены от несанкционированного доступа.

Преимущества при выписке ЭСФ:

1) увеличение срока выписки ЭСФ на 10 дней, по сравнению со сроком выписки счетов-фактур на бумажном носителе, который составляет 5 дней;

2) возможность выписывать ЭСФ в иностранной валюте;

3) возможность делегирования прав по выписке счетов-фактур своим работникам;

4) возможность управления ЭСФ, выписанными структурными подразделениями юридического лица;

5) возможность не предоставления реестра по реализованным товарам, работам, услугам (300.07, 300.08), в случае если Вы все счета-фактуры выписываете в электронном виде;

6) экономия бумаги, средств на изготовление печати, времени, трудовых ресурсов, снижение затрат на почтовые услуги и ведение архива документов (аренду площадей для архива и т.д.);

7) оперативная доставка ЭСФ получателю вне зависимости от его местонахождения, а также возможность быстрого обмена сообщениями в ИС ЭСФ между покупателем и поставщиком;

8) возможность исключения ошибок, поскольку ИС ЭСФ производит проверку форматно-логического контроля;

9) исключение дополнительного оформления отдельных первичных бухгалтерских документов (товарно-транспортной накладной, счета на оплату, а также возможность указания в ЭСФ отдельных реквизитов договора);

10) гарантия быстрой доставки (счета фактуры моментально передаются адресату, не покидая сервера системы ЭСФ);

11) осуществляется оперативный поиск нужного документа, т.к. все счета-фактуры хранятся систематизированно в электронном архиве;

12) юридическая значимость (каждый

счет подписывается электронной цифровой подписью);

13) защита информации (работа в системе осуществляется по защищенным каналам, с использованием средств криптографической защиты);

14) доступность (система ЭСФ функционирует 24 часа в сутки, 7 дней в неделю по адресу esf.gov.kz);

15) простота использования (отправлять счета через ЭСФ так же просто, как отправлять письма по электронной почте: в системе реализован простой и интуитивно понятный интерфейс);

16) интеграция (система ЭСФ постоянно совершенствуется, а также может быть интегрирована с другими учетными бухгалтерскими системами).

Экономическая выгода от внедрения электронных счетов-фактур очевидна. Так, всего затраты поставщика товара в странах Евросоюза на 1 инвойс с учетом печати, отправки, управлением оплатой счетов и архивацией счетов на бумаге составляют – 11,1 евро, а в электронном виде – 4,7 евро, т.е. экономия составляет 6,4 евро, или 57%.

Расходы покупателя на 1 инвойс с учетом затрат на получение, кодификацию, утверждение и согласование, разрешение спорных ситуаций, оплату и архивацию счетов на бумаге составляют – 17,6 евро, а в электронном виде – 6,7 евро, экономия составляет 10,9 евро, или 62%.

Но внедрение электронного документооборота существенно влияет и на эффективность процессов всего делопроизводства предприятия.

К примеру, государственные органы республики перешли к единой системе электронного документооборота. В настоящее время к межведомственному электронному документообороту подключены все центральные государственные органы и областные акиматы, а также завершаются работы по подключению к системе межведомственного электронного документо-

оборота территориальных подразделений центральных государственных органов. Сегодня уже более 30 тыс. государственных служащих используют в своей ежедневной работе данную систему, которая доказала свою эффективность.

Однако при проектировании информационной системы такого масштаба нужно учитывать все риски, оказывающие влияние на ее эффективность. Для любой информационной системы, осуществляющей прием или передачу данных, главным риском является функционирование системы в «пиковых» ситуациях [6].

У электронного счета-фактуры есть одна особенность, которая крайне важна для бухгалтеров: он позволяет избежать многих ошибок при его составлении и, соответственно, снимает риск контрагента-покупателя получить отказ в зачете суммы НДС, уплаченной поставщикам. Введение электронных счетов-фактур решит проблему их хранения как у покупателя, так и у продавца, а также проблему поиска нужного документа в архивах при проведении налоговой проверки или в случае иной необходимости. При работе с электронными документами, оригиналы которых существуют только в электронном виде и подписаны электронной подписью, «дооформить от руки» уже подписанный ЭЦП документ невозможно. Процедура внесения исправлений (корректировка) в уже выписанный электронный счет-фактуру будет строго регламентированной, документально фиксирующей каждый этап корректировки и с ведома обеих сторон сделки. Такое одностороннее решение не даст налогоплательщику совершать действия, которые могут расцениваться налоговыми органами как нарушение. Важной оригинальностью работы с электронными счетами-фактурами является независимая фиксация даты выставления и даты получения счета-фактуры [7].

В свою очередь, применение такой формы отчетности не только делает прозрачной

систему взаимоотношений, но также и создает возможности для использования различных инструментов системы управления рисками. Внедрение такой системы – это метод, благоприятный для добросовестных налогоплательщиков и создающий проблемы для недобросовестных. Поэтому в использовании такой системы заинтересованы не только государственные органы, но должен быть заинтересован и бизнес, поскольку она позволяет выстраивать иные отношения для добросовестных налогоплательщиков с учетом оценки рисков.

Информационная система электронных счетов-фактур представляет также интерес для лиц, работающих по договору о государственном заказе, поскольку позволяет госучреждению, которое является получателем товаров (работ, услуг), автоматически формировать счета на оплату в информационной системе «Казначейство-клиент» на основе электронного счета-фактуры, выписанного поставщиком в ИС ЭСФ.

В Налоговом кодексе РК предусмотрена статья 280-1 «Нарушение порядка выписки счетов-фактур», по которой выписка плательщиком НДС при реализации товаров, работ, услуг получателю указанных товаров, работ, услуг счета-фактуры на бумажном носителе в нарушение требования налогового законодательства РК по выписке счета-фактуры в электронной форме – влечет штраф на субъектов малого предпринимательства в размере 30% от суммы НДС, указанной в счете-фактуре на бумажном носителе, но не менее 20 МРП, на субъектов

среднего предпринимательства – в размере 40% от суммы НДС, указанной в счете-фактуре на бумажном носителе, но не менее 30 МРП, на субъектов крупного предпринимательства – в размере 50% от суммы НДС, указанной в счете-фактуре на бумажном носителе, но не менее 40 МРП [8].

Подводя итог вышесказанного, переход к ведению документооборота в электронном виде – это комплексная и довольно долгая процедура. Например, в европейских странах процесс введения электронного документооборота занял около 10 лет и до сих пор продолжает развиваться, и сегодня в странах-участницах Европейского союза еще продолжается адаптация. Однако преимущества введения электронных документов очевидны. Так, по данным исследования, проведенного РwС в 2009 г. среди представителей бизнеса в 27 странах Европейского союза, на вопрос о преимуществах использования электронных счетов на первое место респонденты поставили повышение эффективности бизнеса, на второе – сокращение издержек компании, на третье – ускорение оплаты счетов контрагентами, на четвертое – сокращение числа споров между контрагентами.

В каждой стране существуют различные принципы, правила и требования к ведению электронного документооборота. Тем не менее, все они направлены на достижение одной цели – повышение эффективности бизнес-процессов и, как результат, повышение конкурентоспособности экономики государства.

Литература

1. COUNCIL DIRECTIVE 2010/45/EU of 13 July 2010// <http://eur-lex.europa.eu/>
2. Счет-фактура в электронном виде. <http://uchet.kz/>
3. Рахманов К. Аннотация на изменения в Налоговом кодексе об обязательном оформлении электронных счетов-фактур с 1 января 2016 г., с 1 июля 2016 г., с 1 января 2017 г. <https://www.zakon.kz/>
4. Кто должен выписывать электронный счет-фактуру. <https://uchet.kz/>

5. Комитет государственных доходов Министерства финансов Республики Казахстан. <http://kgd.gov.kz/>

6. Кипшаков А. Внедрение электронных счетов-фактур в Казахстане. <http://online.zakon.kz/>

7. Баегизова А.С. Анализ этапов разработки и внедрения системы электронного документооборота в государственных органах Республики Казахстан//Вестник КазУЭФМТ. – 2014. – №2. – С. 43-48.

8. Закон РК «О налогах и других обязательных платежах в бюджет». Налоговый кодекс (с изм. и доп. по сост. на 02.01.2017).

Түйін

Мақалада электронды шот-фактураларға көшу, сонымен қатар құжат айналымын оңтайландыру және ақпарат өңделуін бақылау мәселелері сияқты бухгалтерлік есептің қазақстандық жүйесі үшін салыстырмалы түрде жана құбылыстар қарастырылған. Заңнаманың соңғы өзгерістерін есепке ала отырып, электронды шот-фактураларды қолданудың өзекті мәселелері қарастырылған. Электронды құжат айналымын жүргізудің шетелдік тәжірибесі зерделенген. Еуропалық елдерде электрондық құжат айналымын енгізуі міндетті түрде заңнамалық бастамалар болып табылады. Электрондық шот-фактураларды жүргізу сатып алушылар мен сатушылардың мәселесін, сондай-ақ мұрағатта қажетті құжаттарды іздеу мәселелерін және салық тексерістерін жүргізуді шешеді.

Summary

The article discusses a relatively new phenomenon for Kazakhstan accounting system such as the transition to electronic invoices, as well as the optimization of document flow and control processing information. Studied the topical issues on the use of electronic invoices to reflect the latest changes in legislation. It analyzes the foreign experience of the electronic document, namely, the period and the factors contributing to the transition to electronic document. Studied foreign experience of electronic document management. Introduction of electronic invoices will solve the problem of storage as the buyer and the seller, as well as the problem of finding the desired document in the archives while conducting tax audit.

УДК 532.5/7.001.

*А.Т. Байдаулетова, магистр, преподаватель
КазУЭФМТ*

МЕТОДЫ АВТОМАТИЗАЦИИ РАСЧЕТОВ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ЗАДАЧ

Создан программный продукт, позволяющий автоматизировать вычислительные процедуры и процедуры принятия решений по определению вида организации выпуска сточных вод предприятиями в водотоки. Рассматриваемая методика является одним из важных инструментов специалистов по охране водного бассейна. На основе проведенных расчетов можно принять обоснованное решение по организации выпуска сточных вод предприятия с целью минимизации ущерба, наносимого водотоку.

Ключевые слова: автоматизация, водотоки, сточные воды, сосредоточенный выпуск, рассеивающий выпуск, расчет.

Вода в жизни всего живого на Земле играет огромную роль, т.к. является необходимым веществом для жизнедеятельности животного и растительного мира. Вода является необходимым компонентом технологических процессов во всех отраслях деятельности человека: химической, металлургической, строительной, легкой промышленности и в сельском хозяйстве. На современном этапе развития человечества во всем мире остро стоит вопрос охраны водного бассейна. Существует целый ряд методов, позволяющих на основе научных расчетов определить обоснованное решение по профилактике загрязнения водного бассейна. Как правило, эти расчеты являются трудоемкими. Поэтому автоматизация расчетов путем программной реализации их алгоритмов позволит существенно снизить затраты на проведение водоохранных мероприятий.

Загрязнение водоемов препятствует развитию ряда отраслей, нарушает комплексное использование ресурсов. Поэтому большее внимание уделяется вопросам качества воды в водоемах и водотоках, очистке сто-

ков перед выпуском их в водоемы.

На всех стадиях проектирования городов, поселков, отдельных производств и эксплуатации возникает необходимость иметь научно-обоснованные методы и способы оценки влияния загрязнения и степени их очистки [1].

Естественно, даже для весьма приближенной оценки необходим значительный исходный материал: тип производства, загрязнение и объем стоков, характеристика водоема или водотока и др.

Оценка по кратности разбавления стоков является одним из методов определения степени самоочистки воды в промежутке от места сброса стока до любого водопользователя. Зная виды загрязнения, концентрации вредных веществ в сточных водах и кратность их разбавления на границе водопользователя, можно выбрать тип очистки стоков перед выбросом их в водоем.

Разбавление сточных вод – процесс снижения концентрации загрязняющих веществ в водотоках и водоемах, протекающий вследствие перемешивания сточных вод с окружающей водной средой [2, 3].

Интенсивность процесса разбавления может определяться двумя способами:

1. Кратностью разбавления по отношению избыточных концентраций загрязняющих веществ в месте выпуска к аналогичным концентрациям в рассматриваемом сечении по формуле:

$$n = \frac{C_0 - C_B}{C - C_B},$$

где C_0, C_B, C концентрации загрязняющих веществ, соответственно, в очищенных водах, в водном источнике до выпуска сточных вод и в рассматриваемом сечении, мг/л.

Этот метод может быть применен только приземная концентрация наличия значений концентрации определенных веществ в воде и сточных водах.

2. Определение кратности разбавления по отношению суммы расходов сточных вод и объема окружающей водной среды. Этот способ прост и применяется на практике для ориентировочного определения кратности разбавления по объему по формуле:

$$n = \frac{\gamma * Q_B - Q_0}{Q_0},$$

где γ – безразмерный коэффициент, показывающий какая часть расчетного расхода водотока участвует в смещении;

Q_B – расчетный расход водотока, м³/с;

Q_0 – объем (сумма) расходов сточных вод, м³/с.

Вышеприведенные формулы являются формулами определения общей кратности разбавления и в зависимости от вида водотока или водоема они могут изменяться.

Распространение примесей в водотоках обычно происходит в направлении господствующих течений, и в этом же направлении кратность разбавления имеет тенденцию к увеличению (концентрация же вредных веществ приземная концентрация этом снижается).

Водотоком принято называть любую реку, речку, ручей и т.д., где имеется течение

воды. Водоемом называют водохранилище, пруд, озеро, море и др. водные пространства с неподвижной, малоподвижной водой.

Сосредоточенный выпуск – это выпуск сточных вод из одного отверстия коллектора, рассеивающий – из нескольких.

Порядок выполнения расчетных работ.

Общая кратность разбавления сточных вод n определяется по формуле:

$$n = n_n * n_0,$$

где n_n – кратность начального разбавления;

n_0 – кратность основного разбавления.

Для расчета начального разбавления определяются:

- диаметр оголовка выпуска по расчету (d_0), м;

- диаметр оголовка выпуска по сортаменту (d'_0), м;

- скорость потока сточных вод за оголовками выпуска, определенного по сортаменту трубы заводского размера (v'_0), м/с;

- отношение скоростей потока и выпуска, параметр (d).

Определение диаметра оголовка выпуска.

1. Для сосредоточенного выпуска по формуле:

$$d_0 = \sqrt{\frac{4Q_0}{\pi \cdot v_0}}, \text{ М} \quad (1)$$

2. Для рассеивающего выпуска:

$$d_0 = \sqrt{\frac{4Q_0}{\pi * v_0 * N}}, \text{ М} \quad (2)$$

где Q_0 – объем сточных вод с максимальным расходом, м/с (по заданию);

v_0 – абсолютная скорость истечения из единичного оголовка. Эта величина принимается для расчетов 2 м/с и не может быть меньше этой величины.

N – полученные по формулам (1) и (2) значения d_0 округляются до ближайшего размера по сортаменту заводского изготовления d'_0 желательно в меньшую сторону для сохранения скорости истечения из еди-

ничного оголовка v'_o не менее минимальной, т.е. 2 м/с.

Для расчета можно использовать следующие диаметры условного сортамента изготовления $d'_o = 0,08$ м, 0,10 м, 0,15 м, 0,20 м, 0,25 м и далее каждые 0,05 м. Например, если $d_o = 0,286$ м, то $d'_o = 0,25$ м, т.е. диаметры подобраны в меньшую сторону, чтобы скорость истечения не уменьшалась.

Определения истинного значения скорости потока, по выбранному диаметру d'_o согласно сортамента.

1. Для сосредоточенного выпуска:

$$v'_o = \frac{4Q_o}{\pi * (d'_o)^2}, \text{ м.} \quad (3)$$

2. Для рассеивающего выпуска:

$$v'_o = \frac{4Q_o}{\pi * (d'_o)^2 * N}, \text{ м/с.} \quad (4)$$

Определение отношения скоростей потока и выпуска:

$$m = \frac{v_\pi}{v'_o}, \text{ м,} \quad (5)$$

где v_π – скорость потока водотока, м/с (по заданию).

Определение относительного диаметра струи в сечении за выпуском.

1. Для сосредоточенного выпуска:

$$\bar{d} = \frac{0,96 * \sqrt{m^2 + 8,1 * (1 - m)}}{0,96 * m - \left(\frac{v_\pi + 0,1}{v'_o} - 1\right) * m}, \text{ м.} \quad (6)$$

2. Для рассеивающего выпуска (единичного):

$$\bar{d} = \frac{l_1}{d_o}. \quad (7)$$

где l_1 – расстояние между оголовками рассеивающего выпуска (по заданию).

По найденным параметрам определяется кратность начального разбавления сбрасываемых стоков по следующей формуле:

$$n_n = \frac{0,248}{1-m} * \bar{d}^2 * \left(\sqrt{m^2 + 8,1 * \frac{1-m}{\bar{d}^2}} - m\right) * K_c \quad (8)$$

где K_c – коэффициент стеснения струи граничными поверхностями потока, т.к. в лю-

бом случае струя из оголовка определенного диаметра не будет выходить по всему сечению из-за создаваемого потоком давления со всех сторон. В данной работе K_c принимается условно:

- для диаметров оголовков $d'_o < 300$, $K_c = 0,5$ м;
- для диаметров d'_o от 350 мм до 490 мм $K_c = 0,7$, м;
- для диаметров $d'_o = 500$ мм и выше $K_c = 0,9$ м.

Для основного разбавления стоков определяются:

- расход в сечении начального разбавления (Q_n), м³/с;
- коэффициент турбулентной диффузии (D);
- безразмерный коэффициент (α);
- коэффициент смешения стоков (γ).

Расход в сечении начального разбавления определяются по формуле:

$$Q_n = n_n * Q_o, \text{ м}^3/\text{с.} \quad (9)$$

n_n – кратность начального разбавления стоков, определенная по формуле (8);

Q_o – максимальный расход сточных вод, м³/с (по заданию).

Определение коэффициента турбулентной диффузии:

$$D = \frac{g * H * v_n}{2 * m_\phi * C_{ш}}. \quad (10)$$

где $g = 9,81$ м/с² – стандартное ускорение свободного падения;

H – средняя скорость водотока, м;

v_n – средняя скорость потока, м/с;

$C_{ш}$ – коэффициент Шези, определяющий шероховатость русла водотока (в данной работе он задается заданием, сущность его будет излагаться в курсах гидравлики);

m_ϕ – коэффициент Буссиненска, м^{1/2}/с (для воды принимать во всех вариантах $m_\phi = 22,3$ м^{1/2}/с).

Определение безразмерного коэффициента α :

$$\alpha = \varepsilon * \varphi * \sqrt{\frac{D}{Q_o}}, \quad (11)$$

где ε – коэффициент, учитывающий место расположения выпуска (для берегового выпуска, расположенного в непосредственной близости у берега $\varepsilon = 1,5$):

φ – коэффициент извилистости, определяемый как отношение полной длины русла до расчетного створа (L) к расстояния между этими сечениями по прямой (L_n) (в данной работе предусматривается расчет прямого русла, поэтому $\varphi=1$);

Q_0 – максимальный расход сточных вод, m^3/c .

Определение коэффициента смещения стоков:

$$\gamma = \frac{1 - \exp(-\alpha \cdot \sqrt[3]{L})}{1 + \left(\frac{Q_b}{Q_n}\right) \cdot \exp(-\alpha \cdot \sqrt[3]{L})}, \quad (12)$$

где Q_b – расчетный минимальный расход реки, m^3/c ;

L – расстояние от выпуска до расчетного створа водопользования, где необходимо определить общую кратность разбавления.

Основная кратность разбавления стоков определяется по формуле:

$$n_0 = \frac{\gamma \cdot (Q_b - Q_n + Q_0) + Q_n}{Q_n}, \quad (13)$$

Определение общей кратности разбавления:

$$n = n_n \cdot n_0 \quad (14)$$

Пример расчета.

Определить кратность разбавления промышленных стоков от железобетонного завода для сосредоточенного выпуска в водоток. Водоток – река средних размеров с минимальным расходом $Q_b=150 m^3/c$ при скорости потока $v_n=0,4 m/c$. Средняя глубина $H = 3,7 m$ выпуск русловой с максимальным расходом $0,47 m^3/c$. Коэффициент Шези – $0,38$, водопользователь, для которого находится кратность разбавления, находится на расстоянии $400 m$ русло прямое, выпуск русловой.

$$1. \quad d_0 = \sqrt{\frac{4Q_0}{\pi * v_0}} = \sqrt{\frac{4 * 0,47}{3,14 * 2}} = 0,547.$$

(при принятом значении $v_0 = 2 m/c$).

2. Округляя до сортамента, принимаем $d'_0=0,50 m$ (для сохранения минимальной скорости не менее $2 m/c$).

3. Определяем истинное значение скорости потока по выбранному диаметру согласно сортамента по формуле (3):

$$v'_0 = \frac{4Q_0}{\pi * (d'_0)^2} = \frac{4 * 0,47}{3,14 * 0,5^2} = 2,39, m/c$$

4. Рассчитываем отношение скоростей потока и выпуска:

$$m = \frac{v_\pi}{v'_0} = \frac{0,4}{2,39} = 0,167.$$

5. Далее находим относительный диаметр струи в сечении за выпуском по формуле (6):

$$\bar{d} = \frac{0,96 \cdot \sqrt{m^2 + 8,1 \cdot (1 - m)}}{0,96 \cdot m - \left(\frac{v_n + 0,1}{v_n} - 1\right) \cdot m} = \frac{0,96 \cdot \sqrt{0,167^2 + 8,1 \cdot (1 - 0,167)}}{0,96 \cdot 0,167 - \left(\frac{0,4 + 0,1}{0,4} - 1\right) \cdot 0,167} = 21,19.$$

6. По формуле (6 и 8) определяем кратность начального разбавления:

$$n_n = \frac{0,248}{1 - m} \cdot \bar{d}^2 \cdot \left(\sqrt{m^2 + 8,1 \cdot \frac{1 - m}{\bar{d}^2}} - m\right) \cdot K_c = \frac{0,248}{1 - 0,167} \cdot 21,19^2 \cdot \left(\sqrt{0,167^2 + 8,1 \cdot \frac{1 - 0,167}{21,19^2}} - 0,167\right) \cdot 0,9 = 4,81.$$

7. Определяем расход в сечении начального разбавления:

$$Q_n = n_n \cdot Q_0 = 4,81 \cdot 0,47 = 2,26 m^3/c.$$

Автоматтық әдістер және математикалық модельдер

8. Определяем коэффициент турбулентной диффузии по формуле (10):

$$D = \frac{g \cdot H \cdot v_n}{2 \cdot m_6 \cdot C_m} = \frac{9,81 \cdot 3,7 \cdot 0,4}{2 \cdot 22,3 \cdot 38} = 0,0086.$$

9. Находим безразмерный коэффициент б по формуле (11):

$$\alpha = \xi \cdot \varphi \cdot \sqrt[3]{\frac{D}{Q_0}} = 1,5 \cdot 1 \cdot \sqrt[3]{\frac{0,0086}{0,47}} = 0,264.$$

10. Рассчитываем коэффициент смешения стоков:

$$\begin{aligned} \gamma &= \frac{1 - \exp(-\alpha \cdot \sqrt[3]{L})}{1 + \left(\frac{Q_b}{Q_n}\right) \cdot \exp(-\alpha \cdot \sqrt[3]{L})} = \\ &= \frac{1 - \exp(-0,264 \sqrt[3]{400})}{1 + \frac{150}{2,26} \exp(-0,264 \sqrt[3]{400})} = \\ &= \frac{1 - 0,143}{1 + (66,37 \cdot 0,143)} = 0,082. \end{aligned}$$

11. Определяем основную кратность разбавления по следующей формуле:

$$\begin{aligned} n_0 &= \frac{\gamma \cdot (Q_b - Q_n + Q_0) + Q_n}{Q_n} = \\ &= \frac{0,082 \cdot (150 - 2,26 + 0,47) + 2,26}{2,26} = 6,38. \end{aligned}$$

12. По формуле (14) находим общую кратность разбавления сточных вод:

$$n = n_n \cdot n_0 = 4,8 \cdot 6,38 = 30,69.$$

При сосредоточенном русловом выпуске общая кратность разбавления стоков для водопользователя (400 м) составляет 30,69 раз.

Определяем общую кратность разбавления при рассеивающем выпуске. Количество русловых выпусков $N=6$, расстояние между оголовками руслового рассеивающегося выпуска $l_1=4,1$ м. расчет производится аналогично расчету сосредоточенного выпуска.

$$13. \quad d_0 = \sqrt{\frac{4Q_0}{\pi \cdot v_0 \cdot N}} = \sqrt{\frac{4 \cdot 0,47}{3,14 \cdot 2 \cdot 6}} = 0,223.$$

14. Округляем диаметр в меньшую сторону, получаем $d'_0=0,2$ м (для единичного выпуска) по сортаменту.

$$15. \quad v'_0 = \frac{4Q_0}{\pi \cdot (d'_0)^2 \cdot N} = \frac{4 \cdot 0,47}{3,14 \cdot (0,2)^2 \cdot 6} = 2,49.$$

$$16. \quad m = \frac{v_n}{v_0} = \frac{0,4}{2,49} = 0,161.$$

$$17. \quad \bar{d} = \frac{l_1}{d_0} = \frac{4,1}{0,2} = 20,5.$$

$$\begin{aligned} 18. \quad n_n &= \frac{0,248}{1-m} \cdot \bar{d}^2 \cdot \left(\sqrt{m^2 + 8,1 \cdot \frac{1-m}{\bar{d}^2}} - m \right) \cdot K_c = \\ &= \frac{0,248}{1-0,161} \cdot 20,5^2 \cdot \\ &\cdot \left(\sqrt{0,161^2 + 8,1 \cdot \frac{1-0,161}{20,5^2}} - 0,161 \right) \cdot 0,5 = 2,74. \end{aligned}$$

$$19. \quad Q_n = n_n \cdot Q_0 = 2,74 \cdot 0,47 = 1,29 \text{ м}^3/\text{с}.$$

$$20. \quad D = \frac{g \cdot H \cdot v_n}{2 \cdot m_6 \cdot C_m} = \frac{9,81 \cdot 3,7 \cdot 0,4}{2 \cdot 22,3 \cdot 38} = 0,0086.$$

$$21. \quad \alpha = \xi \cdot \varphi \cdot \sqrt[3]{\frac{D}{Q_0}} = 1,5 \cdot 1 \cdot \sqrt[3]{\frac{0,0086}{0,47}} = 0,264.$$

$$\begin{aligned} 22. \quad \gamma &= \frac{1 - \exp(-\alpha \cdot \sqrt[3]{L})}{1 + \left(\frac{Q_b}{Q_n}\right) \cdot \exp(-\alpha \cdot \sqrt[3]{L})} = \\ &= \frac{1 - \exp(-0,264 \sqrt[3]{400})}{1 + \frac{150}{1,29} \exp(-0,264 \sqrt[3]{400})} = \\ &= \frac{1 - 0,143}{1 + (166,28 \cdot 0,143)} = 0,0486. \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} 23. \quad n_0 &= \frac{\gamma \cdot (Q_b - Q_n + Q_0) + Q_n}{Q_n} = \\ &= \frac{0,0486 \cdot (150 - 1,29 + 0,47) + 1,29}{1,29} = 6,62. \end{aligned}$$

24. $n = n_n \cdot n_0 = 2,74 \cdot 6,62 = 18,14$.

При рассеивающем выпуске кратность разбавления составляет 18.14.

На основе полученных расчетных показателей можно сделать вывод о том, что руслевой выпуск делать выгоднее, т.к. кратность разбавления стоков в нем больше [4].

Автоматизация расчетов по методике определения вида организации выпуска сточных вод. Расчетные работы по вышеописанной методике являются трудоемкими. Для оптимизации исследовательских работ специалистов, использующих данную методику на практике, в рамках данной статьи разработана программа, предназначенная для автоматизации расчетных процедур (вычисление расчетных параметров) и процедур принятия решения (определение коэффициента стеснения струи

граничными поверхностями потока, сравнительный анализ показателей кратности разбавления сточных вод и определение вида организации выпуска сточных вод).

Программная реализация расчетных работ осуществлена в Visual Basic.

Управление формами программного проекта выполняется с помощью главного меню. Экранная форма для выполнения расчетов по описываемому методу содержит:

- область ввода исходных данных, разделенных на группу параметров водотока и группу параметров предприятия-источника загрязнения и предприятия-водопользователя (Рис. 1);
- область вывода промежуточных расчетных показателей (Рис. 2);
- область вывода основных расчетных показателей (кратность разбавления сточных вввод) и результата анализа.

Рис. 1. Область формы для ввода исходных данных

РЕЗУЛЬТАТЫ РАСЧЕТОВ						
Диаметр оголовка выпуска d0 (м)	Диаметр оголовка выпуска, округленный до сортамента d0 (м)	Истинное значение скорости потока v0 (м/с)	Диаметр оголовка выпуска m (м)	Относительный диаметр струи в сечении за выпуском d (м)	Коэффициент стеснения струи Кс	Кратность начального разбавления Пн
0,223	0,2	2,493	0,16	20,5	0,5	2,75
Расход в сечении начального разбавления Qн (куб.м./с)	Коэффициент турбулентной диффузии	Безразмерный коэффициент а	Коэффициент извилистости	Коэффициент смещения стоков	Основная кратность разбавления	
1,29	0,0086	0,39	1	0,13	15,88	

Рис. 2. Область формы для вывода промежуточных расчетных показателей

Автоматтық әдістер және математикалық модельдер

Расчеты выполняются в два этапа – вычисление кратности разбавления для сосредоточенного и для рассеивающего выпуска. Выбор вида выпуска осуществляется с помощью флажка.

На основе сравнения расчетных показателей кратности разбавления для двух видов выпуска система сама определяет оптимальный вариант [5].

Данная научная статья посвящена экологической проблеме снижения концентрации загрязняющих веществ в водотоках и водоемах. Решение этой задачи в условиях современного глобального экологического

кризиса влечет за собой не только исследование экологических проблем и решение математических задач, но и применение информационных технологий, методов математического моделирования и автоматизации процессов расчета экологических задач.

Рассматриваемая методика является одним из важных инструментов специалистов по охране водного бассейна. На основе расчетов можно принять обоснованное решение по организации выпуска сточных вод предприятия с целью минимизации ущерба, наносимого водотоку [5].

Литература

1. Постановление Правительства РК от 28 мая 2009 г. №788 «Об утверждении Правил приема сточных вод в системы водоотведения населенных пунктов».
2. Лапшев Н.Н. Расчеты выпусков сточных вод. – М.: Стройиздат, 2010.
3. Знаменский В.А. Гидрологические процессы и их роль в формировании качества воды / Гидрометеоздат, 2003.
4. Приказ Министра охраны окружающей среды Республики Казахстан от 21 мая 2007 г. №158-п.
5. Правила Министерства экологии от 14.06.1994 г. «Правила охраны поверхностных вод Республики Казахстан».

Түйін

Мақала негізінде жасалған бағдарлама ғылыми зерттеу жүргізетін мамандардың жұмысын (уақыт, күш) айтарлықтай қысқартып, қателік жібермеуге негізделген адами факторды болдырмауға мүмкіндік береді. Бағдарлама үлкен көлемді зерттеу жұмыстарын жүргізу кезінде пайдалануға ұсынылады.

Summary

The program developed within this scientific article allows to optimize scientific research of experts, significantly having reduced expenses (time, forces) and not to make the mistakes caused by a human factor (fatigue, a carelessness). The program is recommended for using in large volumes of research works.

**МАТЕМАТИЧЕСКИЕ МОДЕЛИ ПРОЦЕССОВ РАЗЛИВА И
РАСПРОСТРАНЕНИЯ НЕФТИ В УСЛОВИЯХ
КАЗАХСТАНСКОГО СЕКТОРА КАСПИЙСКОГО МОРЯ**

Исследованы вопросы эффективного решения экологических проблем при разработке морских нефтяных месторождений в условиях разлива и распространения углеводородного сырья на основе методов математического моделирования. Изучены и описаны основные процессы при разливе нефти и нефтепродуктов. Предложена методика разработки математических моделей дрейфа нефтяного пятна в условиях Казахстанского сектора Каспийского моря, Северного Каспия. С применением программного комплекса построена математическая модель распространения нефти при аварийных разливах в районе месторождения Кашаган. Для разработки моделей и моделирования распространения нефти при аварийных разливах в трехмерном приближении решаются гидродинамические уравнения для скорости течения, уровня воды, температуры, солености воды, концентраций примесей и нефтепродуктов.

Ключевые слова: *математические модели, моделирование, нефтяные разливы, распространение и дрейф нефтяного пятна.*

Интенсивное развитие нефтегазовой отрасли Казахстана и проведение нефтепоисковых операций на Казахстанском секторе Каспийского моря (КСКМ) требует проведения и исследования влияния нефтяных операций на экологическое состояние Северного Каспия, научно-обоснованных решений эколого-производственных задач на основе современных достижений экологической науки с применением методов математического моделирования.

Разведка, добыча, транспортировка нефти и газа на море сопровождаются загрязнением окружающей среды нефтью и нефтепродуктами [1].

В этой связи вопросы разработки математических моделей процессов возможного разлива и распространения нефти, позволяющие моделировать и оптимизировать процессы разработки и добычи углеводородного сырья, природоохранных мероприятий по эколого-экономическим критериям стали весьма актуальными задачами

нефтегазовой отрасли Республики Казахстан.

Для эффективного решения эколого-экономических задач нефтегазового производства необходим комплексный метод, позволяющий моделировать процессы растекания нефтяного пятна и трансформации нефтезагрязнителей, а также методы оперативного принятия эффективных мероприятий по предупреждению и ликвидации последствий разлива. Для успешной ликвидации пятна аварийного разлива нефти требуется иметь прогноз изменения его местоположения со временем. Вследствие этого, проводимые исследования в данной работе, разрабатываемые математические модели для определения дрейфа нефтяного пятна в условиях Северного Каспия – в районе крупнейшего месторождения Кашаган, который является экологически чувствительным районом, – является весьма актуальной экологической задачей.

Нефтяные разливы относятся к числу наиболее сложных и динамичных явлений

распространения примесей. Нефти и нефтепродукты, попавшие в воду, находятся под воздействием различных физико-химические процессов. Это растекание за счет положительной плавучести, перемещение и деформация под действием ветра и течений, диффузионное рассеяние, испарение, проникновение нефти в толщу воды, образование эмульсии нефтепродуктов в воде, влияние берегов, растворение, окисление, деструкция, седиментация, биоседиментация, микробное разложение, агрегирование. Попав в море, пятно нефти проходит 4 фазы своего распространения [2]: инерционную, гравитационно-вязкую, фазу поверхностного напряжения и диффузионно-адвективную. Растекание нефти под действием плавучести, поверхностного натяжения и вязких сил при малых размерах пятна действует непродолжительное время на расстоянии несколько сотен метров. Растекание нефти под действием этих сил играет существенную роль только при масштабах разлива порядка 1000 т. При понижении температуры вязкость нефти и ее плотность увеличиваются, а поверхностное натяжение уменьшается, ее растекание происходит медленнее.

Под действием многочисленных факторов нефть при попадании в воду в течение часов и суток разделяется на агрегатные фракции: поверхностную пленку, растворенные и взвешенные формы, эмульсии, осевшие на дно, твердые и вязкие агрегаты и аккумуляированные в водных организмах соединения. Нефть может сорбироваться взвесью и оседать с ней в донные осадки. Доминирующими формами в первые часы и сутки являются нефтяные пленки и эмульсии.

Пленка нефти, плавающая по поверхности воды под действием волнения, ветра и течений разбивается на отдельные небольшие пятна, а затем на мелкие капли, которые увлекаются вглубь и могут долго находиться во взвешенном состоянии. Разбивание пленки определяется интенсивностью лэнгмюровской циркуляции, вер-

тикальная скорость воды в которой составляет примерно 0,85% от скорости ветра. Если эта скорость превосходит скорость всплывания нефти, то нефть будет опускаться. Другой механизм захвата нефти связан с ее растворимостью. При значительных разливах (>1000 т) под нефтяной пленкой на глубинах до 10 м может быть эмульгированная нефть в концентрациях 5-10 мг/л, однако время существования этих фракций – несколько часов.

Дрейф нефтяного пятна в первые сутки определяется в основном направлением и скоростью ветра. Вдали от берегов пятно разлива принимает под влиянием ветра форму эллипса, но при контакте с берегом происходит его сжатие и увеличение средней толщины пленки до нескольких миллиметров (1 г нефти может покрыть пленкой 10 м² водной поверхности). Влияние ветра на нефтяное пятно, дрейфующее на поверхности моря, изучалось во многих работах [3, 4].

Полученные результаты согласуются только частично. Приблизительно можно считать [5], что скорость дрейфа пятна нефти относительно воды составляет 3,5% от скорости ветра, а направление дрейфа отклоняется от направления течения на 20° по часовой стрелке в северном полушарии.

Важным с практической точки зрения является проникновение нефтепродуктов в толщу воды и оседание на дно. Проникновение нефтепродуктов в толщу воды и оседание на дно зависит от плотности нефти, волнения и обрушения волн, вертикальных скоростей течений. При попадании мазута в воду, он может осесть на дно. Проникновение нефти в толщу воды зависит от волнения и обрушения волн. В штилевую погоду нефть возвращается на поверхность силой плавучести. При скоростях ветра меньше 5 м/с проникновение нефти в толщу воды практически отсутствует. При усилении ветра и волнения процессы эмульгирования и возникновения нефтяных агрегатов интенсифицируются.

Казахстанский берег Северного Каспия очень низок. Здесь находятся заповедные водно-болотистые угодья, напротив месторождения Кашаган расположен государственный природный резерват «Ак Жайык», где обитают редкие виды птиц и животных. В случае аварийного разлива при нагонных ветрах нефть легко может попасть на болотистое побережье, где собрать ее будет просто невозможно. Болотистая почва с камышами легко, как губка, впитает в себя нефть, и уникальная природа этого региона Каспия погибнет.

Для разработки моделей и моделирования распространения нефти при аварийных разливах в трехмерном приближении решаются в приближении гидростатики следующие уравнения для скорости течения (u, v, w) , уровня воды (ξ) , температуры $T(^{\circ}K)$, солености воды (S) , концентраций примесей (c) и нефтепродуктов (c_H) [1, 6, 7]:

$$\begin{aligned} \frac{\partial u}{\partial t} + u \frac{\partial u}{\partial x} + v \frac{\partial u}{\partial y} + w \frac{\partial u}{\partial z} = \\ -g \frac{\partial \xi}{\partial x} - \frac{g}{\rho_0} \int_z^{\xi} \frac{\partial \rho}{\partial x} dz - \frac{1}{\rho_0} \frac{\partial P_a}{\partial x} + f_c v + \\ + K \left(\frac{\partial^2 u}{\partial x^2} + \frac{\partial^2 u}{\partial y^2} \right) + \frac{\partial}{\partial z} \left(v_T \frac{\partial u}{\partial z} \right) \end{aligned} \quad (1)$$

$$\begin{aligned} \frac{\partial v}{\partial t} + u \frac{\partial v}{\partial x} + v \frac{\partial v}{\partial y} + w \frac{\partial v}{\partial z} = \\ = -g \frac{\partial \xi}{\partial y} - \frac{g}{\rho_0} \int_z^{\xi} \frac{\partial \rho}{\partial y} dz - \frac{1}{\rho_0} \frac{\partial P_a}{\partial y} + f_c u + \\ + K \left(\frac{\partial^2 v}{\partial x^2} + \frac{\partial^2 v}{\partial y^2} \right) + \frac{\partial}{\partial z} \left(v_T \frac{\partial v}{\partial z} \right) \end{aligned} \quad (2)$$

$$\frac{\partial u}{\partial x} + \frac{\partial v}{\partial y} + \frac{\partial w}{\partial z} = \omega_s \quad (3)$$

$$\frac{\partial \xi}{\partial t} + \frac{\partial U}{\partial x} + \frac{\partial V}{\partial y} = \omega_s \quad (4)$$

$$\begin{aligned} \frac{\partial T}{\partial t} + u \frac{\partial T}{\partial x} + v \frac{\partial T}{\partial y} + w \frac{\partial T}{\partial z} = \\ = \omega_s T_s + K_c \left(\frac{\partial^2 T}{\partial x^2} + \frac{\partial^2 T}{\partial y^2} \right) + \frac{\partial}{\partial z} \left(v_c \frac{\partial T}{\partial z} \right) + \\ + \frac{(1 - \alpha_w)}{\rho_o c_p} \frac{\partial SW}{\partial z} \end{aligned} \quad (5)$$

$$\begin{aligned} \frac{\partial S}{\partial t} + u \frac{\partial S}{\partial x} + v \frac{\partial S}{\partial y} + w \frac{\partial S}{\partial z} = \\ = \omega_s S_s + K_c \left(\frac{\partial^2 S}{\partial x^2} + \frac{\partial^2 S}{\partial y^2} \right) + \frac{\partial}{\partial z} \left(v_c \frac{\partial S}{\partial z} \right) \end{aligned} \quad (6)$$

$$\begin{aligned} \frac{\partial c_H}{\partial t} + (u + u_w) \frac{\partial c_H}{\partial x} + (v + v_w) \frac{\partial c_H}{\partial y} + \\ + (w - w_0) \frac{\partial c_H}{\partial z} = \omega_s c_{Hs} - \lambda c_H + \\ + K_c \left(\frac{\partial^2 c_H}{\partial x^2} + \frac{\partial^2 c_H}{\partial y^2} \right) + \frac{\partial}{\partial z} \left(v_c \frac{\partial c_H}{\partial z} \right) \end{aligned} \quad (7)$$

где g – ускорение свободного падения; $\rho(T, S)$ – плотность воды, определяемая по ее температуре T и солености S по зависимости UNESCO; ρ_0 – среднее значение плотности воды; P_a – атмосферное давление; $f_c = 2\omega \sin \varphi$ – параметр Кориолиса; φ – географическая широта; ω – угловая скорость вращения Земли; K – коэффициент горизонтального турбулентного обмена; v_c – коэффициент вертикального турбулентного обмена; U и V – удельные расходы: $U = \int_{-h}^{\xi} u dz$, $V = \int_{-h}^{\xi} v dz$, h – возмущенная глубина воды; w_0 – скорость всплывания нефтепродуктов (w_0 на поверхности считается нулевой); λ – коэффициент неконсервативности нефтепродуктов, связанный с биodeградацией; K_c – коэффициент горизонтальной турбулентной диффузии; v_c – коэффициент вертикальной турбулентной диффузии; ω_v – расход сбросной воды из источников на единицу объема;

ϖ_s – расход сбросной воды из источников на единицу площади поверхности; T – температура воды; S – соленость воды; T_s – температура сбросной воды источников; S_s – соленость сбросной воды источников; C_p – удельная теплоемкость воды, которая задавалась равной 3990 Дж/(кг·К); SW – падающая на подстилающую поверхность коротковолновая солнечная радиация; α_w – альбеда воды; c_H – концентрация нефтепродуктов; c_{H_s} – концентрация нефтепродуктов в сбросной воде источников загрязнения (в данной работе сброс нефти задавался не через источник, а как начальное условие); u_w, v_w – компоненты скорости дополнительного ветрового дрейфа нефтепродуктов в поверхностном слое.

Исходная система гидродинамических уравнений решается в модели численными конечно-разностными методами [7].

При решении используется переход к криволинейным гранично-зависимым координатам, что позволяет повысить точность решения задач в областях сложной формы и с резкими изменениями рельефа дна по сравнению с решением задач на прямоугольных сетках.

Координата z направлена вертикально вверх. Нефть после стадии начального растекания распространяется в основном обычно в виде поверхностной пленки, толщина которой η может стать много меньше допустимой толщины верхнего слоя расчетной сетки Δz_1 . В программе под концентрацией нефти в верхнем расчетном слое в этом случае понимается значение

$$c_H = \frac{\rho_{oil} \eta}{\Delta z_1}, \text{ где } \rho_{oil} \text{ – плотность нефти.}$$

Рассмотрим результаты моделирования распространения нефтяного разлива с помощью программного комплекса CARDINAL с применением приведенных выше уравнений.

На дне при $z = -h(x, y)$ задается касательное напряжение трения $\tau_b = (\tau_{b(x)}, \tau_{b(y)})$ с помощью квадратичного закона:

$$\begin{aligned} \tau_{b(x)} &\equiv \rho_o v_T \frac{\partial u}{\partial z} \Big|_{z=-h} = -\rho_o f_b u |v|; \\ \tau_{b(y)} &\equiv \rho_o v_T \frac{\partial v}{\partial z} \Big|_{z=-h} = -\rho_o f_b v |v|, \end{aligned} \quad (8)$$

где f_b – коэффициент придонного трения.

Коэффициент придонного трения может быть определен по формуле Маннинга:

$$f_b = \frac{gn^2}{h^{1/3}}, \quad (9)$$

где коэффициент шероховатости n определяется по справочным данным или эмпирически. В представленных моделях коэффициент придонного трения задавался постоянным и равным 0,0026.

На поверхности касательное напряжение трения $\tau_s = (\tau_{s(x)}, \tau_{s(y)})$ также задается с помощью квадратичного закона:

$$\begin{aligned} \tau_{s(x)} &\equiv \rho_o v_T \frac{\partial u}{\partial z} \Big|_{z=\zeta} = \rho_a C_D W_x |W|; \\ \tau_{s(y)} &\equiv \rho_o v_T \frac{\partial v}{\partial z} \Big|_{z=\zeta} = \rho_a C_D W_y |W|, \end{aligned} \quad (10)$$

где C_D – коэффициент ветрового трения; $W = (W_x, W_y)$ – скорость ветра на высоте 10 м; ρ_a – плотность воздуха (1,225 кг/м³).

Для определения C_D используется формула Банке и Смита [15]:

$$C_D = (0.63 + 0.066 |W|) 10^{-3}. \quad (11)$$

Касательное напряжение на поверхности может быть также определено из теории взаимодействия ветра и волн WOW [8].

Необходимые параметры ветровых волн могут быть рассчитаны по упрощенным эмпирическим зависимостям или экспортированы из модели ветрового волнения SWAN.

Поля ветра и атмосферного давления могут задаваться по данным метеостанций или импортироваться в различных форматах, в т.ч. в формате GRIB из метеорологических моделей HIRLAM, FORCE, COSMO, MM5, WRF. В данной работе при расчетах задавались поля ветра по данным метеостанций. Задание полей ветра и ат-

мосферного давления из метеорологических моделей позволяет создать систему оперативного прогноза распространения нефтепродуктов при аварийном разливе. Заблаговременность прогноза метеоэлементов составляет до трех суток [10].

На участках твердой границы нормальная к границе компонента скорости равна нулю, а тангенциальная определяется из закона, аналогичного закону придонного трения:

$$\begin{aligned} u_n &= 0, \\ K \frac{\partial u_\tau}{\partial n} &= -f_b u_\tau |v|. \end{aligned} \quad (12)$$

На открытых боковых границах модели задаются расходы воды как функция времени $Q = f(t)$.

Для определения коэффициентов вертикального турбулентного обмена v_T используется $k - \varepsilon$ модели турбулентности [9], в которой он определяются из соотношений:

$$v_T = c_\mu \frac{k^2}{\varepsilon}, \quad (13)$$

где k – кинетическая энергия турбулентных пульсаций; ε – скорость диссипации этой энергии за счет внутреннего трения, $c_\mu = 0,09$.

Литература

1. Кенжегалиев А.К., Оразбаев Б.Б., Жумагалиев С.Ж., Утенова Б.Е., Кенжегалиева Д.А. «Исследование влияния нефтепоисковых операции на экологическое состояние Казакстанского сектора Каспийского моря и разработка математической модели дрейфа нефтяного пятна» // Отчет о НИР по гранту. – Атырау: институт нефти и газа. – 2012. – 127 с.
2. Fay J.A. The spread of oil slicks in a calm sea. Oil in the Sea, Ed. D.P. Hoult, N. Y., Plenum Press. – 1969. – P. 53-63.
3. Allen J., Thanarajan J.C.M. Laboratory studies of influence of the velocity of wind on the movement of oil slick // Journal of Hydraulic Research. – 1977. – Vol.15. – N.4.
4. Phillips C.R., Groseva V.M. The spreading of crude oil spills across a lake. Water, Air and Soil Pollution. – 1977. – V.8. – N3. – P. 353-360.
5. Smith S.D., Banke E.G. Variation of sea-surface drag coefficient with wind speed // Quart. J. Royal Meteorolog. Soc. – 1975. – Vol. 101 (429).
6. Клеванный К.А., Смирнова Е.В., Клеванная М.К. Создание математической модели Каспийского моря и локальных моделей на участке казахстанского сектора моря для расчета распространения нефтепродуктов // Отчет о НИР. ООО «КАРДИНАЛ софт». – СПб, 2013.
7. Klevannyu K.A., Matveyev G.V., Voltzinger N.E. Integrated modeling system for coastal area dynamics. International Journal for Numerical Methods in Fluids. – 1994. – Vol. 19. – N3.
8. Makin V.K. A note on parameterization of the sea drag. Boundary-Layer Meteorol. – 2003. – Vol.106. – P. 593-600.
9. Smagorinsky J. General circulation experiments with the primitive equations. Monthly Weather Review. – 1963. – V.91. – N3. – P. 99-165.
10. Клеванный К.А. Компьютерная программа CARDINAL для расчета динамики поверхностных вод и транспорта загрязняющих веществ. Руководства пользователя. – СПб, 2013. – 147 с.

Түйін

Математикалық модельдеу тәсілдері негізінде Солтүстік Каспий жағдайында мұнай қозғалысын анықтау есебін шешудің тиімді тәсілдемесі ұсынылады. CARDINAL программалар

Автоматтық әдістер және математикалық модельдер

кешені көмегімен Солтүстік Каспийде апат болған жағдайда мұнай өнімдерінің таралуының математикалық модельдері жасақталған. Апаттық төгіліс болған жағдайда мұнай таралуының модельдерін құру және модельдеу үшін үш өлшемді кеңістікте ағын жылдамдығы, су деңгейі, температура, су тұздығы, мұнай өнімдері мен қоспалардың концентрациясы үшін гидростатика теңдеулері құрылып, оларды шешу ұсынылады.

Summary

On the basis of mathematical modeling techniques offered an effective approach to the problem of determining the drift of the oil slick in the Northern Caspian. With CARDINAL software system developed a mathematical model of the spread of oil in case of emergency spills in the North Caspian. For the modeling and simulation of the spread of oil in case of emergency spills in three-dimensional approximation formulated and solved in the approximation of the hydrostatic equation for the flow velocity, water level, temperature, salinity, concentrations of impurities and oil.

ӘОЖ 81.243

Д.Д. Бисмильдина, филол.ғ.к., аға оқытушы

ҚазЭҚХСУ

ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ПОЛИЛИНГВАЛДЫ ЖАСТАРЫНЫҢ МҮМКІНДІКТЕРІ

Бұл мақалада тәуелсіз Қазақстандағы жастардың алатын орны, еліміздегі полилингвалды жастардың мүмкіндіктері, олардың еңбек нарығындағы бәсекеге қабілеттілігі туралы, көп ұлтты Қазақстанда қазақ және шет тілдерінің қолданылу саясаты мен соған байланысты арнаулы ұйымдардың жоспарлы іс-шаралары туралы мәселе қаралады. Автор қазіргі заман жастарының бүгінгі нарықтық заманда бәсекеге қабілетті құзыретті маман болу үшін, қандай да бір тілді тек қана білу жеткіліксіз екенін, сол тілдерді өмірде актив қолданып, бір тілден екінші тілге еркін көше алу қажеттігін, яғни қазақ тілінде сөйлеп тұрып, қажет болған жағдайда орыс тілінде, ағылшын тілінде және т.б. тілде ешбір кедергісіз сөйлей алу қажеттігін алға тартады. Әсіресе көпұлтты мемлекетте бірнеше тілде еркін сөйлеу маңыздылығын және полилингвалды жастардың зор мүмкіндіктерін көрсете отырып, ҚР ең бірінші орында тұрған қазақ тілінің, біріншіден, қазақтардың ана тілі екенін, екіншіден, барлық қазақстандықтардың мемлекеттік тілі екенін, ал орыс тілінің мемлекеттік тілге қосымша қолданылатын ресми тіл екенін және ағылшын тілінің халықаралық қарым-қатынас қызмет атқаратынын ұмытпауды ескертеді.

Негізгі ұғымдар: полилингвалды білім беру, полилингвалды жастар, тәуелсіз Қазақстан жастары, тілдік мүмкіндіктер, полилингв, қазақ және шет тілдері, тілдік коммуникация, мәдениетаралық қарым-қатынас, т.б.

Бүгінде Қазақстан – тұрақты даму экономикасы бар, әлемдік сахнада өз орны белгіленген зайырлы мемлекет ретінде әлемге танылған дамушы егеменді ел. Бүгінгі күні Қазақстанның тәуелсіздігіне 25 жыл толып отыр. Қазақстан – ешкімге де, еш нәрсеге де тәуелсіз мемлекет! Еркіндіксіз адам өмірінің мәні де, игілігі де жоқ. Бұл тәуелсіздіктің арқасында, Елбасы Н. Назарбаевтың ұстанған саясатының көмегімен қазақ елі, Қазақстан халқы, қазақ ұрпағы ашық аспан аясында көк туын желбіретіп, бейбіт өмір сүріп отыр. Қазақ елінің тәуелсіздігі – бір күннің немесе бір жылдың жемісі емес. Оның тарихы тереңде жатыр. Оған қаншама қазақ ұрпағы қан төкті десеңізші?! Бір сөзбен айтқанда, қазақ халқы тәуелсіздік жолында «мың өліп,

мың тірілді». Сондай қантөгісті оқиғалардың бірі – Желтоқсан оқиғасы тәуелсіздіктің бастауы болды. Қазақ жастары, жүрегінің оты бар қазақ ұл-қыздары дүр сілкінді, елін, жерін сақтау-қорғау мақсатында бар күш-жігерін аямады. Қазақстан тәуелсіздігі – бабаларымыздың ұлы күрестер арқылы шыңдалған рухы арқылы қол жетіп, орындалған мақсат. Мемлекет алдындағы міндеттерді орындауда барлық күш-жігер әрқашан жастарға түскен.

Бүгінде тәуелсіз Қазақстан Республикасы Конституциясының 1-бабында былай делінген: «Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырады, оның ең қымбат қазынасы – адам және

адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары» [1].

Зайырлылық принципін заңнамалық деңгейде бекіту құқықтық мемлекет құрылымындағы маңызды қадам және өнегелік өлшемдер жүйесін таңдаудың маңызды нышаны болып табылады. Тәуелсіздік қазақ жерінде бір шаңырақ астына қазақтармен қатар байтақ даламызды мекендеген мыңдаған ұлт өкілдерін де біріктірді. Олардың жан-жақты дамуына қолдау жасады. Қазіргі таңда қазақ халқының өзге діни сенімдерге құрметі, толеранттылығы мен түсінісушілігі біріктіру факторына, еліміздегі қоғамдық тұрақтылық пен мемлекеттік дамуды қамтамасыз етудің басты шартына айналып отыр. Демек, бейбітшілік пен келісім діни фанатизм мен радикализмнен, конфессиялық негізде оқшауланудан бас тартатын, оларға үнқатысу мен төзімділікті қарсы қоятын қоғамда ғана болуы. Мүмкін қазақстан алдағы уақытта да әр түрлі сенімдегі діни бірлестіктер еркін жұмыс істейтін, ал азаматтары діни сеніміне қарамастан, тең құқыққа ие болған поликонфессиялық мемлекет болып қала бермек.

Тәуелсіз Қазақстанның көп бөлігін жастар құрайды. Жастар – қоғамда өзіндік мәртебесімен ерекшеленетін мемлекеттің ерекше әлеуметтік тобы. Ел болашағы – жастар. ХХІ ғ. тәуелсіз Қазақстан жастары – саналы, білімді, еңсесі биік, талғамы жоғары, рухы биік жастар. Талапты жастар заман ағымына қарай ғылым мен техниканың қырсырын жетік меңгерген. Ел тәуелсіздігін тіл тәуелсіздігімен астастыра қарап, туған тілдің тұғырын биіктету қамы қолға алынғалы да біраз уақыт болып қалды. «Қазақстан Республикасындағы тіл саясатының тұжырымдамасы», «Қазақстан Республикасындағы Тіл туралы Заң» сияқты стратегиялық маңызы бар құжаттардың дүниеге келуі – осы бағытта жасалған оң қадамдар. Мемлекет басшысы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына 2017 ж. 31 қаңтардағы «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» атты Жолдауы қазақ елінің да-

муының ұлттық идеясы болып табылады. Қазақстан халқына жолдауында Президент Н.Ә. Назарбаев «Қазақстан – 2050» атты стратегиясы мақсаттарына бастайтын сенімді көпір болатын және Ұлт жоспары – «100 нақты қадам» базасында өткізілетін үшінші жаңғыруды, сондай-ақ ел экономикасының әлемдік өсімінің орта деңгейден жоғары қарқынын қамтамасыз етуге және 30 озық елдің қатарына қарай тұрақты түрде ілгерілеуіне лайықталған бес негізгі басымдықты ұсынады.

Елбасы Н.Ә. Назарбаев өз сөзінде білім беру жүйесінің ролін өзгерту туралы ұсыныс жасады. Аталған Жолдауда: «Біздің міндетіміз – білім беруді экономикалық өсудің жаңа моделінің орталық буынына айналдыру. Оқыту бағдарламаларын сыни ойлау қабілетін және өз бетімен іздену дағдыларын дамытуға бағыттау қажет», – деп жазылған [2].

Бұл Жолдауда көрсетілгендей, қазақ тілінің басымдығы әрқашан сақталады. Оның әрі қарай дамуына әр кез зор көңіл бөлінеді. Бұл, әрине, қуантарлық жағдай және солай болуы да тиіс. Сонымен қатар Жолдауда ағылшын тіліне де ерекше көңіл бөлініп, оның мәртебесі «жаңа технология, жаңа индустрия, жаңа экономика тілі» түрінде көрсетілген. Сондықтан «ағылшын тілін меңгермей, Қазақстан жалпы ұлттық прогреске жете алмайды». Сол себепті Н. Родаридің сөзімен айтсақ, «тілді меңгеру ешкімге де, еш нәрсеге де тәуелді болмау үшін керек».

ХХІ ғ. саналы жастары бірнеше тілде сөйлейді. Жүргізілген сауалнама нәтижелері көрсеткендей, заманауи жастар мемлекеттік тілді, ресми тілді және халықаралық тілді жақсы меңгерген. Сонымен қатар көптеген жастар төртінші тіл ретінде қосымша қытай, түрік, чех, өзбек, неміс тілдерін де біледі екен. Әрине, тілді білу, сол тілде сөйлеу, түсіну деңгейі әр түрлі, бұл – қосымша қаралатын тағы бір мәселе. Бұл жөнінде филол.ғ.к., доцент Б.К. Ахмедина ана тілі, орыс тілі және шет тілінің арасындағы байланысты зерттей отырып, билингвизмнің қоғамдағы

ролін анықтауды мақсат еткен «Билингвальное образование современного общества» атты мақаласында: «Различаются три основных типа индивидуального двуязычия. При субординативном билингвизме говорящие воспринимают второй язык через призму родного: понятия соотносятся с лексическими единицами родного языка, а последние – с единицами второго языка. При координативном (чистом) билингвизме два языка совершенно автономны, каждому соответствует свой набор понятий, грамматические категории двух языков также независимы. Смешанный билингвизм в идеале подразумевает единый механизм анализа и синтеза речи, а сосуществующие языки различаются лишь на уровне поверхностных структур», – дейді [3].

Қазіргі нарықтық заманда бәсекеге қабілетті құзыретті маман болу үшін, қандай да бір тілді тек қана білу жеткіліксіз екенін, сол тілдерді өмірде актив қолданып, бір тілден екінші тілге еркін көше алу қажеттігін, яғни қазақ тілінде сөйлеп тұрып, қажет болған жағдайда орыс тілінде, ағылшын тілінде және т.б. тілде ешбір кедергісіз сөйлей алу қажет. Әсіресе көпұлтты мемлекетте бірнеше тілді білу әрі еркін сөйлеу аса маңызды.

Қазақстандағы полилингвалдылық мәдениетаралық құзыреттілікті қалыптастыратын білім беру жүйесі болып табылады. Полилингвалдылық және полилингвалды білім беру жүйесі – заман талабы, уақыт қажеттілігі және әсіресе жастар үшін зор мүмкіндік болып табылады.

Тәуелсіз Қазақстанның полилингвалды жастарының мүмкіндіктері орасан зор:

1. Көп тілді меңгеру жеке тұлғаның танымдық дағдыларын жетілдіреді.

2. Қазақстанда білім беру жүйесінің полилингвалдылықпен байланыстырылуы азаматтық қоғамды табысты дамытуға мүмкіндік береді.

3. Полилингвалды тұлға көптеген халықтардың мәдениеті мен қарым-қатынас жасаудағы өмір салтын меңгеріп, жақсы түсінеді.

4. Полилингвалды жастар «Болашақ» халықаралық білім беру бағдарламасы бойынша шет елдерде білімін жетілдіріп, тәжірибе алмаса алады.

5. Қазақстанның кез келген жоғары оқу орнында оқып жүрген полилингвалды тұлға сол оқу орнының серіктес жоғары оқу орнында академиялық мобильділік бағдарламасы бойынша білім алып, алдағы мақсаттарын жүзеге асыруға мүмкіндік алады.

6. Полилингвалды жастардың еңбек нарығында бәсекеге қабілетті құзыретті маман болу мүмкіндігі аса зор.

Соңғы жылдары қоғамымызда орын алған көптеген өзгерістерге байланысты қазақ және шет тілдерінің оқу пәні ретіндегі мәртебесі өзгерді. Халықаралық қатынастардың артуы, мемлекетіміздің әлемдік қоғамдастыққа кіруі қазақ және шет тілдерін мемлекет, қоғам және жеке тұлға тарапынан сұранысқа ие етті.

Қазақ және шет тілдері қарым-қатынас құралы ретінде адамдардың өзара түсінісуі әрі басқа ұлттық мәдениетпен бірігу құралы ретінде және білім алушылардың зияткерлік қабілеттерін дамыту құралы ретінде толық дәрежеде танылды.

Осы орайда, «Қазақ және шет тілдері» кафедрасы жанынан 2015 ж. құрылған «Полилингв» атты студенттік зерттеу үйірмесінің орны ерекше құрылды. Үйірме жұмыстары студенттерге өз білімдерін, дағдыларын жетілдіруге, қазақ және шет тілдерінің қарым-қатынасты ұйымдастырудағы практикалық мән-маңызына көз жеткізуге, қосымша ақпаратты алуға, бос уақытын өзіне пайдалы болатындай етіп өткізуге, өзінің ғылыми жұмыстарын әзірлеуге көмектеседі. Үйірме жұмысы студенттердің жалпы университеттік жоспарлы іс-шараларға өз оқу тілінде қатысып, сол арқылы өзін-өзі тануына, өзін жеке тұлға ретінде қалыптастыруына бағытталған.

«Полилингв» студенттердің күнделікті қарым-қатынас жағдайында қазақ және шет тілдерінде ақпарат алмасуына ықпал

жасауды; ғылыми жұмыстарды әзірлеуде кеңес беруді, бағыт-бағдар көрсетуді; студенттерді ЖОО-лар арасында өткізілетін пәндік олимпиадаға қатыстыру және студенттердің ғылыми конференциясына дайындауды және т.б. мақсат ете отырып, білім алушылардың коммуникативтік дағдыларын қарым-қатынастың ауызша (тыңдалым және айтылым) және жазбаша (оқылым және жазылым) формаларында кеңейтуге; үйірменің жоспарлы іс-шаралары арқылы студенттердің пәнді меңгеруге деген қызығушылығын арттыруға; студенттердің жеке тұлға ретінде қалыптасуына жан-жақты көмектесуге; студенттердің бойында өз білімін үнемі жетілдіріп отыруға, тілді жетілдіру бойынша өз бетінше жұмыс жасау қажеттілігін қалыптастыруға және т.б. мүмкіндік береді.

Әрине, тіл білген – жақсы. Көп тіл білген сайын адамның өрісі де, өресі де биіктей береді. Бірақ біз ҚР-да ең бірінші орында қазақ тілінің, біріншіден, қазақтардың ана тілі екенін, екіншіден, барлық қазақстандықтардың мемлекеттік тілі екенін, ал орыс тілінің мемлекеттік тілге қосымша қолданылатын ресми тіл екенін және ағылшын тілінің халықаралық қарым-қатынас қызмет атқаратынын ұмытпауымыз керек.

Міне, біздің ана тіліміз – қазақ тілі – сондай керемет тіл! Қазақ тілі халықаралық тіл деңгейінде қолданылатын тіл дәрежесіне де шыға алады. Өйткені қазақ тілі тілге қатысты барлық өлшемдерге толық жауап береді.

Ал мемлекетіміздің экономикасы күннен күнге гүлденуде. Қазақ тілі – Ұлы тіл. Себебі қазақ тілі әлемдегі ең бай тілдердің төрінен орын алады. Ол тіл байлығы жағынан 3-ші орында (ең бай тіл саналатын араб тілінде – 12 млн 300 мың сөз болса, бұл көрсеткіш ағылшын тілінде – 750 мың, қазақ тілінде – 600 мың, испан тілінде – 300 мың, ал орыс тілінде – 150 мың сөзді құрайды, қазіргі қытайлар 87019 иероглифті қолданады); сөйлейтін адамдарының саны жағынан әлемдік тілдер арасында 70-ші орында, ал түркі тілдерінің арасында 4-ші орында; түркілік болмысының сақталуы жағынан 1-ші орында (яғни қазақ тілі өзінің табиғи болмысын, тазалығын сақтаған. Қазақ тілінің сөздік қорының 60% түркілік түбірлі сөздер болып табылады. Бұл – түркі тілдерінің ішіндегі ең жоғарғы көрсеткіш).

Бүгінде қазақ тілі тек білім мен ғылым саласында ғана қолданылмайды, ол ғаламтор тіліне де айналды. Бірқатар халықаралық ғылыми конференцияларда қазақ тілі жұмыс тілі ретінде қолданылатын тілдердің қатарында тұр. Қазақ тілін үйренгісі келетін адамдардың саны күн сайын артып келеді.

Қазір елімізде «Тілдердің үш тұғырлығы (қазақ, орыс және шет тілдері)» саясаты жүзеге асыру бойынша жұмыс түрлері жалғастырылуда. Мұның бәрі – еліміздің Мәңгілік болуы үшін жасалған жоспарлы іс-шаралар. Мәңгілік Елімізбен бірге қазақ тілі де мәңгілік жасай бермек!

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының Ата Заңы – Конституциясы, 1995.
2. Мемлекет басшысы Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» атты Қазақстан халқына жолдауы (2017 жылғы 31 қаңтар).
3. Ахмедина А.И. Билингвальное образование современного общества // Вестник КазУЭФМТ. – 2016. – №2. – С.133-138.

Резюме

В данной статье рассматриваются возможности полилингвальной молодежи независимого Казахстана, их конкурентоспособность на рынке труда, политика использования казахского и

иностранных языков в многонациональном Казахстане. Для того, чтобы быть компетентным специалистом, автор поддерживает знание обучающимися нескольких языков.

Summary

This article examines the opportunities of the polylingual youth of independent Kazakhstan, their competitive ability in the labor market, the policy of using Kazakh and foreign languages in a multinational Kazakhstan. In order to be a competent specialist, the author supports the knowledge of the students of several languages.

ӘОЖ 378.046.4

А.С. Ерсұлтанова, магистр, оқытушы
ҚазЭҚХСУ

ВИРТУАЛДЫ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНІҢ ТИІМДІЛІГІ

Мақалада виртуалды білім беру жүйесінің артықшылықтары мен тиімділігі, оқытудың виртуалды ортасын құру, дәстүрлі және қашықтан оқытуда виртуалды білім берудің ерекшеліктері қарастырылған. Компьютерлік сауаттылықты меңгерту, ақпараттық-коммуникациялық технология құралдары арқылы білім беруді модернизациялау жағдайлары, сонымен қатар виртуалды оқытудың білім беру жүйесіндегі орны баяндалған.

Негізгі ұғымдар: виртуалды білім жүйесі, виртуалды орта, ақпараттық-коммуникациялық технология, web портал, Moodle жүйесі.

«Халықпен халықты, адаммен адамды тенеістіретін нәрсе – білім», – деп ұлы жазушымыз М. Әуезов айтқандай, еліміздің іргелес мемлекеттерімен тең дәрежеде тұрып, олармен бәсекеге түсе алуы адамдардың білімді де, білікті болуын талап етеді [1].

Қазақстанның әлемдегі бәсекеге қабілетті елу елінің қатарына қосылуының стратегиялық мақсатына сәйкес келетін білім беру жүйесінің негізгі міндеттерінің бірі – виртуалды білім беру. Жаңа ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың білім беру саласына кеңінен енген қоғамда виртуалды білім беруді ұйымдастырудың артықшылықтары мен тиімділігін зерттеу бүгінгі күннің кезек күттірмейтін мәселелерінің бірі екені сөзсіз.

Виртуалды білім берудің негізгі мақ-

саты – өздігінен білім алушыларға жеке және кәсіби тиімділігін арттыру құралы ретінде адамның өзін-өзі жетілдіруіне, шығармашыл тұлға қалыптастыруға бағытталады.

Оқу үрдісінде виртуалды білім беруді ұйымдастырудың маңыздылығы – білім берудің біртұтас ақпараттық жүйесін құру арқылы білім алушылардың біліктілік деңгейін көтеруге негізделген. Сонымен қатар әлемдік ақпарат кеңістігіне жол ашып, білім алушылардың ғылыми және шығармашылық ізденістерін арттырып, оны өз игілігімізге жарата білсек, ұтар тұсымыз да сол болмақ.

Ең алдымен виртуалды білім беру мағынасын ақпараттық технологиялардың көмегімен виртуалды ортада білім беру субъектілері мен объектілерінің әрекеттесуі нәтижесінде өтетін үдеріс деп қарастыруымыз

кажет. Білім беру кеңістігінде виртуалды орта құрып, виртуалды оқытуға жағдай жасау білім беруді виртуализациялау болып табылады, яғни оқытудың виртуалды ортасы – интернет технологиясын қолдана отырып немесе локальды желі арқылы онлайн білім беру.

Бүгінгі таңда әлемде орындалып жатқан компьютерлік интеграция үрдісі қазіргі қоғамдағы жүйелі өзгерістердің түрлендірілуі ретінде сипатталады (Б.Б.Баймұқанов, С.Кариев, А.Қ.Қозыбай, А.К.Альжанов, С.С.Құнанбаева, Ж.К.Нұрбекова, Б.Ж.Нурбеков, Н.Н.Керімбаев және т.б.), әлеуметтанушы ойшылдардың тілімен айтқанда, жаңа ақпараттық қоғам пайда болғандығы әлеуметтік шындық.

Ақпараттық қоғам жалпы білім беру жүйесінде басылымдарды тарату, телеграф, радио, телекөрсетілім, интернет желісі, дәрістер, семинарлар таралымының көбеюімен ерекшеленеді. Бұл өз кезегінде есептеу техникасы саласын виртуалды ортада оқытуды ұйымдастырудың әдістемелік ерекшеліктеріне қойылатын талаптарды негіздейді, өзекті мәселелерді тудырады [2].

Білім беру порталдарын құру виртуалды білім беру кеңістігін құрудың логикалық деңгейі болып табылады, әрі виртуалды ортасын құру тәжірибесі, әдебиеттер көлемі үнемі артуда. Порталдар барлық пәндер бойынша кез келген ақпаратты оңай іздеп табуға мүмкіндік береді. Мұнда оқу бағдарламалары, глоссарий, мақалалар, кітаптар (толық оқу үшін сканерленген), электронды кітапхана, мақалалардың мәтіні, ғылыми-әдістемелік орталықтар туралы ақпараттар толық қарастырылады.

Осыған байланысты аналитикалық компания Gartner Group келесі анықтаманы береді: «Порталдар – бұл нақтылы дәрісханалар және бағдарланған веб сайттар, бірлестіктер. Контент-текстер, графика, мультимедиа және басқа да ақпаратты толығы» [3].

Виртуалды білім беру қашықтан білім берумен тығыз байланысты, бірақ оның

шеңберінде ғана қалып қоймайды. Ол күндізгі оқуда оқытушылар, оқушылар және барлық білім алушы объектілер арасында өзара орындалуы мүмкін.

Көптеген білім беру мекемелері Moodle жүйесімен интегралданған білім беретін порталдар негізінде құрастырылған. Осы кабинеттер арқылы кез келген уақытта оқытушының бейне дәрістері мен әдістемелік оқулықтарын ашып қарау мүмкіндігі бар. Сонымен қатар ұсынылған виртуалды зертханалық тапсырмаларды орындау арқылы тақырыпты толық меңгеру және де үйренгенше қайталап жасау мүмкіндіктері де қарастырылған, қайтадан жіберуге, жеке оқу жұмыс жоспарын алуға, өзінің оқу траекториясын құруға, анықтамалық мәліметтерді, on-line дәрістері мен емтихандардың кестелерін ала алады.

Серверде интерактивті білім беретін сандық қорлар базасы, сонымен қатар оқытушылардың дәрістерінің бейне курстары қамтылған.

Виртуалды білім беруді ұйымдастыру кезеңдеріне:

- оқытудың виртуалды ортасын құру;
- пәнді электронды құралдардың көмегімен оқытуды ұйымдастыру мен әдістемесін зерттеу;
- виртуалды ортада оқытуды ұйымдастырудың тиімділігін анықтау;
- электронды оқыту құралдарын жасау кезеңдерін жатқызуға болады.

Виртуалды оқыту принциптерін түсіну үшін виртуалды білім беру жүйесінің дәстүрлі білім беруден бірқатар артықшылықтарына тоқталып өтсек:

- өздігінен оқуда білім алушы интерактивті түрде қамтамасыз етіледі;
- сапалы білімге қол жеткізуі;
- оқу-әдістемелік мәліметтер мен оқыту формасын үнемі жаңартып отыруға мүмкіндік береді;
- оқу уақытын үнемдеуге мүмкіндік береді;
- бір мезгілде оқуға және оқудан тыс білім алу мүмкіндіктерін қамтамасыз етеді;

– білім алу үдерісі білім беру мекемесінен кез келген қашықтықта орындала береді;

– электронды оқулықтарды пайдалану, бейнедәріс, виртуалды зертханалар және онлайн конференцияларға қатысу мүмкіндігіне ие болады.

Виртуалды білім беру жүйесі негізінде телефон, электрондық пошта, видео және телеконференциялар секілді кеңестер қолданылады.

АКТ құралын таңдау оқытушы мен білім алушының жұмыс орнындағы аппараттық-программалық жабдыққа қарай іске асады. Оқытудың осы формасында АКТ құралдарын қолдану нәтижелі болады.

АКТ құралдарымен білім алушылардың жұмыс жасау үдерісінде ойлау әрекеті реттеледі және өзгереді: тұлғаның қорғау механизмдерінің, мақсатқа жетудің субъективтік деңгейінің ролі артады, іс-әрекетті бақылау механизмдері қайта құрылады, мотивация трансформацияланады. Мотивациялық аймаққа әсер ету білім беру мақсатын басқаруға мүмкіндік береді. Білім беру үдерісінің қатысушыларының арасында білім беруде ақпараттық және телеқатынасты технология құралдарын қолданумен анықталатын қатынастың жаңа түрі пайда болытындығын айтуға болады [4].

Жалпы орта білім беру жүйесінде қолданылатын АКТ құралдарының көпшілігінің интербелсенділігі оқушыға компьютерлік программамен белсенді әсер ету мүмкіндігін беруді білдіреді. Оқушылар мен ақпараттандыру құралдарының оқу сұхбаты үшін бірыңғай шарт қойылуы қажет, ұйымдастыру принциптері және оқытудың немесе ақпараттандыру технологиясында қолданылатын нақты әдістемелік жүйенің ерекшелігінен тәуелсіз стилі болуы тиіс.

Білім беруде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану – білім алушыны қазіргі қоғам сұранысына сай өзінің өмірлік іс-әрекетінде дербес компьютердің құралдарын қажетті деңгейде пайдаланатын жан-жақты дара тұлға тәрбиелеуге

жетелейді, сонымен қатар білім алушылардың қызығушылығын қалыптастырып, электрондық оқулықтар мен интернет ресурстарын пайдалануда шығармашылық қабілетін дамытуға, өздігінен біліктілігін жетілдіруге мүмкіндіктер береді.

Виртуалды білім беру жүйесінде жүргізілетін дәріс тәсілдері саналуан. Әрине, оның ішінде тиімді болып табылатын мәтіндік түрдегі жүргізілетін электрондық дәрістер. Білім алушының оқу барысында түсініксіз, оқудың екшелеу, талдау кезеңіндегі түсінбеген жағдайларын бірнеше рет сұрақ қойып білуге мүмкіншілігі бар.

Қазіргі заманғы жаңа технологияларды, соның ішінде электрондық оқулықтарды пайдалану студенттердің ақпаратпен жұмыс істей білуін қалыптастырады. Электрондық оқулықтар жоғары ғылыми және әдістемелік деңгейде жасалынады. Электрондық оқулық арқылы түрлі суреттер, анимация, гиперсілтеме, бейнекөріністер, дыбыс және музыка тыңдатып көрсетуге болады.

Жоғары оқу орындарында студенттердің өздік жұмысы көбінесе практикалық, зертханалық жұмыстар арқылы жүзеге асырылады. Бұл виртуалды зертханалар қазіргі таңда миллиондаған оқытушылар мен білім алушылардың таптырмас құралына айналды. Кез келген оқу орнында, орталықтарда, сыныптан тыс уақыттарда компьютерлік желіге қолжетімділік мүмкіндігі болған жағдайда, виртуалды зертханалық тапсырмаларды орындау мүмкіншіліктері де жүзеге асырылған.

Зертханалық эксперимент нәтижесінде білім алушылардың электронды оқыту арқылы теориялық курстардан қабылдаған білімдері, процестердің ерекшеліктері, қабылдауы анағұрлым жоғары деңгейді көрсетеді.

Виртуалды зертханаларды, оқу-әдістемелік кешендерін әзірлеуге арналған көптеген мультимедиялық және интерактивті бағдарламалар бар. Мысалы, қимыл-қозғалыс, дыбыс және визуалды әр түрлі эффектілерді қолдануға мүмкіндік беретін Масго-

media Flash, Camtasia Studio, Cisco, Camtasia Studio, т.б. программалары көмегімен жүзеге асырылады.

Camtasia Studio – экранды жалпы қамтитын және Windows жазбасына арналған танымал программа. Camtasia Studio бағдарламасымен бейне жазып бастау өте оңай. Сіз бейне жазылу үрдісін бақылай аласыз және қате табылған жағдайда көмек табу оңай, себебі программада толық сипатталған құжаттар бар. Барлық үрдіс үш сатыға бөлінген: жазба, өзгеріс енгізу және дайын бейнені өндіру.

KMPlayer – Microsoft Windows үшін дыбыстық және бейне файлдарды ойнататын программа. Барлық мүмкін болатын мультимедиялық кеңейтілімдермен жұмыс істейді, яғни олар: VCD, DVD, AVI, MKV, Ogg, OGM, 3GP, MPEG – 1/2/4, WMV, Real Media, FLV және QuickTime. Басты ерекшеліктері – орнатылған кодектердің және өзгеріс енгізу мүмкіндігінің ыңғайлылығы. Осының негізінде KMPlayer-дің көптеген сипаттамаларымен сәйкес Daum Pot Player атты басқа медиаойнатқыш құрылған. Camtasia программасының көмегімен дыбыстық файлмен *.тип жүктеп, өңдеген файлды сақтап KMPlayer көмегімен ұсынуға да болады.

Қажетті техникалық құралдарға мыналар жатады: вебинарларды жүргізуге қажетті программалық қамтамасыз ету, сонымен қатар наушниктер және микрофон. Сондай-ақ, вебинарларға арналған программалық қамтамасыз ету веб-камераларды пайдалануды қолдайды. Веб-камералар арқылы қатысушылар, мысалы, оқытушы мен білімгерлер бірін-бірі көрулеріне мүмкіндік туады.

Білім алушылардың басым бөлігі сабақтың мультимедиялық, электронды оқу құралдары арқылы, ойын түрінде, бейне дәріс, онлайн тест, шығармашылық жоба түрінде өткізілуін қалайтындықтары бізге мәлім, олай болса, оқу үрдісінде виртуалды білім беру ортасын пайдалана отырып, сабақтарды өткізу, бейне материалдарды, виртуалды зертханалық тапсырмаларды, онлайн тест

тапсырмаларын жиі қолдану білім алушылардың танымдық қабілеттерінің артатындығын көрсетеді.

Онлайн тест – виртуалды жаттығу алаңы. Бұл кез келген пән бойынша алдын ала құрастырылып, ензіліп қойылған тест тапсырмалары бойынша тест тапсыруға, сынаққа дайындалуға мүмкіндік береді, яғни онлайн тестілеудің артықшылығы – кез келген пәнді таңдап, артынша жауабын біле аламыз.

Сонымен қатар оқытудың виртуалды ортасы (Web портал) электронды кітаптар және оқулықтармен қамтылады, бұл Flip Book Maker Pro программасының көмегімен әзірленіп енгізіледі, әрі ашық және көрнекі, анағұрлым түсінікті ұсынылған материал есебімен білім алу оңтайландырылады.

Жоғарыда келтірілген тұжырымдарды қорытындылай келе, виртуалды білім берудің келесідей артықшылықтарын келтіруге болады:

- мобильділігі – оқу материалдарын пайдаланудың жылдамдығы (оларды жылдам табу, компьютер интерфейсі ыңғайлы формасын орналастыру және жылдам көбейту);
- гипермәтіндер – ақпаратты берудің иерархиялық құрылымы (иллюстративті материалды кеңейту, меңгерілген ақпараттың құрылымданған көлемін арттыру);
- интерактивтілігі – online режимінде ақпаратты беру және оқушылармен өзара әрекетіндегі оқу құралдарының енуі;
- қашықтықтан – оқу орталығының мәліметтер қоры, электронды кітапханалар және оқытушылармен арақашықтықта байланыс жасау мүмкіндігін беруі.

Кері қасиеттері:

- физиологиялық – экранның кадрлық жиілігі, орындықта ұзақ отыру;
- қайталанушылық – оқушының материалдармен өзіндік конструктивті жұмысы барысында, компьютерлік орта ақпараттарына кері әсер етуі;
- машина сияқтылық – адами қарым-қатынастарды машинамен алмастыру.

Қазіргі білім беру саласындағы оқыту-

дың озық технологияларын меңгермейінше сауатты, жан-жақты маман болу мүмкін емес. Жаңа технологияны меңгеру оқытушының интеллектуалдық, кәсіптік адамгершілік, рухани, азаматтық және де басқа көптеген адами келбеттің қалыптасуына игі

әсерін тигізеді, өзін-өзі дамытып, оқу-тәрбие үдерісін тиімді ұйымдастыруына көмектеседі. Электронды оқыту жүйесі бүгінгі таңда әлемнің көптеген елдерінің білім беру жүйесіне үлкен қарқынмен енгізіліп жатқан алдыңғы қатарлы үлгілердің бірі болып табылады.

Әдебиеттер

1. Керімбаев Н.Н. Оқу процесінде қашықтан білім беруді қолдау мәселелері // Хабаршы «Қайнар». – Алматы, 2009. – №2/1. – С. 117-120.
2. Нұрбеков Б.Ж. Қашықтықтан оқыту бойынша оқытушылардың кәсіби құзырлылығын қалыптастырудың теориялық және әдіснамалық негіздері: Автореферат диссер. п.ғ.д. – Алматы, 2010. – 48 с.
3. Ерсұлтанова А.С. Студенттер мен жас ғалымдардың «Ғылым және білім – 2014» атты ІХ халықаралық ғылыми конференциясы. – Астана, 2014. – 2781-2783 бб.
4. «Садықов оқулары: білім беру кеңістігіне инновациялық технологияларды енгізу мәселелері және жолдары» тақырыбындағы халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары. – Алматы: Абай атындағы ҚазҰПУ, 2013. – 316-317 бб.
5. Бидайбеков Е.Ы., Исабаева Д.Н., Ошанова Н. XX ғасырдағы білім беру және ақпараттық технологияларына кіріспе. – А., 2010. – 210 б.

Резюме

В данной статье рассматриваются особенности традиционного обучения и виртуальной эффективности. А также приведены различные мнения ученых по данной тематике.

Summary

Features of traditional training and virtual efficiency are considered in this article. Also various opinions of scientists are given on this subject.

УДК 331.101.262

С.Т. Зиядин, д.э.н., ассоциированный профессор

КазУЭФМТ

РОЛЬ УНИВЕРСИТЕТА В ПОВЫШЕНИИ КАЧЕСТВА ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА В КОНТЕКСТЕ ПОСЛАНИЯ ПРЕЗИДЕНТА РК

В статье рассматривается зарубежный опыт предпринимательского университета и применение его механизмов в образовании. Кроме того приводятся примеры мировых уни-

верситетов, которые влияют повышению качества человеческого капитала, что было отражено в Послании Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева.

Ключевые слова: *человеческий капитал, предпринимательство, университет, инновация, бизнес-инкубатор.*

На данный момент одна из наиболее обсуждаемых тем это Послание Президента Нурсултана Назарбаева народу Казахстана «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность».

Одно из преимуществ это доведение сведений до специалистов в области образования, в целях повышения качества человеческого капитала является четвертый приоритет. В этом разделе конкретно указывается, что «Прежде всего, должна измениться роль системы образования. Наша задача – сделать образование центральным звеном новой модели экономического роста. Образовательные программы необходимо нацелить на развитие способностей критического мышления и навыков самостоятельного поиска информации» [1].

На сегодняшний день является актуальным изучение проблемы с целью определения уровня высших учебных заведений Казахстана, а также какие именно типы инновационных механизмов современного образования применяются для достижения ожидаемых результатов. Ориентируясь на зарубежный опыт, можно сказать что почти во всем мире из года в год в условиях быстрых темпов инноваций, правительства стран в поиске эффективных способов избавления от обременительных методов в финансировании системы образования. Даже самые крупные государственные университеты в США не превышают 30% от их общего бюджета финансирования. В связи с этим, учебные заведения ищут источники дополнительных средств для развития своих собственных бизнес-структур [3].

В 1998 г. Бертон Р. Кларк впервые ввел термин, сделав систематические попытки применить научную ценность феномена

научной революции «Entrepreneurial University» («предпринимательство или антерпри-нический университет»). Что предлагает данный университет?

В качестве источника определения универсальности и широкого спектра университета бизнеса нам представляется предпринимательская деятельность [7].

Однако, в свою очередь, возникает вопрос какое значение имеет предпринимательская деятельность в высших школах?

В своей статье «Предпринимательская деятельность: институциональная стратегия развития» П.Шульце показывает два способа осуществления предпринимательской деятельности в университете [9].

Конечно, первое из направлений – это подготовка будущих предпринимателей, которые смогут построить собственный бизнес и готовы нести ответственность. Второе направление – своя предпринимательская деятельность в этом же университете. То есть, это создание бизнес-инкубаторов, технопарков, дочерних компаний и других предпринимательских объектов. Для этого, университет должен информировать и консультировать студентов и выпускников о предпринимательстве не только теоретически, но и вовлекать с помощью ресурсов. Это является живым примером того, что теория и практика едины [2,3].

О важности данной темы деятельности свидетельствуют следующие цифры. Например, в частности около Оксфордского университета имеется 300 компаний, общий годовой оборот которых составляет свыше 4 млрд долл. Из средств данных фирм в фонд университета поступает 1 млрд долл. в год.

В Гарвардском университете для пред-

принимательской деятельности и использования ресурсного капитала (endowment), то есть капитал университета составляет 18 млрд долл., в то время как в Университете Джорджа Вашингтона этот показатель в количестве 500 млн долл., финансовые показатели других 280 университетов и колледжей составляют более 100 млн. долл.

Речь идет не только о предпринимательстве и построении новых предприятий, полагаясь на конкуренцию, но и чтобы высшие школы могли построить инновационное производство для науки. Предпринимательская деятельность в университете необходимо не только для того, чтобы собирать денежные средства, эта услуга также важна и для ввода социально-экономических инноваций. В общем, ее задачами являются бизнес-инкубаторы и технопарки [5].

Самые широко распространенные бизнес-инкубаторы имеются в США. Там они входят в состав многих научных и технологических парков. На сегодняшний день 160 бизнес-инкубаторов в США выполняют свою деятельность в соответствии с требованиями времени.

Как было сказано ранее, самая первая ассоциация инкубаторов в США была построена в 1985 г. Сейчас она является самым большим бизнес инкубатором и в ее число входит около 800 членов из разных стран мира. Такие ассоциации давно открылись в Западной Европе и, можно сказать, продолжают свою работу [3].

В этом направлении больших успехов добился Международный образовательный центр Машав в Израиле, объединив науку и практику в одно русло для достижения качественных результатов. Данный центр-тренинг пригласил ученых из 25 стран мира, которые выбрали темы согласно Международной специализированной выставке ЕХРО-2017, которая запланирована в ближайшее время в Республике Казахстан. Здесь я принял участие в обсуждении тем, касающихся зеленой экономики, нефте-

газовой промышленности и экономном использовании энергии. Удивление вызвало то, как они обучают детей, начиная с самого малого возраста. В дальнейшем в школах и университетах, делая из них настоящих специалистов. Например, специалистов сельскохозяйственной профессии они начинают обучать уже со школы. Во время поездки мы посетили одно из таких школ. Где, школьники с 6 летнего возраста начинают изучать основы сельского хозяйства, недра земли, сажают и выращивают семена, чтобы увидеть плоды своего труда. Дети выбирают свою специальность с малого летнего возраста и обучаются в школе по данному направлению [6].

В дополнении ко всему выше изложенному, в зависимости от будущих источников энергии для замены существующих производственных мощностей, университетские бизнес-инкубаторы ознакомились с разработкой новых инновационных технологий. Система образования в Израиле отличается от модели инновационного образовательного кластера. Действительно удивительные достижения в сельскохозяйственном секторе. Для нашего государства наиболее актуальным является то, что наши практики и их достижения стремятся к цивилизации, чтобы войти в 30 лучших стран мира.

А именно в нашей соседней стране, России в направлении расширения инновационной деятельности достаточно перспективных и широко масштабных регионов. В этой стране, модернизация рынка / конверсия / старт начинается с введения новых услуг, являющихся инновационными организационного поведения.

В 1993 г. Государственный комитет по вопросам высшего образования принял программу «Поддержка для высших учебных заведений, малого бизнеса и экономической функции в науке». Согласно этой программе в 1997 г. было создано 12 новых больших инновационных центров, выпол-

нено более 1000 научных проектов, в т. ч. в них приняли участие более 100 высших учебных заведений, около 300 предприятий, более 50 технопарков. По информации содружества ассоциации «Технопарк» сейчас в России более 600 фирм, где работают более 60 инновационно-технических центров и технопарков.

В последнее время с переходом Российской экономики на инновационный путь развития наблюдаются преимущества экономической конкурентоспособности страны, возможности для прикладных и теоретических разработок, необходимых для внедрения в производство [10].

В Казахстане по инициативе Президента был запущен проект «Бесплатное профессионально-техническое образование для всех». В Послании говорится: «В первую очередь бесплатное образование должно охватить безработную и само занятую молодежь, а также людей трудоспособного возраста, не имеющих профессионального образования. Нужно дать импульс развитию системы профессионального образования для подготовки специалистов новых производств, в рамках обозначенной экономики. В этих целях необходимо обновление профессиональных стандартов в соответствии с требованиями рынка труда и передовым мировым опытом обучения на производстве [11].

Наряду с этим будет уделено особое внимание качеству системы высшего образования. Следует усилить контроль и требования в отношении кадрового состава высших учебных заведений, уровня их материально-технического обеспечения и образовательных программ. Ее суть заключается в интегрировании образования в мировое пространство, в изучении лучших мировых практических моделей и нет никаких сомнений в том, что растущие потребности положительно отразятся в подготовке кадров современного времени. Наряду с этим, опираясь на выводы нынешнего ректора университета Нархоз господина Кшиштофа Ры-

биньского как эксперта, для того, чтобы будущее нации Казахстана процветало, необходимо давать качественное образование, так как национальная идея «Мәңгілік ел» будет реализована только за счет высокого уровня человеческого капитала, можно сказать следующее:

– особенно, в ВУЗах очень слабое качество системы образования по специальности менеджмент. Такие не очень положительные отзывы часто дают председатели управленческих компаний, работающие в Казахстане. Я как ректор университета, ставшим победителем SEEMAN в области управления, предоставления качественного образования по результатам аккредитационной и институциональной систем менеджмента качества, могу говорить о ежедневной и ежечасной необходимости фундаментальных изменений в системе высшего образования РК [9].

Например, университет Нархоз тесно сотрудничает с авторитетными университетами мира и бизнес школами, разрабатывают программы касательно менеджмента и внедряют в менеджмент-образование радикальные трансформационные инновации. Казахстан прошел через сильное снижение рейтинга на рынке товаров и услуг. В стране низкий уровень конкуренции, чтобы противостоять иностранными производителям на рынке соблюдается строгий контроль, что оказывает негативное воздействие на качество товаров и услуг, импортная конкуренция является весьма ограниченной. Производители отечественной продукции не могут целенаправленно донести до клиентов необходимую информацию. По данной проблеме университет Нархоз может поделиться своей практикой. В течение последних двух лет были выбраны целенаправленные студенты, которые полагаясь на девиз «Все для студентов» шли вперед, с мыслью того, что мы снова преобразовали наш университет в инновационный, тем самым показали

пример другим высшим учебным заведениям. Действительно, реализуется идея улучшения человеческого капитала, упомянутое в Послании Президента РК.

Развивается единое экономическое пространство науки и практики, интегрированное образование в перспективном направлении передачи технологий, трансферном образовании – наука (исследование) – целая цепочка практико-ориентированных технопарков (научные парки). Президент университета *Almaty Management University (Alma University)*, господин А. Кожаметов также на стадии внедрения использования бизнес элементов в практике университета. Если в университете каждый преподаватель, сотрудник, студент являются предпринимателями, то девиз легко быть предпринимательским университетом подтверждается выполнением своей работы на сегодняшний день.

Таким образом, если посмотреть на изменения в системе образования с жизненно важной точки зрения, осуществляя их с настойчивостью, бизнес-инкубаторы и технопарки, современная система высших учебных заведений по подготовке кадров, несомненно, станет успешным стратегическим фактором.

По моему мнению, для повышения конкурентоспособности и лидерства в развитии высшего профессионального образования на конкурсах знаний университетов, необходимо реализовать следующие цели-задачи для возможности реализации их эффективной коммерциализации, поддерживающей технологию трансферов, передовых методов-приемов организационных форм:

- «Предпринимательский университет» и «Инновационный бизнес» юридически определить и закрепить;
- включить изменения в налогообложение высших учебных заведений и малых инновационных предприятий. Эти меры (налог на прибыль, а также необходимость инновационных исследований и производ-

ства высокотехнологичного оборудования для снижения таможенных пошлин) должны повысить привлекательность инновационного бизнеса, организованный университетами или малым бизнесом;

- внедрение программы для подготовки кадров в сфере инновационного бизнеса и бизнес инкубаторов;

- разработка новой венчурной программы по финансированию инновационного бизнеса;

- подготовить и внедрить механизмы эффективных процентных ставок вознаграждения, разработанные университетами по кредитам коммерческих банков для инновационных предприятий.

Предлагаемые мероприятия для реализации в высших школах позволят обеспечить материально-техническую базу, требующую научного подхода к развитию инновационной отечественной продукции, помогут сделать существенные шаги, будут иметь положительное влияние на модернизацию экономики, помогут решить внутренние вопросы рынка и дадут возможность разработать их.

Говоря о формировании цивилизованного рынка – это само по себе адекватная социальная база, позволяющая обеспечить поддержку цивилизованным производителям: преимущества поддержки в соответствии с деятельностью и специальностью; с невозстановливаемым сырьевым ресурсом, развитие секторов рынка, которые приносят пользу обществу.

Актуальность предпринимательского университета заключается не только в адаптации науки к рынку, но и необходимостью для цивилизации отечественного рынка.

Подводя итоги можно завершить данную статью словами Президента которые связаны с социально-экономической жизнью страны: «У нас нет другого выбора, кроме как достойно принять вызов времени и решить задачи по дальнейшей модернизации страны», сказано в Послании на-

роду Казахстана, где Глава государства дает поручение Правительству РК, разработать Стратегический план развития до 2025 г., по третьей модернизации страны под названием «Национальная технологическая инициатива Казахстана».

Литература

1. Послание Президента РК Н. Назарбаева народу Казахстана. 31 января 2017 г. «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность».
2. Грюниг Р., Хекнер Ф., Цойс А. Методы идентификации стратегических факторов успеха // Проблемы теории и практики управления. – 1996. – №6. – С. 84-89.
3. Дмитриев Г.Д. Анатомия американского университета. – М.: Народное образование, 2005. – 223 с.
4. Коваленко А.И. Образовательное антрепренерство. – М.: ООО «Маркет ДС Корпорейшн», 2004. – 166 с.
5. Предпринимательские университеты в инновационной экономике / Под об. ред. профессора Ю.Б. Рубина. – М.: ООО «Маркет ДС Корпорейшн», 2005. – 402 с.
6. Зиядин С.Т. Кәсіпкерлік университет – адами капитал сапасын жақсартудың басты құралы / Егемен Қазақстан. – 2017.
7. Clark, Burton R. Creating Entrepreneurial Universities: Organizational Pathways of Transformation. London and New York: International Association of Universities Press and Pergamon-Elsevier Science, 1998.
8. Schulte P. The entrepreneurial university: a strategy for institutional development // Higher education in Europe. – V. 29. – P. 187-193.
9. Рыбински К. Стратегия брендинга страны/ Казахстанская правда. – 2016 г. 22 июля.
10. Мелихов В.Ю. Предпринимательский университет: интеграция науки и бизнеса / Креативная экономика. – 2009. – №4(28).
11. Беспяев М.Е. Становление и теории человеческого капитала // Вестник КазУЭФМТ. – 2017. – №3. – С. 22-25.

Түйін

Мақалада кәсіпкерлік университеттің шетелдік тәжірибесі және оны білім саласына енгізу механизмі қарастырылған. Сонымен қатар Елбасы Н. Назарбаев жолдауында көрініс тапқан адам капиталын жақсартудың әлемдік университетте қолдану мысалдары келтірілген.

Summary

The article examines the foreign experience of the entrepreneurial university and the application of their mechanisms in education. In addition, examples are given of world universities that influence the improvement of the quality of human capital, which was reflected in the message of the President of the Republic of Kazakhstan, N. Nazarbayev.

МАТЕМАТИКА ҚОЛДАНБАЛЫ БАҒДАРЛАМАЛЫҚ ПАКЕТІН ОҚУ ПРОЦЕСІНДЕ ҚОЛДАНУ

Mathematica бүкіл адамзат тарихындағы математикалық есептеулер саласындағы барлық әдістерді қамтиды, заманауи есептеу жүйесі болып табылады. Бұл жүйенің артықшылығы, яғни құрамына енетін функцияларды (мәтін түрінде жазылған М-файлдар және С түрінде жазылған бағдарламалар арқылы) өзгертуге, қосымшалар енгізуге болады. Сондай-ақ сандық есептеулерден басқа графикалық функциялармен (екі өлшемді, үш өлшемді) орындауға болады.

Mathematica әр түрлі пайдаланушыларға әр түрлі облыстарда математика, машина жасауда және ғылыммен жұмыс жасауда стандартты аспап ретінде ұсынылады.

Негізгі ұғымдар: дифференциалдық теңдеулер, *Mathematica* пакеті.

XXI ғ. бет-бейнесі біліммен өлшенбек. Ертеңгі келер күннің бүгінгіден гөрі нұрлы болуына ықпал етіп, адамзат қоғамын алға апаратын құдіретті күш тек білімге ғана тән. Қай елдің болсын өсіп-өркендеуі, өркениетті дүниеде өзіндік орын алуы оның ұлттық білім жүйесінің деңгейіне, даму бағытына тікелей байланысты. Қазір еліміздің жоғары оқу орындарында мамандарды даярлау – басым бағыттардың бірі болып отыр. Бұл өз кезегінде жоғары оқу орындарының оқу процесіне де жоғары талаптар қойып отырғаны белгілі. «100 нақты қадам» – Қазақстан Республикасының дамыған мемлекеттердің отыздығына кіру жоспарында біздің еліміздің экономикасын алға тартатын инновациялық кластерлерді білім жүйесіне енгіздіріп, еліміздегі саяси, әлеуметтік-экономикалық өзгерістерге сай білім беруді жетілдіру бағыттарының бірі - білім беруді ақпараттандыру. Бұл бағыт жаңа ақпараттық технологияларды пайдалану арқылы дамыта оқыту, қашықтықтан оқыту, дара тұлғаға бағыттап оқыту мақсаттарын жүзеге асыра отырып, оқу тәрбие үрдісінің барлық деңгейлерінің тиімділігі мен сапасын жоғарылатуды көздейді [1].

Сонда Қазақстанның колледж немесе университет түлегін қажет ететін ІТ техно-

логиялар кешенінде де, автокөлік мекемелерінде де, ауыр және жеңіл өнеркәсіп салаларында, ауыл шаруашылығында, тамақ өнеркәсібі саласында да жоғары буын мамандарының білімді маман, білікті кадр ретінде өндірісте танылуы жоғары оқу орнында алған білімдерінің сапасына тікелей байланысты.

Сондықтан жоғары оқу орнында қалыптасқан білім жүйесін жоғары деңгейлі техникалық ойлау қабілетімен, кәсіби бағытталған саналалықпен, оқу процесіндегі ғылыми іс-әрекеттермен байланыстыру қажет.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында кәсіптік бағдар немесе кәсіби бағыттылық деген ұғымға білім алушылардың кәсіптік қызығушылықтары мен жеке қабілеттеріне сәйкес білім беру саласында мамандық пен оқитын орнын таңдауына ақпараттық және консультациялық көмек беру деп түсініктеме берілген. Сонда қазіргі студенттердің болашақ мамандығын кәсіби бағдар арқылы таңдап алған соң, оның өндірістегі білікті кадр болып қалыптасуы жоғары оқу орындарындағы оқытушыларының міндетіндегі іс болып табылады. Ол үшін колледждердің, жоғарғы оқу орындарының оқу процесі жаңаша ұйымдастырылып, арнайы пәндерге арналған

зертханалық жұмыстар оқытудың инновациялық технологиясымен байланыстырылуы тиіс. Бұл жөнінде жоғарыда атап өткен Елбасы Жолдауында: «Отандық білім беру жүйесіне инновациялық әдістерді, шешімдерді және нақты құралдарды қарқынды енгізуге тиіспіз» деп нақты тапсырма ретінде атап көрсетілген. Мұның орындалуына барынша атсалысу – оқу орны қызметкерлерінің барлығына бірдей міндет болып жүктеледі [2].

Оқытудың озық ақпараттық-инновациялық технологиялар әдістерінің тиімді жағын пайдаланып, математикалық, экономикалық білім жүйесін дамытып, сапалы білім беру – әр математиктің, экономистің басты мақсаты.

Студенттерді қалай математикалық, экономикалық есептерді шығаруға қызықтыру керек?

Оларды математика, экономика сабағын асығыспен күту үшін не істеу керек?

Студенттердің өздерінің еңбектеріне жауапкершілікпен қарауды қалай қалыптастыру керек?

Оқу, үйрену процесінде оқушылардың пәнге қызығушылықтарын арттыру, оқу материалын игерудің тиімділігін жоғарылату мақсатында мені жаңа материалды баяндауда барлық жаңа және оригинал формалар, әдістер және жолдар әрқашан қызықтырады, қазіргі ақпараттық технологиялар мұғалімге оқытуды жоғары деңгейге жетуіне мүмкіндік береді. Қазіргі таңда пәндерді оқытуда оқушылардың творчестволық қабілеттіліктерін дамытуға бағдарланған жаңа технологияларды, ақпараттық және коммуникациялық технологияларды қолдану қажет. Заманауи дәрістерде компьютердің ролі үлкен, ол күрделі математика, экономика ғылымын барынша қолжетімді етіп береді. Мен өз тәжірибемде үйретуші экономика және математиканың курсының жеке тақырыптары бойынша қажетті деңгейдегі оқу материалын жылдам сіңіруге қабілетті студенттермен жұмыс үшін бақылаушы бағ-

дарламалы жаттықтырушыларды (тренажер) немесе қолданбалы бағдарламалық жабдықтарды қолданамын.

Мысалы Прага (Чехия) қаласындағы Чех техникалық университетінде өткен оқу тәжірибесі көрсетіп отырғандай, Еуропадағы жоғары оқу орындары мен техникалық және кәсіптік білім беру оқу орындарында оқытылатын барлық математикалық және экономика-математикалық пәндерді оқыту «классикалық+инновациялық оқыту әдісіне» түгелдей көшкеніне көзіміз жетіп отыр. Бұл процесс жоғарыда көрсетілген пәндерді студенттер тек қағаз бетінен ғана емес, сонымен қатар материалды компьютер тілімен де меңгеретініне кепілдік береді. Чех университеті профессоры Зденек Буктың пайымдауынша, қазіргі таңда математикалық және экономика-математикалық пәндерде Mathlab, Mathematica, Mathcad бағдарламалық оқу пакеттерін қолдану:

– күрделі есептерді шығаруды жеңілдетеді;

– студенттердің математикалық және экономика-математикалық пәндерге қолданбалы оқу пакеттері арқылы қызығушылығын арттырады;

– материалды игеруде студенттердің жан-жақтылығын дамытады.

Қазіргі күндері білім беру саласы мен ғылыми зерттеу жұмыстарында туындайтын математикалық есептерді шешіп зерттеуге компьютерлік математиканың бағдарламалық жүйелері кеңінен қолданылуда. Соңғы жылдары қалыптасқан компьютерлік математика жаңа ғылыми бағыт ретінде компьютердің көмегімен математикалық есептеулерді визуализация жасап диалогтық, режимде орындайтын теориялық, әдістемелік, ақпараттық және бағдарламалық құралдардың жүйесі ретінде анықталады. Бұл саланың құрамындағы MathCAD, MAT-LAB, Mathematica және т.б. жүйелер жетіле келе математиканың, экономиканың дербес ақпараттық технологиялық аппаратын құрап, көптеген есептердің үйреншікті анали-

тикалық жолдан тезірек, аз уақыттың ішінде жеткілікті дәлдікпен шешімдерін алуға мүмкіндік беруде. Бүгінгі күндері Қазақстанның білім беру салаларында ақпараттандыру процесі қарқынды жүруі себепті, бұл салаларда қолданыстары тиімді және қажеттілігі жоғары компьютерлік математиканың, экономиканың бағдарламалары туралы мәліметті Internet жүйесіндегі (www.amazon.com) көптеп кезіктіруге болатынын ескертеміз.

MathCAD, MATLAB, Mathematica бүкіл адамзат тарихындағы математикалық есептеулер саласындағы барлық әдістерді қамтиды және күшті есептеу жүйесі болып табылады. Бұл жүйелердің артықшылығы, яғни құрамына енетін функцияларды (мәтін түрінде жазылған М-файлдар және С түрінде жазылған бағдарламалар арқылы) өзгертуге, қосымшалар енгізуге болады. Сондай-ақ сандық есептеулерден басқа графикалық функциялармен (екі өлшемді, үш өлшемді) орындауға болады.

MathCAD, MATLAB, Mathematica жүйелерінің мүмкіндіктері өте үлкен және оларды толық сипаттап жазу қиынға түседі. Сол себепті олардың тек негізгі, көп қолданылатын мүмкіндіктерін атап көрсетеміз.

1. Математикалық есептеулер саласында: матрицалық, векторлық, логикалық операциялар; элементарлық және арнаулы функциялар.

2. Сандық әдістер саласында: дифференциалдық теңдеулерді шешу; интегралдарды есептеу, сызықтық емес алгебралық теңдеулер түбірін табу; бірнеше айнымалы функцияның минимумын табу; бір немесе көп өлшемдік интерполяция.

3. Бағдарламалау саласында: 500-ден астам математикалық функциялар; екілік және мәтіндік файлды ендіру және шығару; С және Фортран тілінде жазылған бағдарламаларды пайдалану; MathCAD, MATLAB, Mathematica тілдерінде жазылған бағдарламаларды С және С++ тілдеріне автоматты түрде өткізу.

4. Визуалдау және графика саласында; екі және үш өлшемдік графиктер сызу; мәліметтерді визуалдық сараптама жасау және анимация.

5. MathCAD, MATLAB, Mathematica мүмкіндіктерін кеңейтетін қосымша пакеттер. Simulink – виртуалдық приборларды пайдаланып, процестерді модельдеу; математикалық есептеу пакеттері; экономикалық есептеу пакеттері; сигналдар мен кескіндерді өңдеу пакеттері; қаржылық есептеулерді шешу; карталар мен географиялық мәліметтермен жұмыс істеу.

6. MathCAD, MATLAB, Mathematica әр түрлі пайдаланушыларға әр түрлі облыстарда математика, экономикада, машина жасауда және ғылыммен жұмыс жасауда стандартты аспап ретінде ұсынылады.

MathCAD, MATLAB, Mathematica-да toolboxes деп аталатын бағдарламалардың мамандандырылған топтары маңызды роль атқарады. Олар Matlab-ты пайдаланушылардың көпшілігі үшін өте маңызды. Олар мамандандырылған әдістерді оқу және қолдануға рұқсат етеді. Toolboxes – бұл MathCAD, MATLAB, Mathematica (М-файлдар) функциясының жан-жақты коллекциясы. Олар тапсырмалардың жеке сыныптарын шешуге рұқсат етеді [3].

Жоғарыда көрсетілген бағдарламаларды техникалық және кәсіптік білім беру оқу орындарында, жоғары оқу орындарында енгізуге жағдайлар бар екенін атап кету қажет және де осы нәтижеге жету үшін келесі 4 циклдік шарттың орындалуы тиіс:

Математикалық және экономика-математикалық, салааралық пәндерді оқытуда «классикалық+инновациялық әдістерді пайдалануды» прогрессивті түрде модернизациялауға апаратын 4 циклдік шарт.

Қазіргі қоғамда болып жатқан ақпараттық дамудың өңделу, жеткізілу, сақталу заңдарының негізін ұғыну және дұрыс болжамдау үшін болашақ маманға компьютерлік модельдеу, ақпаратты өңдеу қажет. Ақпараттарды модельдеу түрлерін таңдау мен құруда

студенттердің танымдық пен біліктілік деңгейін, эстетикалық талғамын байқауға болады. Дұрыс таңдалған және өз дәрежесінде тиімді құрылған модель зерттеу жұмыстарын жеңілдетіп, объекті туралы толығырақ мәлімет алуға көмектеседі. Модельдеудің негізгі идеялары барлық күрделі объектілерді оқу, зерттеу үшін тиімді тәсіл ретінде пайдаланылады. Көптеген зерттеушілер модельдеуді білімді игерудің негізгі әдісі және жалпы дидактикалық ортасы ретінде қарастырады.

Қазіргі қоғамымызда нарық жүйесін қалыптастыру жағдайында арнайы қолданбалы математикалық пәндерге дұрыс көңіл бөлу, олардың негізгі мақсатын ұға білу және барлық салада қолданбалы қағидаларын оқып үйрену, сонымен қатар тәжірибелік есептерді шығаруда осы әдістерді қолдана алу келешек маманның әр істегі тұрақты дағдысына айналуы керек. Нәтижесінде, келешек жас маманның жаңа ой жүйесі қалыптасады, көзқарасы кеңейеді, ой-өрісі және мәдениеттілік деңгейі өседі. Мұның барлығы – келешекте оған табысты еңбек етуге және кәсіптік іс-әрекеттерін дұрыс бағыттауға өте қажетті шаралар. Келешекте нарық жүйесінде, бизнесте шаруашылығының кез келген саласының маманы математикалық, экономикалық модельдеу әдістемесін өзінің күнделікті ісіне қолдана білуге тиіс.

Сонымен нарықтық экономикаға көшуде, тиімді экономикалық варианттарды таңдаудың әдістерін, яғни оның математикалық аппаратын, оның ішінде математикалық бағдарламалау, математикалық статистика және басқа қолданбалы математика әдістерін жақсы меңгерген мамандар дайындау – өте маңызды іс.

Адам қызметінің нәтижесінде жемісті дамып келе жатқан салалардың бірі – жобалау. Бұл салада жұмыс істейтін көптеген кәсіпқойлар сандық және символикалық есептеулер үшін осы саланың жан-жақтылығын игеріп, әрі еркін есептеме жүргізіп, басқа да құжаттар жазуға болатындығын түсінді.

Математика әмбебап техникалық ком-

пьютерлік жүйе болып табылады, оның құрамындағы компьютерлік математика, өзінің бағдарламалау тілі, жариялау құралы, әр түрлі графикалық мүмкіндіктері мен осы компоненттердің жоғары деңгейдегі интеграциясы бар сала. Бұл салада бізді қызықтыратын жайт – қолданбалы пакет жүйесі, яғни дифференциалдық теңеулерді аналитикалық, сандық және графикалық шешу түріндегі нақты есептердің жауабы [4].

Математикалық әдістер арқылы біз физикалық жай-күйге сипаттама беріп қана қоймай, нақты үрдіс өрісіне жауап алып, сонымен қатар физикалық құбылыстардың мәнін ұғынып, тіпті жаңа физикалық нәтиже аша аламыз. Дифференциалдық теңдеулердің бұл сала арқылы шешу үшін жергілікті жүйені білу жеткілікті, барлық ережені түпкілікті жатқа білудің қажеті жоқ. Мысалы, механиканың қоршаған орталық мәні, химиялық реакциялар, электрлік және магниттік өрістердің мәні, экономикалық процесстер және тағы да басқа қиындатылған жүйелер бола алады.

Дифференциалдық математика сипатындағы кез келген математикалық модель жалпы мерзім ішінде жүйе жағдайын бағалауға және одан кейін болатын процессті айқын көрсете алады.

Жоғарыда көрсетілгендей, дифференциалдық теңдеулерді шешу – шындыққа негіз болатын қажетті әрі жарамды, күнделікті өмірде керек нақты шешім. Дифференциалдық теңдеулер мен есептеу әдістерінің қарым-қатынасы аса тығыз болып табылады.

Яғни, біз уақытты және шығындарды тиімді пайдалану арқылы сандық, аналитикалық, графикалық зерттеулердің нәтижесін аламыз. Барлығымызға белгілі, кез келген дифференциалдық теңдеудің аналитикалық шешу жолы болады, бірақ бұл жолмен шығару қиынға соғады. Бұл жол тек жалпы шешім табуға ғана көмегі тиеді. Осының барлығы программалық қамсыздандыруды және ЭЕМ-ді пайдаланудың маңызды қажеттілігін талап етеді.

Ал математиканың қолданбалы пакеті дифференциалдық теңдеулерді сандық әрі символикалық түрде шешуге көмек береді. Нақты жауаптарды біз көзбен де көре аламыз. Бірақ қазір теңдеу шешудің тек үйреншікті тәсілдері қолданылуда, мәселен, анализ және синтез, индукция және дедукция. Математиканың программалау тілі арқылы біз жаңа алгоритмдік орындауларға қол жеткіземіз. Сонымен қатар бұл жаңа физикалық үрдістерді байқауға және оған түйін жасауға үлкен көмегін тигізеді.

$$x' - x - 2y + 9t = 0$$

$$y' - 2x - y - 4et = 0, \quad x(0) = 1, y(0) = 2$$

Коши есебін операциондық үлгіде шығару:

$$eqx = x'[t] - x[t] - 2y[t] + 9t;$$

$$equ = y'[t] - x[t] - 2x[t] - y[t] - 4et;$$

$$x[0] = 1;$$

$$y[0] = 2;$$

$$leqx = LaplaceTransform[eqx = 0, t, s] / \\ \{LaplaceTransform[x[t], t, s] \rightarrow lx, \\ LaplaceTransform[y[t], t, s] \rightarrow ly\} [5].$$

Қорытындылай келе айтарым, математиканың бұл қолданбалы пакеті – дифференциалдық теңдеулерді шешудің жаңа жолы. Оны қолдана отырып, біз математиканы жаңа деңгейге көтере аламыз.

Бұл мақалада жоғары математика курсында оқытылатын сызықтық дифференциалдық теңдеулердің жүйесі және оларды шешудің тәсілдері, сонымен қатар біртекті сызықтық жүйелерді шешудің матрицалық-векторлық әдіс-тәсілдері, жолдары Mathematica пакетінде зерттелді. Атап айтсақ, Mathematica математикалық пакетінің негізгі мүмкіндіктері көрсетіліп, дифференциалдық теңдеулердің түрлері шығарылған.

Матрицаның элементарлық бөлгіштері, матрицаларды дифференциалдау және интегралдау, біртекті сызықтық жүйенің мат-

рицалық түрде жазылуы мен шешімі, интегралды матрицаның негізгі қасиеттері, түйіндес матрицалық теңдеу, тұрақты коэффициенттері бар біртекті сызықтық жүйені интегралдау, сызықтық жүйелерді матрицалық-векторлық тәсілмен интегралдау, сызықтық жүйенің матрицалық-векторлық түрде жазылуы мен шешімі, матрицалық-векторлық теңдеудің екі ортақ қасиеті сызықтық жүйеге байланысты қарастырылды.

Есеп шығару – ерекше жұмыс, дәлірек айтсақ ой жұмысы. Ал кез келген жұмысты дұрыс атқару үшін оның неден тұратыны және оны орындау үшін қандай құрал, әдіс керек екендігін алдын ала анықтап алу қажет. Кез келген есеп шарттардан және талаптардан құралады.

Есеп шығаруға төмендегідей талаптар қойылады.

Математикалық есептердің танымдық маңызы өте зор. Себебі есеп шығару барысында студенттердің дүниеге ғылыми көзқарасын қалыптастыруға кең жол ашылады. Бұл мақсатта математиканың диалектикалық табиғатын көрсететін есептерге көбірек көңіл бөлген жөн. Ондай есептер алгебра және анализ бастамаларында, олардың геометриядағы, физикадағы, химиядағы қолданымдарында, сондай-ақ физикалық, механикалық процестердің математикалық модельдерін жасауда жиі кездеседі.

Теңдеуді шешу дегеніміз – оның барлық түбірлерін табу немесе оның түбірлері жоқ екенін дәлелдеу.

Қорыта келгенде, өз пікірім бойынша жоғарғы математика курсында оқытылатын сызықтық дифференциалдық теңдеулерді Mathematica пакетінде шешуге арналған бұл жұмыс тереңдетіп оқытылатын жоғарғы сынып оқушыларына, колледж студенттеріне, жоғары оқу орындары студенттеріне көмекші құрал орнына қолдануға болады.

Әдебиеттер

1. http://bnews.kz/kz/news/100_konkretnih_shagov/astana/spetsproekti/100_konkretnih_shagov/uzdik_otizdikka_aparar_100_nakti_kadam_tolik_matini-2015_05_20-1111743.
2. Қазақстан Республикасының Білім туралы Заңы. – Астана, Ақорда, 2007 ж. 27 шілде, №320-III ҚРЗ.
3. Зайцева Ж.И. Методика преподавания высшей математики с применением новых информационных технологий (в техническом вузе): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02, 13.00.08. Елабужский гос. пед. ун-т. – Елабуга, 2005. – 140 с.
4. Дьяконов В.П. Mathematica 5.1/5.2/6. Программирование и математические вычисления. – М.: ДМК-Пресс, 2008.
5. Турусбекова У.Г., Ракишева А.Б. Некоторые циклы задач теории графов /Вестник КазУЭФМТ. – 2012. – №4. – 114 с.

Резюме

В этой статье исследуются системы линейных дифференциальных уравнений и пути их решения, а также матрично-векторные методы решения однородных линейных систем в пакете Mathematica. В частности, указываются основные возможности пакета Mathematica, а также решения дифференциальных уравнений.

Summary

This article explores the system of linear differential equations and their solutions, as well as matrix-vector methods for solving linear systems in homogeneous package Mathematica. In particular, indicate the main features of Mathematica package, as well as solutions of differential equations.

ӘОЖ 681.518.2

А.Е.Назырова, магистр, аға оқытушы

Г.Мусайф, магистр, аға оқытушы

ҚазЭҚХСУ

**ОПЕРАЦИЯЛЫҚ ЖҮЙЕ ПӘНІНЕН МУЛЬТИМЕДИЯЛЫҚ
ЭЛЕКТРОНДЫ ОҚУЛЫҚ ҚҰРАСТЫРУ**

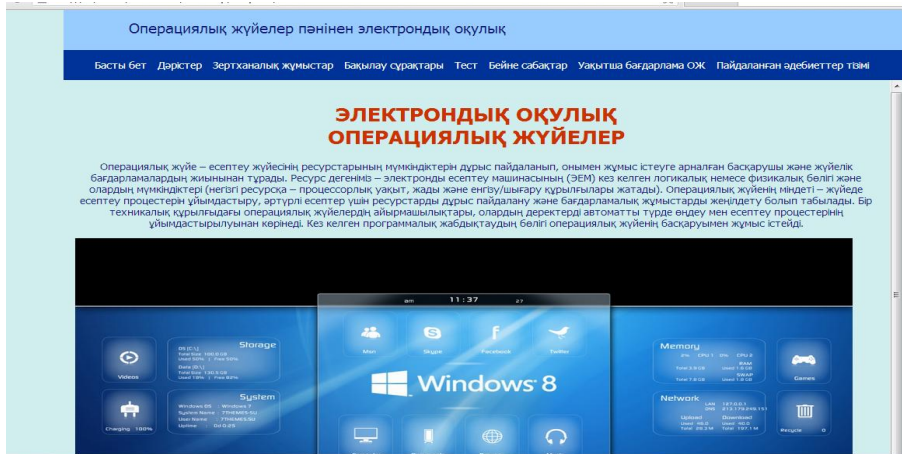
Мақала «Операциялық жүйе» пәні бойынша мультимедиялық электронды оқулық құрастыру жайында жазылған. Электронды оқулық жаңа технология негізінде құрастырылған. Электронды оқулықты құру барысында оқу материалдарын беру тәртібі қарастырылды. Электронды оқулықтың интерфейсі заманауи талаптарға сай, студенттерге қолдануға өте тиімді әдістемелік құрал.

Негізгі ұғымдар: операциялық жүйе, электронды оқулық, мультимедия, Html, Delphi7.

Құрылым бұл жалпы түсінікте объектінің бүтіндігін қалыптастыратын берік байланыстар жиынтығы. Осы анықтамаға сүйене отырып, электрондық оқулықты өңдеу барысында алдымен оның құрылымын жасап, оқу материалын беру тәртібін, бөлім бойынша жаңа түр жасап алу, болашақ оқулықтың іргесі қаланатын орынды таңдап алу қажет [1].

«Операциялық жүйелер» пәнінен электрондық оқулықтың алғашқы бетінің жоғарғы жағында меню жолағы орналасқан. Осы меню жолағы арқылы дәрістерді, тест тапсырмалары мен зертханалық жұмыстарды таңдап қарауға болады.

Операциялық жүйелер пәнінен электрондық оқулық жасалынды, оның құрылымы төмендегідей (1-сурет).

1-сурет. Электрондық оқулықтың алғашқы беті

Дәрістер бөлімінде 15 дәріс бар және керекті дәрісті сол жақта тұрған тізімнен

таңдап ала аласыз. Қолданушы өзіне керекті дәрістерге кіріп таныса алады (2-сурет).

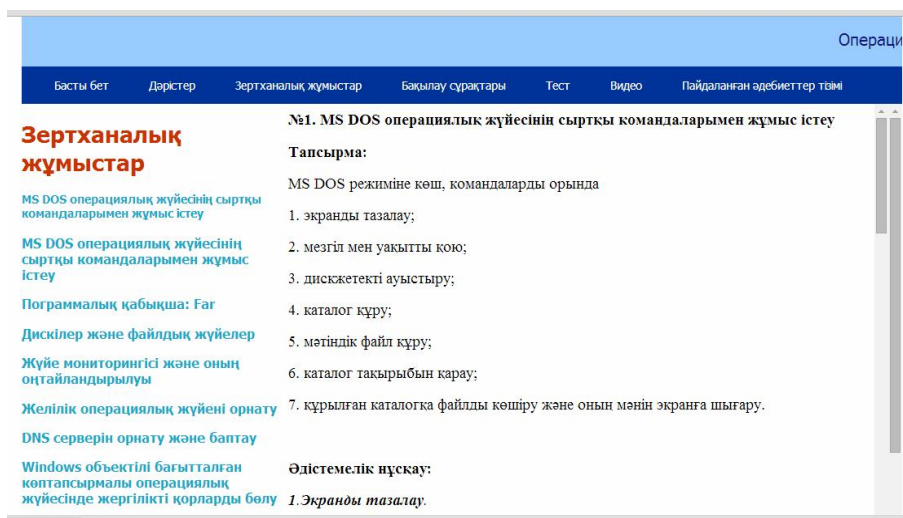

2-сурет. Дәрістер жинағы бөлімі

Жоғарғы мектепті дамыту мәселелері

Зертханалық бөлім 3-суретте көрсетілген. Мұнда 15 Зертханалық жұмыс көрсетілген. Қолданушы зертханалық жұмыстар-

ды жеке ашып танысып, тапсырмаларды орындай алады.

3-сурет. Зертханалық жұмыстар бөлімі

Бақылау сұрақтары дәрістерге байланысты бөлінген, әр дәріске қатысты сұрақтар жазылған. Қолданушы жекеленген дәріс

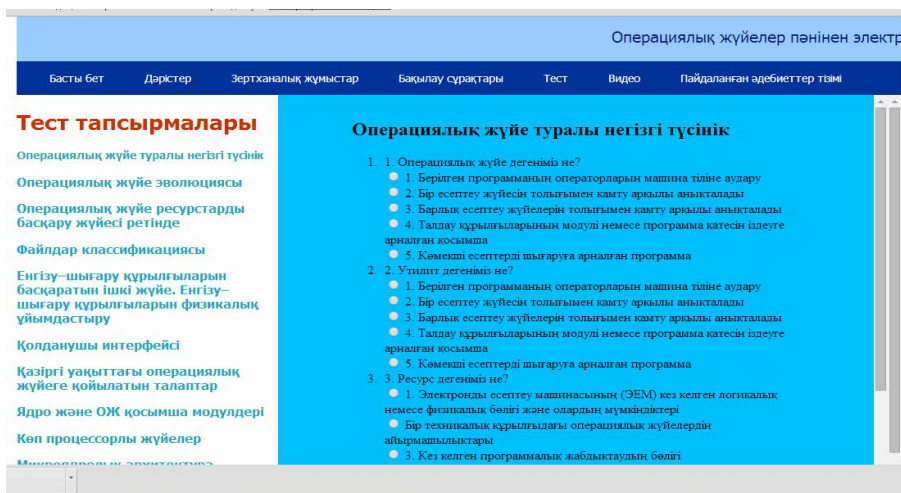
бойынша бақылау сұрақтарына жауап береді (4-сурет).

4-сурет. Бақылау сұрақтары бөлімі

Барлық дәрістерге бөлек жеке тест жұмыстары құрастырылған. Тест сұрағының 4 нұсқасы көрсетілген [2]. Тестке жауап бергеннен соң, төменгі жағындағы жауаптарды

тексеру батырмасын басып, қаншалықты сұрақтарға дұрыс жауап бергенін тексереді (5-сурет).

5-сурет. Тест бөлімі

6-сурет. Бейне сабақтар бөлімі

7-сурет. Пайдаланған әдебиеттер тізімі бөлімі

Жоғарғы мектепті дамыту мәселелері

Электрондық оқулықта 4 бейне сабақтары бар. Бейне сабақтарды қосып тыңдай алады (6-сурет).

Электронды оқулықты құрастыру барысында пайдаланған әдебиеттер тізімі көрсетілген (7-сурет).

Электрондық оқулық жұмысына сипаттама. Операциялық жүйелер пәнінен электрондық оқулық HTML және Delphi программалау ортасында құрастырылды [3].

Студентке арналған әдістемелік құрал өңдеу – электрондық оқулық жасау бойынша жұмысты аяқтайды. Ол келесі материалдардан тұруы мүмкін: жеке программа модулінің мазмұны, әрбір тақырыпты оқығаннан кейін берілетін тапсырмалар, тесттер, электрондық оқулықты қолдану орны туралы нұсқау, электрондық оқулықпен жұмыс істеу инструкциясы, электрондық оқулықты іске қосуға арналған компьютердің бөліктері берілген тақырыптық жоспар. Сипаттау кезеңінде әдістемелік құрал электрондық немесе қағаз тасымалдағышта берілуі мүмкін [4].

Электрондық оқулық құрудың келесі кезеңі программалау болып табылады. Бұл жұмысқа курсты құрушы, программист, дизайнер-программист, психолог қатысады. Бұл жұмыс болашақ электрондық оқулық кадрының негізгі шаблонын құрудан басталады, олар кадр қызметіне байланысты: танымдық материал орналастыру, оны анимация, график, сурет арқылы бекіту болып ажыратылады. Тапсырмалар мен тестке арналған кадр шаблонды басқаша болады. Негізгі шаблонды құрғаннан кейін, программалау процесі жеңілдеп, мақсатқа бағытталған бола түседі [5].

Бұл кезең алдымен тәжірибелік семинарда, маманды жоғарылату курсына өтеді. Осы жердегі адамдардың электрондық оқулық туралы пікірі өте маңызды: оларды ескере отырып түзетулер енгізіледі. Апробация нәтижесі бойынша электрондық оқулықтың мазмұнына түзету енгізу [6].

Бұл жұмыс оқулықтың сценарийіне, оның құрылымына, тапсырмалармен жұмыс істеу барысында нақтылықтың жоқ болуына, жауаптағы қателіктерге қатысты болуы мүмкін.

Электрондық оқулықтың мазмұны туралы түсінік білім беру мазмұнының бір бөлігі болып табылады. Білім беру мазмұны студенттердің ойлау қабілетін дамытуға мүмкіндік беретін білім, біліктілік, дағды жүйесін қамтиды.

Электрондық оқулықтың мазмұнын тәжірибелі пән педагогы, жаңашыл-педагог өңдеуі мүмкін [7].

Жеке тақырыптардың мазмұнын өңдеу кезінде оқу материалын:

- қабылдау қиындығы дәрежесіне;
- ұсыну қиындығы дәрежесіне қарай бөліп алу керек.

Осы жұмыстың барысында:

- оқу материалының негізгі ядросын белгілеп алу;
- оқу материалын оқытуды негізгі емес моменттерді белгілеп алу;
- оқу курсының басқа тақырыптармен байланысын белгілеп алу;
- әр тақырып бойынша көп деңгейлі, бірнеше варианты тапсырмалар таңдап алу;
- түсініктерге, оқиғаларға және т.б. суреттелу, график, демонстрация, анимация, бейнефрагменттер таңдап алу қажет [8].

Әдебиеттер

1. Хавьер Пашеку. Программирование в Borland Delphi 2006 для профессионалов = Delphi for .NET Developer's Guide. – М.: Вильямс, 2006. – 944 с.
2. Вальвачев А.Н., Сурков К.А., Сурков Д.А., Четырько Ю.М. Программирование на языке Delphi: Учебн. пособие. – 2005.

3. Silberschatz Abraham, Galvin Peter Baer and Gadne Greg. Operating system concepts. Sixth edition. Published by John Wiley & Sons, 2003.
4. Tanenbaum. Andrew S. Modern Operating Systems. Second edition. Published by Prentice-Hall, 2001.
5. Бойко В.В., Савинков В.М. Проектирование баз данных информационных систем. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 25 с.
6. O’Gorman John. Operating Systems with Linux. Published by Palgrave, 2001.
7. Kernighan B. W., Pike Rob. The UNIX Programming Environment. Prentice-Hall Software Series, 1999.
8. Rochkind Marc J. Advanced UNIX Programming. Prentice-Hall Software Series, 1985.

Резюме

В статье рассматривается построение мультимедийного электронного учебника по дисциплине «Операционные системы». Электронный учебник построен на базе новой технологии. Содержание образования, что позволяет студентам развивать способность мыслить систему образования, квалификации, навыков. В этой статье, рассматривается создание основного шаблона электронного учебника, они связаны с деятельностью персонала: утвержденные информационными материалами, анимации, графикой и изображением.

Summary

The article deals with the construction of a multimedia electronic textbook on the discipline «Operating Systems». The electronic textbook is built on the basis of a new technology. Educational content, allowing students to develop the ability to think the system of education, qualifications, skills. This future begins with the frame to create a basic template of e-books, they are related to the activities of the personnel: informative material, animation, graphics, image is the approval by the disabled.

- Сейткасимов Г.С.** д.э.н., академик НАН РК, научный руководитель по экономическим исследованиям, КазУЭФМТ
- Дарибаева А.К.** к.э.н., доцент, завкафедрой «Маркетинг и право»,
Амирова Г. магистр, ст. преподаватель кафедры «Менеджмент», КазУЭФМТ
- Карипова А.Т.** к.э.н., ст. преподаватель кафедры «Туризм и сервис», КазУЭФМТ
- Мадышева А.М.** магистр, ст. преподаватель кафедры «Туризм и сервис», КазУЭФМТ
- Нуркенова М.Ж.** PhD, ст. преподаватель кафедры «Менеджмент», КазУЭФМТ
Тансыкбаева Г.Ө. магистр, ст. преподаватель кафедры «Менеджмент», КазУЭФМТ
- Уажанов М.У.** PhD, ст. преподаватель кафедры «Менеджмент», КазУЭФМТ
Акишева А.С. к.э.н., ст. преподаватель кафедры «Туризм и сервис»
Нурсеитов А.А. к.э.н., доцент, исполнительный директор по науке, Казахстанский центр ГЧП
- Жолдасбаева А.С.** ст. менеджер СМК, Казахстанский центр ГЧП
Рахимбекова А.Е. PhD, и.о. доцента кафедры «Экономика», КазУЭФМТ
Гуткевич С. д.э.н., профессор, Институт экономики и управления Национального университета пищевых технологий, г. Киев, Украина
- Смык Р.** аспирант кафедры «Экономика и бизнес», Методический комплекс «Международный университет финансов» Института экономики и управления Национального университета пищевых технологий, г. Киев, Украина
- Сартабаева Г.С.** магистр, ст. преподаватель кафедры «Учет и аудит», КазУЭФМТ
- Айбасова Г.К.** магистр, ст. преподаватель кафедры «Учет и аудит», КазУЭФМТ
- Владыкина Е.Г.** магистр, ст. преподаватель кафедры «Учет и аудит», КазУЭФМТ
Нуржумина Д.Е. магистр, ст. преподаватель кафедры «Учет и аудит», КазУЭФМТ
Айтхожина А.Е. магистр, ст. преподаватель кафедры «Учет и аудит», КазУЭФМТ
Тусибаева Г.С. PhD, и.о. доцента кафедры «Учет и аудит», КазУЭФМТ
Кажмухаметова А.А. к.э.н., ст. преподаватель кафедры «Учет и аудит», КазУЭФМТ
Дайрабаева А.С. к.э.н., ст. преподаватель кафедры «Учет и аудит», КазУЭФМТ
Есенгельдинова С.Ж. магистр, ст. преподаватель кафедры «Банковское дело», КазУЭФМТ
- Юсупов У.Б.** PhD, ст. преподаватель кафедры «Учет и аудит», КазУЭФМТ
Байдаулетова А.Т. магистр, преподаватель кафедры «Информатика и прикладная экономика», КазУЭФМТ
- Оразбаев Б.Б.** д.т.н., профессор кафедры «Информатика и прикладная экономика», КазУЭФМТ
- Азиева Г.Т.** магистр, ст. преподаватель кафедры «Информатика и прикладная экономика», КазУЭФМТ

Біздің авторлар / Наши авторы

Бисмильдина Д.Д	к.филол.н., ст. преподаватель кафедры «Казахского и иностранных языков», КазУЭФМТ
Ерсултанова А.С.	магистр, преподаватель кафедры «Информатика и прикладная экономика», КазУЭФМТ
Зиядин С.Т.	д.э.н., профессор, декан факультета «Экономики», КазУЭФМТ
Мейрманова А.М.	магистр, преподаватель кафедры «Информатика и прикладная экономика», КазУЭФМТ
Назырова А.Е.	магистр, ст. преподаватель кафедры «Информатика и прикладная экономика», КазУЭФМТ
Мусайф Г.	магистр, ст. преподаватель кафедры «Информатика и прикладная экономика», КазУЭФМТ

**Қазақ экономика, қаржы және
халықаралық сауда университетінің
ЖАРШЫСЫ**

**ВЕСТНИК
Казахского университета экономики,
финансов и международной торговли**

Беттеуші: **Баркова О.**

Жаршы авторлардың электрондық түпнұсқасы негізінде басылып шығарылған
Вестник сверстан и отпечатан с электронной версии авторских оригиналов

Басуға 23.05.17. қол қойылды. Пішімі 70x100 1/10. Көлемі 14 б.т. Таралымы 300 дана. Тапсырыс 615.
Подписано к печати 23.05.17. Формат 70x100 1/10. Объем 14 уч.-изд.л. Тираж 300 экз. Заказ 615.

*Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университетінің
баспа-полиграфиялық орталығы. Астана қ., Жұбанов көшесі, 7*

Университеттің менеджмент жүйесі ISO 9001 сәйкестігіне сертификатталған
Система менеджмента университета сертифицирована на соответствие ISO 9001